TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLERE BİYOPOLİTİK ÇERÇEVEDEN BAKMAK: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE 2000'LER SONRASI TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Çiğdem SOFUOĞLU

ANKARA - 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLERE BİYOPOLİTİK ÇERÇEVEDEN BAKMAK: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE 2000'LER SONRASI TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Çiğdem SOFUOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN

ANKARA - 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ 3

ÖNSÖZ 4

GİRİŞ 5

BİRİNCİ BÖLÜM 8

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BİYOPOLİTİKA 8

1.1. Kavramsal Çerçeve 8
1.1.1. Modernite 9
1.1.2. İktidar 12
1.2. Kuramsal Çerçeve 15
1.2.1. Foucault Yazınında İktidar, Bilgi ve Gözetim 18
1.2.1.1. Hükümranlık İktidar Biçimi 20
1.2.1.2. Disipliner İktidar Biçimi 21
1.2.1.3. Biyopolitik İktidar Biçimi 25
1.2.1.4. Yönetimsellik 27
1.2.2. Mikro İktidar Odakları ve Biyopolitikanın Kurumları 32
1.2.2.1. Özneleştirme 33
1.2.2.2. Okul ve Ordu: Bedenlerin Yönetimi ile Zihinlerin Şekillendirilmesi 34
1.2.2.3. Modern Devletin Oluşumunda Tıbbın Kurucu Rolü 36
1.2.2.4. Aile ve Toplumsal İlişkiler 38

İKİNCİ BÖLÜM 40

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE: YENİ TÜRKİYE'DE GÖZETİM TOPLUMU VE BİYOPOLİTİKA 40

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Islahatlar 40
Osmanlı'da Batılılaşmaya Karşın Erken Cumhuriyette Modernleşme 41
2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı ile Ulus - Devletin ve Ulusun İnşası 45
Savaşlar Sonrasında Türkiye'deki Toplumsal Düzen 51
2.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Eğitim 53
2.3.1. Maarif Kongresi ve Eğitimde İdeolojik Yapılanma 55
2.3.2. Tevhid-i Tedrisat ve Eğitimde Kurumsal Yapılanma 57
2.3.3. Halkevleri 60
2.3.4. Köy enstitüleri 65
2.3.5. Beden Eğitimi 68
2.4. Modernleşmede Etkin Bir Aktör Olarak Ordu 70
2.4.1. Ordu, Militarizm ve Erkeklik Kurgusu 71
2.4.2. Ordu ve Siyasal İktidarın İlişkisi 73

2.5. Erken Cumhuriyet Döneminde Strateji Olarak Tıp 75
Pronatalist Politikalar ……76
2.6. Cumhuriyet İçin Aile ve Toplumsal İlişkiler 78
2.6.1. Aile Yapısı ve Çocuk 78
2.6.2. Kadın ve Mekânı Olarak Ev 79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 83

DEVLETÇİLİKTEN NEO-LİBERALİZME: 2000'LER TÜRKİYE'SİNDE GÜVENLİK TOPLUMU VE BİYOPOLİTİKA 83

3.1. Küreselleşme ve Neo-Liberalizm 83
3.1.1. Neo-Liberal Bakış Temelinde Toplum Kurgusu 85
3.1.2. Yeni Sağ ve Türkiye Deneyimi 87
Türkiye'de Neo-liberalizmin Gelişimi ve Merkez Sağ 89
3.2. 2002 ile Başlayan Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi 92
3.2.1. Eşiğin Altındakiler-Eşiğin Üstündekiler; Sosyal Güvenlik ve Yeni Orta Sınıfın Dönüştürücü Gücü 94
3.2.2. Neo-liberalizmin Etkisinde Türkiye'de Eğitim 96
3.2.3. Tıp ve Sağlık Politikaları 104
Nüfus Politikaları, Sağlıklı Yaşam Söylemleri ile "Fitness" ve Güzellik 105
3.2.4. Aile ve Toplumsal İlişkiler 107
3.2.4.1. Aile, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet 108
3.2.4.2. Moda ve Tüketim Kültürü 109
Muhafazakâr Tüketim Kültürü 113

SONUÇ 117

KAYNAKÇA 123

ÖZET 133

ABSTRACT 134

KISALTMALAR DİZİNİ

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

AVM : Alışveriş Merkezi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

EARGED : (Milli Eğitim Bakanlığı) Eğitim Araştırma Geliştirme Dairesi

FATİH : Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

IMF : Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MÜSİAD : Müslüman İşadamları Derneği

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Edonomic Co-operation and Development)

PIRLS : Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Projesi (Progress in International Reading Literacy Study)

PISA : Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Projesi (Programme for International Student Assessment)

TIMSS : Uluslararası Matematik ve Fen Bilgisi Çalışması (Trends in International Mathematics and Science Study)

TOSYÖV : Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, ilki Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından çok partili hayata geçilen 1950 yılına dek olan ve ikincisi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği 2002 yılı itibariyle başlamış olan uzun süreli iktidar süreçlerine odaklanılmıştır. Bu iki uzun süreli iktidar dönemi hem siyasi düzlemde çokça karşılaştırılmakta ve toplumsal dönüşüm bakımından birbirine benzetilmekte hem de hükümetleri kısa süreli olmadığından, uygulamak istedikleri inkılap ve reformları kesintiye uğramadan gerçekleştirme imkânı bulmuşlardır. Bu iki dönem esnasında tecrübe edilmiş olan toplumsal dönüşümlerin, farklı yönetim aparatları, eğilimleri ve söylemleri ile bazen farklı bazen benzer aktörler ile şekillendiği gözlemlenmiştir. Benzer yönleri kadar farklılıklarının olması da bu dönemleri araştırmacı için cazip kılmıştır.

Konuya yönelik araştırmalar esnasında bu dönemlere dair atomcu (*atomistic*) çalışmalar beraberinde Türk Cumhuriyet tarihini bütüncül (*holistic*) bir şekilde ele alan çok sayıda kıymetli kitap ve makaleden yararlanılmıştır. Bunlardan farklı olarak bu çalışma belirli tarihlerle sınırlı olan iki dönemin farkları ve benzerlikleri üzerine yoğunlaşarak karşılaştırmalı bir analizi tek bir metinde sağlama gayesinde olmuştur.

Başarının kazara değil ancak sıkı çalışma sayesinde mümkün olduğu bilinci ile çıktığım yolda, yoğun bir araştırma süreci gerektiren ve geniş bir zaman dilimine yayılan bu tezin meydana gelmesi esnasında; çalışmanın yazım safhasında paylaştığı değerli fikirleri için tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Alpay Dikmen'e teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Hayatın, düzenlenebilir bir unsur olarak iktidarın odağına girmesi doğrultusunda kapitalizmi tecrübe eden modern toplumlar, sistemin ilerlemesi için farklı dönüşümler yaşamaktadırlar. Bu bakımdan, Türkiye tarihinde; biri Cumhuriyetin ilanı ile sosyal devlet anlayışını benimseyen bir modern ulus-devletin inşası; diğeri girilen krizlerden çıkış amaçlı neo-liberal bir devletin inşası olmak üzere iki kırılma noktasının varlığından söz edilebilir. Modernliğin farklı yorumlanmalarına dayanan iktidar söylemleri ile dönemsel olarak devlete ve bireye bakış dünya genelinde olduğu gibi Türkiye özelinde de değişim göstermiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin egemen güç olarak öne çıktığı Cumhuriyet'in erken dönemleri (1923 – 1950) ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarda bulunduğu dönemlerin (2002 – 2017) araştırmanın konusu olarak seçilmesinin nedeni, aralarında paralellikler kadar farklar da bulunmasıdır. Konunun dönemlerinin belirlenmesindeki asıl etmen bu paralelliklerdir; karizmatik bir lider önderliğinde süren uzun süreli iktidarların kendilerinden önce doğan - çoğunlukla dış kaynaklı nedenlere dayanan ve tabandan gelmeyen - toplumsal dönüşüm istencini kurumsallaştırma çabalarıdır. Farklara gelinecek olursa bu iki farklı çıkış noktasına sahip iktidarların, doğal olarak sosyo-kültürel alanda kendi politikalarını uygulamaya girişmeleri ve bunu dönemin getirdiği farklı yönetim teknikleri ile yaptıkları söylenebilir. Bu bakımdan Foucaultcu biyopolitika kuramından yararlanılarak devlet aklının farklı ölçülerde ve devlet aygıtlarının farklı biçimlerde uygulanarak toplumsal dönüşümlerin hayata geçtiği söylenebilir. Uzun süreli iktidar dönemlerinde uygulanmak istenen inkılapların veya reformların kesintiye uğramamalarının, toplum nezdinde yer edinmelerini kaçınılmaz biçimde kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda

seçilen uzun süreli iktidar dönemlerinin toplumda ne denli ve nasıl bir değişim oluşturduğu bulunmak istenmektedir. Tezde öne sürülen argüman, Türkiye'de modernleşme sürecinin başlangıcı ile Batı'dan alınan yönetsel aparatlar (dispositif) ile ilki Erken Cumhuriyet dönemindeki vatandaş ve ikincisi 2000'ler sonrası girişimci olmak üzere yaratılmak istenen yeni insan tipleri ve toplum yapıları oluşturulduğu ve bunların gerçekleştirilmesinde uzun süreli iktidar dönemleri olmalarının büyük ölçüde etkisi oladuğudur. İki zaman diliminin arasındaki bir diğer paralellik olarak iktidara yönlendirilen otoriter eğilim eleştirileri de karşımıza çıkar. Çalışma kapsamında bu durumun nedenselliğine, disipliner ve biyo-politik iktidar kavramları çerçevesinden bakılarak ulaşılması hedeflenmektedir. Bu durumun aynı zamanda dönemlerin farklılığını da vurgular nitelikte olduğu görülecektir.

Ulus-devleti kurma sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin erken dönemlerine Fransızlardan etkilenildiğinden Jakoben benzeri milliyetçi bir yaklaşım hâkimdir. Buna karşın oturmuş kurumlara sahip bir devletin bulunduğu Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde ise daha neo-liberal ve yeni muhafazakâr bir yönetimsellik anlayışı baskındır. Bu nedenle çalışmada paradigma değişimlerinin Türkiye'de toplumsal düzeni etkileyen iktidar düzenekleri için neler getirdiğine de değinilecektir ve buna Türkiye özelindeki toplumsal değişimde önemli rol oynayan kurumlar incelenerek ulaşılmak istenmiştir. Bu doğrultuda, eğitimin büyük bir role sahip olduğu görülmüş ve araştırmada eğitim kurumlarına fazlaca yer verilmiştir. Ancak, eğitim başlığı altında üniversiteler ele alınmamış, sadece kişiliğin şekillendiği erken yaşlarda etkileşime geçilen kurumlar olarak ilk, orta ve lise düzeyindeki okullar işlenmiştir. Buna ek olarak halkevleri ve köy enstitüleri kitlelerin resmi ideoloji ile sarmalanmasında üniversitelerden daha etkili kurumlar olarak öne çıktıklarından, onlara da eğitim başlığı altında yer verilmiştir. Nitekim çalışmada incelenen kurumların hepsi kendi içinde ayrı birer araştırma konusu

olduğundan bu konuları ayrıntılı işleyen çeşitli kaynaklardan yararlanılmış ancak çalışmanın sınır ve hedefi nedeniyle derinlemesine bir inceleyeme bu tezde yer verilmemiştir. Devletin dönüşümü genel hatlarıyla yazılmış ve ulaşılan bulgular, belirlenen dönemlerin kuş bakışı birer resmi çizilerek sunulmak istenmiştir.

Çalışmanın cevap vermeyi hedeflediği "uzun süreli iktidar dönemleri toplumsal dönüşümü ne biçimde, nasıl ve neden etkiler", "Türkiye'de tecrübe edilen devletçi ve neo-liberal dönemler arasında bir kopuş mu yoksa süreklilik mi söz konusudur", "Cumhuriyet döneminden bu yana yönetimde gerçekleşen paradigma değişimlerinin Türk toplum yapısındaki tezahürü nasıl olmuştur", "devlet kurumları toplumsal dönüşümde nasıl bir işleve sahiptir ve paradigma değişiklikleriyle nasıl anlamlar kazanırlar" sorularının cevaplarına Türkiye örneklemi üzerinden ve çoğunlukla Foucaultcu biyo-politik kuram çerçevesinden ulaşılmaya çalışılacaktır. Burada bir parantez açarak Foucault'nun yalnızca söylem analizi yapmasa da tezde çoğunlukla söylemler incelendiği ve bunların pratikle ayrıştığı noktaları olduğunun kabul edildiği belirtilmelidir. Çalışma, iki farklı zaman dilimi ve yapının benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya çıkarmak açısından karşılaştırılmasına dayanmaktadır ve genel olarak toplumsal yapılar ve işleyişlerine, değerlere, normlara odaklanmasıyla kültürel olan ile toplumsal-bireysel algı ve davranışların analizine açıklık getirmektedir. Bu nedenle çalışmanın yöntemi nitel araştırma modellerinden olan kültür analizi olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler ise araştırmanın konusu kapsamındaki olgulara açıklama getiren ve bunlara dair bilgiler içeren materyallerin incelenmesi olan doküman incelemesi vasıtasıyla elde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BİYOPOLİTİKA

1.1. Kavramsal Çerçeve

Modernite ve iktidar kavramları sosyal bilimler alanındaki tartışmalarda oldukça fazla yer almaktadır. Bunun en temel nedeninin soyut kavramlar olmaları dolayısıyla tarihin her döneminde farklı argümanlar çerçevesinde çeşitli tanımlamalarla ön plana çıkmaları olduğu söylenebilir. Özellikle modern toplumun ve modern yönetim biçimlerinin tarihselliğini sunan biyopolitika kuramının temelinde bulunan iktidar kavramı, geleneksel anlamından uzak, yapısalcı bir bakış açısıyla ele alındığından, çalışmanın bu bölümünde açıklanması gerekli görülmüştür. Yapısalcı doktrinde asıl öneme sahip olan işlevden ziyade yapılardır. Bu bağlamda, görünenin altında yatan gerçek, her sistemin sahip olduğu yapılardır ve toplumsal olan kültür insanın bu yapılar ile kurduğu ilişkinin incelenmesi ile anlaşılabilirdir. Kısaca insan, inşa edilir bir niteliktedir ve bu inşa süreci yönetimde aklın egemen olduğu modern dönemler içinde iktidar ile bilginin karşılıklı olarak birbirini üretmesi ile gerçekleşir. Dahası, Türkiye Tanzimat'tan beri yüzünü Batı'ya döndüğü bir modernleşme, çağa ayak uydurma süreci geçirmekte ve bu doğrultuda değişen güç ilişkilerinin bir etkisi olarak iktidarın söylem ve pratiklerinde toplumu dönüştürecek farklılıklar oluşmuştur. Bunlar göz önünde bulunduğunda, modernite ve iktidar kavramlarının açıklanması, çalışmanın çerçevesini oluşturmak ve de ileriki bölümlerine netlik kazandırmak açısından gerekli görülmüştür.

1.1.1. Modernite

Modern kelimesi köken itibariyle Latincede, "içinde bulunulan mevcut zaman dilimi" ve "muayyen bir tarzda" anlamlarına gelen modo sözcüğünden gelmektedir. Buradan hareketle en geniş anlamı ile mevcut çağa ait olan, bu çağda geçerliliğini sürdüren ve kabul gören şeyler aynı zamanda moderndir. Ancak, modernitenin kendinde tarihsel bir anlam barındırma durumu da söz konusudur. Yani tarihin belli bir anında belli bir çıkış noktasına sahiptir; modernlik geleneksel olanın sorgulanması ya da reddi ile başladığından, aklın ön plana çıktığı Aydınlanma dönemi ve sonrasına işaret eder. Bu açıdan günümüzden geriye bakıldığında, her döneme modern adlandırılması yapılmamaktadır. Ussal olanın, kutsal olanın sorgulanamaz oluşunun gölgesinden çıkıp, ona baskın gelmesiyle başlayan modernlik dönemi Aydınlanma olarak betimlenmiştir. Aydınlanmanın insanlık tarihindeki etkisinin altında yatan esas unsur insanın akılsallaştırma çabası olmuştur çünkü akılsallaştırma beraberinde, sonraları gerçekleşecek olan standartlaştırma ve mekanizasyonu getirecek olan bir önkoşuldur. Aklın ön plana çıkması ile insan kendini gözlemci özne olarak konumlarken dünyayı gözlemlenecek ve böylelikle yönetilebilecek nesne olarak konumlandırır. Böylelikle öncelikle zaman daha sonra ise Sanayi Devrimi ile birlikte mekân akılsallaştırma sürecinden geçer. Mekânın ve zamanın tabi olduğu kontrol etme ve düzenleme süreçleri iş-saat etütleri ve fabrikaların oluşmasına ön ayak olmuş ve neticede emeğin standartlaşmasını sağlayarak kafa-kol ayrımını mümkün kılmıştır. Foucault'nun kapatma kurumları olarak tanımladığı kurumların arkasında yatan da işte bu akılsallaştırma ile insanın, kontrol etme ve düzenleme yetisi olduğunun farkına varmasıdır.

Mekânın standardizasyonu aynı zamanda insanların da düzenleme ve sınıflandırma biçimlerine maruz kalmasını sağlamıştır. İnsanların etnik köken, ırk, dil ve kültür ortaklığı temelinde sınıflandırarak belli bir mekâna aidiyetleri oluşturularak bir nevi hapsedilmesi ile ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Bu nedenle modernleşme ve ulus-devlet kavramları el ele gitmektedirler. Günümüzde ise modernite konusundaki tartışmalar bu sürecin sonuna geldiğimiz ve hatta artık post-modern dünyada yaşadığımız iddiası ile modernitenin sürmekte olduğu arasında geçmektedir. Kanımca, ulus-devletlerin devamı post-modernist söylemin pratikte karşılığını bulmadığını kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle çalışma çerçevesinde günümüz dünyası modernite sınırları içinde değerlendirilecektir.

17. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmasıyla belli bir zaman dilimi ve coğrafyayla ilişkilendirilebilecek ve sonrasında neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alacak olan modernlik toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret ettiği söylenebilir. Batı'nın kendi sosyal ve ekonomik kültürü içerisinde gelişen modernizm söylemleri bütün bilim ve sanat alanlarında tek tipleştirici ve de hegemonik olarak tanımlanabilecek bir tavır ortaya koymuştur.

> "Modernlik, en genel tanımıyla, insanlar tarafından düzenlenebilir bir toplumsallık hayal etmektedir… Modernleşme, toplum-devlet, aile-toplum, özel-kamusal, sivil-siyasal, kişisel-toplumsal gibi insan yaşamını farklı alanlara bölme ve sosyalliğe farklı veçheler atfetme özelliği ile çok güçlü bir düzenleme iktidarına sahip olmuştur. Batı'nın modernlik anlayışından türeyen bu anlayış, insan yaşamını, aile yaşamı ve toplum yaşamı diye bölümlemekle kalmamış, aileyi duygusallığın, biyolojik ve manevî gereksinmelerin alanı olarak tanımlarken, toplumu da çıkarın, çatışmanın, şiddetin ve gücün, yani maddî süreçlerin alanı olarak tanımlamıştır." (Sancar, 2004: 5).

Foucault açısından modernlik, 19.yüzyılda, epistemolojide Kant, siyasette ise insan bedeninin siyasi stratejilerin nesnesi haline gelmesiyle beraber ortaya çıkan felsefi

sorgulamalar ile başlayan bir olgudur. Tarihin verili bir anından itibaren bazı davranış biçimlerinin sorun olarak görülmeye başlanmasıyla bir takım sorular doğar. Böylelikle bu olgulara dair bir takım bilgi birikimi ve bilgi alanları oluşmaya başlar. Ortaya çıkan bu yeni bilgi alanları ise bireysel ve toplumsal değişkenleri, kavramsallaştırma vasıtasıyla birer bilimsel hakikat olarak sunarlar. Her bir bilgi alanı hakikati söylediğini iddia ederek var olmaktadır. Doğru olana ancak deney, gözlem ve ölçmeye dayalı metodolojilerle tekilden tümele varılarak ulaşılabileceğine dair katı bilimsel anlayış sonucu "salt pozitif bilimlere dayanan bir yaklaşımla Batı'da, bir yandan müstakil bilgi alanları gelişirken bir yandan da insanlığın uzun tecrübelerine dayanan 'gündelik bilgi'ye karşı tavrı toptan bir reddiyeye dönüşmüştür" (Ersoy, 2014: 183). Sosyal bilimler kendinden önce yapılanan tıbbi ve biyolojik doğal bilimlerin dil ve konseptlerine dayandığından normal ve patolojik ikileminden ayrı bir varoluş sergilememiştir (Foucault, 1976). Böylelikle toplumsal gerçekliklerin bilimsel bir kesinlikle bilinebileceği söylemleri, sosyal alanlarda normların kavramsallaştırılması ile bedenin yönetimine odaklanmıştır.

Bedenleri yönetmek üzere ortaya çıkan normatif sistemler, iktidar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi alanlarının oluşturduğu, tanımlayıcı olmanın yanı sıra normal, patolojik, sapkın gibi sınıflandırıcı söylemlerin normlaşmasını yöneten iktidar, bu sınıflandırmalar üzerinden katı kurallar oluşturur. Söylemler çerçevesinde dünyanın kavramsallaştırılmasıyla, bireyin sisteme girdiği andan itibaren belirli bir düşünme biçimine mecbur bırakılmasını ideolojik aygıtlar ile sağlar. Psikiyatri biliminin ortaya çıkması ile aklın, akıl olmayan üzerindeki tahakkümü, kadınlık deneyiminin erkek tarafından kurulması ile erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü ve ötekileştirme ile oryantalin doğmasıyla Batı'nın Doğu üzerindeki tahakkümü bu olguya örnek gösterilebilirdir. Bu açıdan modernlik eşiği bedenler üzerindeki politik stratejiler yani,

politik iktidarın varlığı olarak tanımlanabilir. Hatırlamak gerekir ki geleneksel tanımının aksine Foucault için iktidar sahip olunabilecek bir emtia değil, iyesi olunamayacak bir stratejidir.

Modernleşme özellikle erken cumhuriyet döneminin ulus-devlet inşası sürecinde oldukça tartışılan bir konu olagelmiştir. "Bir anlamda herkesi kendi ülkesine hapseden bu süreç, merkeziyetçiliğin de artmış olmasının yardımıyla insanları tek tipleştirmeye başladı. Farklı kimliklere sahip olan insanlar, tek bir 'milli' kimliğe asimile edildiler" (Kaya, 2011: 121). Bunların ışığında modernlik, söylemin otoriter bir ton kazanmış hali olarak tanımlanırsa, baskın olan normların modernlik anlamına geldiği söylenebilir. Foucault, insanların yönetimi konusunda devletin git gide daha çok sorumluluk üstlenmesiyle pastoral iktidar tekniklerinin laik yönetim anlayışı içinde erimeye başladığını savunur. Bu teknikler kendilerini modern devlet içinde polis ya da tıp kurumları olarak göstermektedir (Kristensen, 2013). Kısaca, pastoral iktidar, liberal devlet ve biyopolitikanın bir araya gelerek bir yönetimsellik biçimi oluşturmaktadır denilebilir. Hükümran, disipliner ve biyo-politik iktidarların hem tarihin verili bir anından itibaren her zaman keskin çizgilerle birbirinden ayrıldığını hem de kesişen uygulamaları ve tekniklerinin olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Bu yönetim anlayışları zaman içinde kümülatif biçimde ilerleme göstermektedir. Bu bakımdan son olarak gelinen güvenlik toplumu, kendinden önceki gözetim ve disiplin toplumunun sorunsallaştırılmasına cevap olması açısından bunların etkisinin de altındadır.

1.1.2. İktidar

Yapabilme gücü ve yetisi anlamına gelen "iktidar", güç manasına sahip olan Arapça "kadir" kelimesinden türemiş ve dilimize yerleşmiştir. İktidarın İngilizcedeki karşılığı ise power sözcüğüdür. Kelime, köken itibariyle Latince güçlü olan anlamına

gelen potis sözcüğünden gelmektedir ve zaman içinde kullanım değişikliğine uğramıştır. 14. yüzyıl civarında geleneksel olarak tanımladığımız "güce sahip olan kişi" anlamını taşıyan kelime belli bir yeti ya da kapasiteye işaret etmektedir. Günlük konuşma dilinde iktidarla eşanlamlı olduğu düşünülerek yerine egemen ve otorite sözcükleri sık sık kullanılsa da aslında bu kavramların aralarında fark vardır. Egemen (sovereign) dilimize eski Yunanca olan ve hüküm sahibi, önder veya lider anlamlarına sahip hegemonya kelimesinden geçmektedir. İngilizce karşılığının kökeni ise Latince "yukarı (above)" anlamına gelen super kelimesidir ve zaman içinde superior (üstün) sözcüğü buradan doğmuştur. Fransızcaya souverain olarak geçen bu kelimenin İngilizcedeki reign (hüküm sürmek) kelimesi ile birleşiminden oluşan sovereign üstün, dominant olanın hükmü anlamını taşımaktadır. Diğer bir yandan, emir verme yetisi anlamına gelen "otorite (authority)" kelimesinin kökeni, Latince "yaratan kimse, kurucu, müteşebbis" anlamlarını taşıyan auctor sözcüğünün auctoritas (ağalık, şeflik) halinden gelmektedir.

Geleneksel anlamı güce sahip olan kişi olan iktidar ile egemen ve otorite arasında yaptırım, rütbe ve hükmetme gibi konularda fark olabileceği söylenebilir. Diğer bir deyişle iktidar her zaman egemenliğe veya otoriteye işaret etmez, ancak her egemen ya da otorite iktidarı barındırır. Egemenlik ve otorite sahip olunabilir şeylerdir. Foucault, iktidarın geleneksel tanımının ona kazandırdığı sahip olunabilir özelliğe sahip bir olgu olduğu görüşünden ayrılarak, iktidarı her zaman, her yerde olan bir ağ olarak tanımlamıştır. Bu bakımdan kişiler iktidarın aracısı olduklarından ona sahip olamazlar ancak belki iktidarın onlara sahip olduğu söylenebilir.

İktidar teorilerinin kısa bir tarihini vermek gerekirse; iktidar üzerine modern anlamda düşünüşün Nicollo Machiavelli (16. yüzyıl) ve Thomas Hobbes (17. yüzyıl) ile başladığını söylemek yerinde olacaktır. Machiavelli, iktidarı, prens ile diğerleri arasında stratejik avantajlar elde edilebilecek, adem-i merkezi bir araç olarak görmüştür. Ona göre

mutlak iktidar arzulanan ancak nadiren erişilebilecek bir olgudur. Öte yandan Hobbes için iktidar toplumsal anlaşma temelinde egemene odaklı, sahip olunabilen merkezi bir güç kaynağıdır. Mutlak iktidarın kaynağı, devleti oluşturan toplumun tamamının tek tip, siyasal bir cemaat olmasında ve bu cemaatin kişilerinin toplumsal sözleşmeye olan rızalarında bulunur. II. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde ise toplum bilimleri iktidar kavramını konu alan çalışmaların üzerine düşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Max Weber (1942), iktidarı örgütsel bir şekilde tanımlamayı amaçlamıştır. Weber için iktidar, "insanları itaat etmeye ve onları arzu etmedikleri şeyleri dahi yapmaya zorlayabilme" iradesidir (Özdemir, 2014: 74). Weber'in iktidarı meşru ve meşru olmayan olarak ayırıp üç tipe ayırmasından sonra yapılan çalışmalar hiyerarşik ve bürokratik iktidara eleştirel yaklaşmış ve iktidarın meşruluğuna odaklanmışlardır. Sonrasında, Robert Dahl (1961) ise Weberci anlayışı devam ettirirken bir yandan da ondan farklı olarak iktidarı mevcut bir toplumun sınırları içinde tanımlar. Dahl için iktidar toplumun bir bireyinin öznel tercihlerinin toplumun geri kalanına istek ve arzuları dışında uygulatılmasıdır. Daha sonra Dahl'ın çoğulcu yaklaşımına cevaben, Peter Bachrach ve Morton Baratz (1962) geliştirdikleri iktidarın iki yüzü teorisiyle bir toplumda karar alma sürecinin ne derece demokratik ve kamuya açık olduğunu tartışmışlardır (Sadan, 2004).

Marksizm'in, iktisadi bir temelde ele aldığı iktidar anlayışını reddeden Michel Foucault (1979, 1980, 1996) ekonomik buyruklar, sınıfsal yapı, hukuk, yasa, ahlaki haklar ve siyasal hükümranlık gibi konuları tarihsel bakımdan post-yapısalcı bir gözle incelemiştir. Foucault için iktidar "yalnızca fiziksel, ekonomik güç ya da yasal temsil yoluyla değil; bilimin, normların, siyasal teknolojilerin hegemonyası ve de beden ve ruhun şekillendirilmesiyle" de işlemektedir. (Bayram, 2003: 38; Best & Kellner, 1998: 70).

Focault'nun iktidar ile ilgili ele aldığı bir mesele de iktidarın gerçeklik söylemini üretmek için seferber ettiği hukuk kurallarının neler olduğunu sorgulamak olmuştur. Bunu hukukun bir bütün olarak katı ve gizli bir egemenliği sürdürmek yani iktidarın meşruluğunu üretmek ve devam ettirmek için bir araç olduğunu söyleterek cevaplar. Yani burada bir hükümranlık meselesi vardır ve aslında yapılan yasaların davranış biçimlerinin sorunsallığından ziyade bunları denetleme ve kontrol altına almadan sağlanan kazanç ile ilişkisi vardır.

1.2. Kuramsal Çerçeve

Biyopolitika, hayatın biyolojik ve gündelik olan boyutlarının aklın merceği altındaki siyasetin odağına girdiği alanlar olarak tanımlanabilir. Bu açıdan varlığının Aydınlanma ile başladığı söylenebilir ancak kavramın yaygın kullanımı Foucault'nun çalışmaları ile siyaset bilimine dair yazın hayatının büyük parçası olmuştur. Biyopolitik kuramın popülerliği Foucault ile başlamış olsa da biyopolitika kavramını ilk kullanan kişi İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen'dir; 1905 tarihli iki ciltten oluşan The Great Powers (Stormakterna) çalışması içinde yer almaktadır. Kjellen'e göre hayat politikanın temellerini barındırdığından ötürü devletler de şuura sahip yaşayan birer organizmalardır.

Etimolojik açıdan yaklaşıldığında kavramın kendinde bir tezatlık barındırdığı (oksimoron) yönünde düşünceler vardır. Yunancada "hayat, yaşam" anlamına gelen bios sözcüğü ile politika kelimelerinin bir araya getirilmesi ile elde edilmiş olan kavram, politikanın zaten hayat ile ilgilendiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yine Yunanca şehir anlamına gelen ve polis kelimesinden türeyen ve devlet işlerine, yönetim bilimine işaret eden politika sözcüğü hayatın her alanının yönetilmesi anlamını taşımamaktadır. Burada

kamusal ile özel yaşam ayrımı ortaya çıkar. Politika, kelimenin kendinde barındırdığı şehir vurgusu ile şehir yaşamına, yani kamusal olanın düzenlenmesi ve yönetilmesine imkân tanır. Agamben, Antik Yunan düşünürlerinin yaşamın doğal olan biyolojik yönünü zoe ile tanımlarken, politika ve şehir ile ilgili boyutunu bios ile tanımladıklarını öne sürer ve onun için zoe, "çıplak hayat"tır. Ancak Aristo'nun yazıları Agamben'in görüşlerini desteklememektedir çünkü Aristo hem politika hem de doğal hayattan bahsederken bios kelimesini kullanmıştır (Finlayson, 2010). İngilizcede ise bu anlamlar life (hayat) kelimesi içerisinde tek potada erimiştir. Bu açılardan biyopolitika netlikten yoksunluğu sebebiyle tartışmaya açık ve ilgi çekici bulunmuştur.

Foucault, bu anlam çatışması riskinin üstesinden hayatı, politikanın sınırlarında konumlandırmakla gelmeye çalışmış. Sınır hem doğal olarak verilidir hem de yapay olarak dönüştürülebilirdir ve biyopolitikayı tek başına insan olarak değerlendirilmemeli ancak biyolojik olanın ölçülmesi ile oluşan normların, benzerleri bir araya getirerek yarattığı nüfus olarak ele alınmalı. Bu bağlamda, biyopolitika, modernite ve ulus-devletin gelişimi iç içe geçmiş ve birlikte var olmuş kavramlardır. Böylelikle, biyopolitika, hayata dair olanın sorunsallaşması ve bilginin birikimi ile gelişen yeni yönetim mekanizmaları aracılığıyla var olanın akılsallaştırılması olarak tanımlanabilir. Akılsallaştırma, bir mekanizasyon ve standardizasyon sürecini içinde barındırdığndan, biyopolitika her zaman bir genelleme ihtiyacı içinde hareket etmektedir. Bu doğrultuda, kamunun yönetilmesinde normalleştirme ve normlaştırma gibi pratikler gözlemlenir ve hayata dair hemen her alan bilgi ve iktidar sisteminin bşr parçası olarak kurgulamaya açık hale gelir. Biyopolitik kuramın gelişmesinde rol oynayan bilgi, iktidar ve bunların gözetim ile olan ilişkisi vasıtasıyla yönetimin bir sanat olarak ortaya çıkmasındaki tarihsel süreci farklı iktidar kavramsallaştırmaları çerçevesinde açıklamak gerekmektedir.

Bu çalışmanın sınırları Foucaulcu bir biyopolitika çerçevesinde belirlenmiş olsa da Foucault sonrasında Giorgio Agamben, Michael Hardt ve Antonio Negri gibi isimlerin bu alanda literatüre katkı sağladığına değinmek gerekir. Yazılarında "çıplak hayat"a odaklanan Agamben varoluşu biyolojik işlevlere indirgeyen bir yaklaşımın Batı'nın siyasi tarihini şekillendirdiğini savunurken, Foucault'yu modern biyopolitikanın hükümranlık içerdiği argümanı ile eleştirir. Hardt ve Negri ise kavramı ekonomi ve siyaset arasındaki bağın kopması açısından ele alırlar ve daha çok kapitalizm üzerinden bir değerlendirme yaparlar. Bunlara ek olarak, kavramın gelişimini sistematik bir yaklaşım içinde değerlendirme amacı ile Thomas Lemke, hayat ve politika arasındaki ilişkiyi iki başlık altında düzenler; politikanın temeli olarak hayat ve politikanın nesnesi olarak hayat. Ancak bu yaklaşımların hayat ve politika ayrışmasına dayanmaları nedeniyle bir akılsallık ve tarihsellik sunmaktan uzak olduklarını söyler. Foucault'nun ise diğerlerinden farklı olarak hayat ve politika arasındaki akılsallığa ve tarihselliğe ulaşmayı başarmış olduğunu savunur.

Foucault'yu fikirlerinin zaman içindeki seyri nedeniyle kendi içinde genç ve olgun olmak üzere iki döneme ayırarak incelemek yerinde olacaktır. Gençlik döneminde Marksizm temelli bir düşünce biçimine sahip olan Foucault, 1980'lere gelindiğinde liberalizmin yükselişi ile sosyalist deneyimlerin başarısının sorgulanması, '68 kuşağının hümanizm karşıtı olarak görülmeleri ve yeni ortaya çıkan felsefi sorgulamalar neticesinde – ve belki de ömründe bir dönem California'ya gitmiş olmasıyla – yaşadıklarının etkisi ile Marksist düşünceden uzaklaşmıştır. Üzerince Deleuze'ün biyopolitikaya ilişkin yazıları ve Friedrich Nietzsche'nin – özellikle übermensch (üst-insan) kavramından – etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsan hakikatını aramak yerine, onu yaratmalıydı çünkü Foucault insanın kendisini yaratmasını sanat olarak nitelendirmeye başlar.

1.2.1. Foucault Yazınında İktidar, Bilgi ve Gözetim

Foucault, iktidara yönelik geleneksel bakışa eleştirel yaklaşması ve kapitalist modern devleti oluşturan iktidar pratikleri ile tekniklerinin indirgemeci yönteme düşmeden bir tarihini çıkarması açısından ilgi çekici eserler vermiştir. Sosyoloji içinde gelişen iktidar tartışmalarını toplum bilimleri alanlarına açmıştır. İktidarın geleneksel negatif bakışı sorgulamış ve iktidarın sahip olunamayan, dolaşımda olan, uygulanan bir strateji olduğunu savunmuştur. Buna karşın iktidar ile karıştırılmaması gereken egemenlik ise " 'sivil toplum-politik toplum' ve 'yurttaş-homo economicus' ayrımlarına dayanan, iktidarı toplumsallık üzerinde hâkim olmak olarak telakki eden bir yönetim paradigmasıdır ve burada esas olan devletin yasa ve zor aygıtlarıyla bu yasanın öngördüğü nizamı tesis etmesidir" (Aksu, 2015: 72). Eğer iktidar mercek altına alınacaksa bu -Foucault için- iktidarın, egemen gücün himayesinden kurtarılması ile yapılmalıdır. Yapısalcı yaklaşımda yalnızca yöneten, yönetilen ve kapital arasında bir güç ilişkisi yoktur. Akıl – akıl olmayan, doktor – hasta, karı – koca, öğrenci – öğretmen, Batı – Doğu arasında da güç ilişkileri bulunmaktadır. Böylelikle, bir anlamda kimin iktidara sahip olduğu ve iktidarın nasıl belirlenebileceği tartışmaları önem kaybetmiştir çünkü iktidar her yerdedir ve üstünde durulması gereken esasen ilişkilerdir. Yani iktidar,

> "bir bireyin ötekiler üzerindeki, bir grubun ötekiler üzerindeki, bir sınıfın ötekiler üzerindeki egemenliği olarak ele almamalı; iktidarın, çok yukarıdan ve çok uzaktan bakılması dışında, ona sahip olan ve yalnızca onu elinde bulunduranlarla, ona sahip olmayan ve ona katlananlar arasında paylaşılan bir şey olmadığını akılda tutmalıdır. Sanırım iktidar dolaşımda olan ya da daha doğrusu yalnızca zincir biçiminde işleyen bir şey gibi çözümlenmelidir. Şurada ya da burada yeri belirlenemez hiçbir zaman, hiçbir zaman

> birilerinin elinde değildir, hiçbir zaman bir zenginlik ya da bir mal gibi sahiplenilemez. İktidar işler. İktidar ağ biçiminde işler ve bu ağ üzerinde bireyler dolaşmakla kalmazlar, sürekli olarak bu iktidara katlanmak ve iktidarı uygulamak durumundadırlar. Hiçbir zaman iktidarın rıza gösteren ya da atıl hedefi olmazlar, her zaman onun aracıları olurlar" (Foucault, 2002a: 43).

Ancak topluma nüfuz eden iktidar ilişkileri bir "gerçeklik ekonomisi" olmadan işleyemez. Gerçeklik ekonomisinin oluşması için belli bir bilgi birikiminin sağlanması gerekmektedir. Bilgi ve iktidar karşılıklı birbirlerini kuran bir ilişkiye sahiptir. İktidar öncelikle bilgi üretimidir, daha sonra ise bu bilgiyi kullanarak bireyin özneleştirilmesidir. "Toplumda dikey, hiyerarşik bir iktidar dağılımından ziyade, yatay her açıdan iktidarı besleyen … iktidarlar bütünü vardır. Birbirleriyle sürekli bağlamsal bir ilişki içinde olan bu yapılar, sadece belirli alanları (tıp, eğitim, polis) değil, kendilerini tekrar üretme potansiyeli bulunan teknolojileri de regüle ederler" (Yalın, 2015: 20). Kişinin "yönetimselleştirilebilir" yani iktidara tabi kılınması " birey üzerindeki iktidarın düzenleniş ilkesinin homo economicus (ekonomik insan) düzeneği" olarak sağlanmasıdır (Foucault, 2015: 209). Friedrich Nietzsche'nin bilgi ve iktidar arasındaki ilişkisi üzerine olan fikirlerinden etkilenen Foucault'ya göre bunlar anlamsal olarak bile ayrılması mümkün olmayan bir bağlantıya sahiptir ve bilgiye yaptığı atıf gözetimin temelinde yatanın bilgi olduğunu gösterir.

Gözetim tarihin her döneminde devletlerin bir şekilde başvurduğu bir araç olarak öne çıkmaktadır. Hegemonyanın devamını sağlayan gözetimi, kapitalist sistemin içinde işçilere ve verime odaklanan miyop bakış açısından kurtararak sistematik biçimde ele alan ilk kişi ise Foucault'dur. Bu sistematik içinde iktidarın zamanın denetimini sağlayarak ona eklemlenmesi ile zamanın evrilmesi söz konusu olur. İktidar, disipliner kontrol mekanizmalarının temel bulduğu mekâna müdahale ederek zamanı yönetir,

böylelikle hem zamana hem mekâna hâkim olur. Kronolojik olarak; hükümran, disipliner ve biyopolitik olmak üzere üç farklı dönemin belli iktidar tiplerinden bahsedilir. Bu tarihsel kavramlaştırma lineer bir zaman çizelgesi üzerinde modern öncesi, erken modern ve geç modern olarak adlandırılabilir. Konumuzla ilintili olacak şekilde bakılırsa, Türkiye özelinde, yönetimselliğin, devlet ve tebaa ilişkisi üzerinden yürüdüğü modern öncesi zamanlar, hükümran iktidar modeline; ulus-devletin inşasına odaklandığı erken modern dönemlerin, disipliner iktidar modeline; biyolojik yaşamı odağına aldığı geç modern dönemlerin ise biyo-iktidar modeline tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle, "hükümran iktidarın, bir toprağın sınırları içinde, disipliner iktidarın, bireylerin bedenleri üzerinde ve güvenliğin, nüfusun bütünü üstünde uygulanmakta" olduğu görülür (Foucault, 2007: 25).

1.2.1.1. Hükümranlık İktidar Biçimi

Hükümranlık, meşruiyetini zor kullanarak, irsi olarak ya da seçilerek elde eden kral, egemen veya başkanın sahip olduğu iktidar biçimidir. Bu tarz iktidar belli ve görünür biçimde kişilerde vücut bulur ve iktidarın direkt uygulamasını içerir. Hükümran iktidar yasa ve yasaklar koyması ve bunları çiğneyenleri cezalandırması açısından negatif bir iktidardır. Suç işleyen kişi kuralları yıkmakla egemenin iradesine karşı gelmiştir ve bu nedenle cezalar, bir anlamda hükümdarın intikam aldığı ve toplumun ibret aldığı ayinsel törenler olarak infaz edilir. Burada hukuki bir normallik vardır ve hükümranlık, bu normları sistemleştiren yasalar aracılığıyla işleyen kısıtlayıcı, negatif bir iktidar biçimidir. Uyruklarına dair bilgi üretemeyen iktidar bedeni kısıtlamaya, kişiyi dışlamaya, bastırmaya ya da canını veya malını almaya eğilimlidir. Bu bağlamda hayat, egemenin güç ve kontrolü dışında kalan bir alan olduğundan, denetimi sağlanamaz.

17. yüzyıla dek toprak, hükümranlığı belirleyen esas öğe olagelmiştir ancak sonraki yüzyıllarda merkezi önemini kaybetmiş ve yalnızca iktidarın değişkenlerinden biri olmuştur. Kısaca 17. yüzyıl, insan ve şeylerin karmaşık ilişkilerinin yönetime dâhil olmaya, basit bir hükümranlık anlayışından disiplin etrafında şekillenen bir topluma doğru yönelimin başlangıcıdır.

1.2.1.2.Disipliner İktidar Biçimi

Topluma ve insana dair bilgilerin üretilmesi ve yönetim anlayışının kapsamının genişlemesiyle verimlilik, gelenekler, hastalıklar, düşünme biçimleri, ölüm ve yaşam, cinsiyet, cinsellik gibi refahla ilişkili, sorunsallaştırılan etmenlerle ilgilenen söylemlerin hegemonya yarışı başlamıştır. Sorunsallaştırma tarihi bir arka plana sahip gerçek ve somut duruma bir cevaptır. Belli bir alanda yaşanan gelişmeler sonucu bazı davranış biçimleri sorun olarak ortaya çıkabilir. Yani pratikler ve teknoloji gelişme gösterdikçe doğan yeni söylemler ile eski yollar, yeninin eleştirisine maruz kalmakta ve sorunsallaşmaktadır. Ancak sorunsallaştırma aynı zamanda mevcut duruma bir cevaptır. Mevcut olanın karşısına çıkan söylem, yeni pratiklerden doğarak, mevcut durum bir sorun olarak var olmadan ona çözüm bulmuştur. Bu cevabın ortaya çıkması sorunsalın doğmasına neden olur (Foucault, 1983). Artık mesele cevabın nasıl uygulanacağı ve söylemin ortaya koyduğu bilginin nasıl dağıtılacağıdır. Ortaya çıkan sorunların çözülmesinde baskın söylem halini alan, hakikat rejimi tarafından rasyonalize edilir. Hakikat rejimi, iktidarı oluşturan stratejilerin yapılarda vücut bulmuş hali; devlet aygıtı, yasalar ve bunların aldığı hegemonik biçimlerdir. Yine de sadece üst yapısal olduğu düşünülmemelidir. Hakikat, insanın dünyayı anlamlandırma, akılsallaştırma çabası ile ortaya çıkan kelimeler, işaret ve semboller esnasında oluşan bilginin salt gerçeklik olarak

kabulüdür. Bu bağlamda, hakikat da iktidar gibi dolaşımdadır ve iktidar ile karşılıklı bir üretim ilişkisi içindedir. Bedenler, olması gereken algısı ile idealize edilen normlarla disipline edilir. "Disiplin böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, 'itaatkâr bedenler imal etmektedir. Disiplin bedenin güçlerini arttırmakta (faydanın ekonomik terimleriyle) ve aynı güçleri azaltmaktadır (itaatin siyasal terimleriyle)" (Foucault, 1992: 171). Belli bir rasyonel ve söylemler çerçevesinde devlette disiplini sağlayacak bir takım düzenlemeler yapılır ve kurumlar ortaya çıkar. Bir anlamda bireylerin ve piyasanın özgürlüğünün düzenlenmesi gözetim vasıtasıyla formüle edilmiş ve idealler doğrultusunda vatandaşlardan ne türlü davranışlar beklendiği, demokratik rejimlerin vatandaşları yönetmede ne tür bir siyasi akılsallığa sahip olması gerektiği konusunda doğan söylemler kurguyu oluşturmuştur. Bu bakımdan beklenti bazen devletçi bir yaklaşım bazen ise neo-liberal yaklaşım olarak tezahür etmiştir.

Söylem, zamanla değişebilen, yoruma açık arkeolojilerin içinde hep bağlamsal ve anonimdir ve de hep bir bakış açısı türetir. Bilgi söylemlerin çeşitliliği ile şekillenir ve bir yandan da bununla mücadele içindedir (Stocker, n.d.). Söylemlerin hepsi hakikat oldukları iddiasıyla birbirleriyle yarışmaktadırlar ama aynı zamanda birbirlerinden etkilendikleri gibi ortak bir geçmişin de ürünüdürler. Bilgi söylemi yaratır, söylem bilgiyi yaratır. Bilgi, söylemlerden doğan tekniklerden faydalanan hakikat rejiminin temelini teşkil eder ve iktidarı yaratır, iktidar da bilgiyi yaratır. Bu durum sürekli bir döngü halinde birikerek devam eder ve söylemin politize olduğu noktada ortaya bir takım iktidar teknikleri çıkmasını sağlar.

Temelleri pastoral iktidara (Foucault, 2007) dayanan ve 17. yüzyılda ortaya çıkan teknikler, gözetim ile sağlanan disipliner iktidar biçiminin oluşmasına elverişli ortamı sağlamıştır. Temel itibariyle disiplin, gözetim tekniği ile yaratılır. Kurumlarda bedenler bu gözetime dayalı disiplin mekanizmaları ile ıslah edilir. Gözetim, otorite ve ıslah ile

hapishane, hastane, akıl hastaneleri, okul, fabrika, ordu gibi kurumlarda bireyler normalleştirme sürecine maruz kalırlar. Foucault, bu süreci kurgulanan normların merkezileştirilmesi olarak tanımlar çünkü ona göre normal olan ile normal olmayan arasındaki farkı normlar belirler. Kurumların bireyler üzerindeki normları içselleştirme gücüne odaklı bir psikanaliz yapılırsa, kişilerin gözetim nedeniyle kendilerini baskılama eğiliminde oldukları bulgusuna varılacaktır.

Bireyler ilk olarak bir konu hakkında içgüdüsel bir tutuma sahiptirler. Bir müddet sonra tutumlar fikirlere, güçlü olan fikirler ise davranışlara dönüşmektedir. Panoptikon tasvirinde ise bu durum tersine işler ve mahkûm davranışlardan edindiği fikirler ile tutumunu oluşturur. Adı üstünde disipline edici iktidar, suç işleyen bireyi çevrelediği kurumlarla, onu normlar çerçevesinde ahlakileştirmeyi, ıslah etmeyi amaçlar. Bunun için de gözetlemeye dayalı mimari ve zorunlu çalıştırma benzeri tekniklerle suçlu kişiyi dönüştürmek ister. Burada kurgudan doğan bir norm doğrultusunda normalleştirme çalışmasından söz edilir. Devlet, askeriye, fabrika, okul gibi kurumlarda da bireyler iktidar tarafından sürekli izlenmektedir. Bunlar doğrultusunda, devlet aklı istihdam ile eğitim arasında ilişki kurmuş ve ulus-devlet özellikle eğitim kanalıyla hem vatandaş hem de vatandaştan emek gücü üretmeyi başarmıştır.

Bu metaforun temeli ise Jeremy Bentham'ın panoptikon alegorisine dayanır. Panoptikon bir çeşit düzenli toplum istiaresidir ve otoritelerin hâkim olduğu bu yerde bedenler hiyerarşi, sürekli izlenme ve belgelenme gibi yollarla *hayali cemaat*[1] doğrultusunda denetim altına alınır. Fiziksel zorlamaya dayanmayan ancak önlenemez bir görünürlüğe imkân sağlayan özel mimarisi panoptikonu, bu normalleştirme tekniği ile bir yöneten ütopyası kılar. Toplumun kurallarına aykırı hareket eden bireyler –

[1] Amerikalı siyaset bilimci Benedict Anderson, 1983 yılında yayınlanan Hayali Cemaatler (Imagined Communities) kitabında, ulus-devletler, sınırlar ve kimliklerin kökenleri üzerine yazmıştır.

hastane, okul, askeriye, akıl hastanesi- kurumlara kapatılarak buralarda gözetlenirler. "Bir ceza sistemini, yasadışılıkların hepsini yok etmeye yönelen değil de, onları farklılaştırarak yönetmek için kurulan bir aygıt olarak kavramak gerekir" (Foucault, 1992: 109). Disiplin toplumunun işaret ettiği yönetim; gözetim, akılcılaştırma, sınıflandırma, ayrıştırma, mekânsal düzenleme ve kontrol gibi teknikler ile yürümektedir. Tekniklerin uygulandığı bireyler normlara uygun davranan uysal bedenler olarak standartlaşırlar.

Foucault, aynı zamanda 20. yüzyılın akıl hastanelerini, hastaları birer bireyden ziyade izole odalarda tutulan vakalar olarak görmelerinden dolayı yoğun bir eleştiriye maruz tutar. Bu vakalar modern insan olma kalıplarına uyan normların dışına çıktıkları için buradadırlar ve normal tanımlanana kadar kendi istekleriyle şekillenmediklerinden dolayı, itici bir güç olarak bu kurumlar aracılığıyla şekillendirilmelidirler (Foucault, 2002a). Yani, normal karakteristikler, kurumlarda normlar tarafından aşındırılmış ve doğal yapısında uzaklaşmış olandır. Gözetimin bir nevi toplumun pusulası işlevini gördüğü ve devletin kurumsal yapısının ise biyo-politikaların uygulanmasında zemin olduğu söylenilebilir.

Geleneksel açıdan esinlenerek bakıldığında devlet de yönetilmesi gereken bir bedendir; baş yönetime, ayaklar halka, kollar kolluk kuvvetlerine denk düşer. Baş bu denklemde diğerleri gibi bulunan bir iktidar odağıdır. Metaforda iktidar, bedenin içinde kılcal damarlar üzerinden sağlanan bir dolaşımdır. Baş, iktidarın sahibi değildir ancak bütüncül bir yapıyı gerçekleştiren ve koordinasyonu sağlayan parça olarak görülebilir. Bu bağlamda hakikat rejimi, hiyerarşik yapılara örnek olan bedeni devlet gibi inşa etme çabasına girer. 19. Yüzyılın söylemlerinin gelişmesi ile beden yalnızca hukuki ve siyasal soyutlukla görülmenin dışına çıkarak, teknisyeni doktor olan bir biyolojik gerçeklik, yeni bir araştırma alanı halini almıştır (Foucault, 1988: 134).

1.2.1.3.Biyopolitik İktidar Biçimi

Biyopolitika, hayatın siyasetin eksenine girmesidir ve bu açıdan biyo-iktidardan önce, modernliğin başlangıcı ile var olmuştur. Ancak biyo-iktidarın tarih içinde belli bir anda başlamasının nedeni kanımca öncesinde biyopolitikanın geniş nüfus kitlesini hedef almıyor ya da alamıyor oluşunda yatmaktadır. Sanayileşme ve 18. Yüzyılın teknolojik gelişimleri iktidara güvenlik eksenli yeni bir düzenleme işlevi sunmuştur. Disipliner iktidar tarafından norm olarak belirlenen ideal bir davranış modeli üzerinden yürütülen beden siyasetinin ana nesnesi nüfustur. Bu bağlamda "hayat, politikanın ne temeli ne de nesnesidir, hayat politikanın sınırını gösterir…biyo-politika, insan türünün yaşamına ilişkin olguların bilgi-iktidar düzlemine girişidir" (Gölbaşı, 2015: 339). Hayatın yönetimini sağlayan ve nüfusu nesnesi olarak ele alan bu politik akılsallık, biyo-iktidar olarak tanımlanabilir. Disipliner iktidarın bitip, biyo-iktidarın başladığı yerin görülmediği ve hatta disiplinin biyo-politikaya zemin oluşturması göz önüne alınırsa, bu ikisinin kesişim noktalarına sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Teknolojik anlamda yaşanan gelişmeler, günümüzdeki denetimi daha üst bir seviyeye çıkarmış bulunmaktadır. Bu vesileyle tahakküm altına giren insan, yaşamın her anında bu tahakkümü kuran iktidarın devamını sağlar. Foucault'nun yoğunlukla hükümran iktidar ile biyo-iktidar arasındaki farkı ele aldığı ve disipliner iktidarı, biyo-iktidar kapsamında bir yere oturttuğu söylenebilir. Bu açıdan, disipliner iktidar teknolojinin daha gelişmiş olduğu biyo-iktidar olgusuna erişme sürecinde bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. Biyo-iktidar ile amaçlanan artık ıslah değildir. Tek tek bireyleri hedef alan bir detaycılıktan ziyade nicel olarak nüfusu ve daha genel, düzenlenebilir alanları hedef alan bir yönetim biçimi söz konusudur. Andre

Glucksmann'ın sosyalist devrim denemelerine yönelttiği eleştiriler neticesinde devletin toplumun farklı katmanlarına düzenlenmemiş yöntemler ile girmesinin vatandaşların özgürlüğü için sakıncalı olduğu yönünde düşünceler yükselişe geçtiği söylenebilir. Bu durumdan etkilenen sivil toplum ilişkileri, serbest piyasa ekonomisine de yansır. Bu nedenle devletin sahip olduğu gücün sivil toplum tarafından toplumsal irade temelinde kurulacak olan aracı kuruluşlar eşliğinde yeniden yapılandırılması düşünceleri doğmuştur (Hayek, 1979: 398 – 399). Denetim toplumundan farklı olarak, piyasalaşmanın öne çıktığı ve devlet nizamının azaldığı neo-liberalizm içinde ahlak ve normlar daha az önem taşımaya başlamıştır. "Klasik liberalizmde 'homo economicus' kendi özsel güçleri sayesinde ürettiği ürünleri piyasada mübadele eden bir varlık olarak varsayılırken neo-liberalizmde vurgu mübadeleden rekabete kayar" ve girişimci insan kurulur (Aksu, 2015: 76). Neo-liberalizm ile toplumsal sistemin temelindeki dayanışmayı dışlayan, rekabete bağlı ilişkiler doğrultusunda güvencesizlik, eşitsizlik ve bireyselleşmeyi içeren yeni bir öznellik yaratılmaktadır ve burada sivil toplum bir yönetimsellik tekniğidir. Bu açıdan denetim toplumunda görüldüğü gibi sivil toplum, devlet ve piyasa arasında keskin bir ayrım, güvenlik toplumuna denk düşen neo-liberal anlayışta bulunmaz; bunlar artık birbiriyle iç içe geçmiş olgulardır. Kısaca neo-liberalizm kendini evrensel bir norm olarak sunmasıyla, insanların özneleştirilmesinin yeni bir yolunu sunan bir hakikat rejimidir (Aksu, 2015). Yalnızca artık bu özneleştirme ile bireylerin içten buyruk altına sokulmasından ziyade çevreleri hedeflenir. Yani "oyuncular üzerinde değil, oyunun kuralları üzerinde müdahaleler yapılır" (Foucault, 2015: 216). Nitekim güvenlik ekonomik parametrelerin baskınlığı altındaki yönetme yönetiminin temel tezi haline gelmiştir. Davranış biçimlerinin istatistiki dağılım eğrilerinin çıkarılması sonucunda belirlenen normalden normun elde edilmesi ile güvenlik düzeneklerinin tepkisine ulaşılır. Güvenlik normu idealize edilen, kurgulanan

bir şey değil, mevcut istatistiki bilgilerden ulaşılan normdur. Farklılıkların derinleşmesi beşeri -yani kendi kendini üreten- sermayenin gelişmesinin yanı sıra belli durumlarda egemen güçler için kâr olarak görülebilir. Kısaca artık normalleştirme değil bir normlaştırma süreci vardır. Bu hesaplamaların belirleyici etmeni toplumsal maliyet ve kaçırılan fırsatların masraf hesabıdır. Disiplinle birlikte normlar normali inşa ederken, bireyler önceden mevcut olan belli standartlara uyum sağlıyor veya sağlatılıyorlardı. Biyo-iktidarla ise norm çeşitli normalliklerden elde edilen istatistiksel analizler sonucu inşa edilir. Haritası çıkarılan normallik eğrilerinden bulunan ideal normal, nüfusun düzenlenmesi ve yönetilmesi açısından asli teknikleri oluşturur. Yani normal, normdan önce var olur ve bu da normlaştırma tekniklerini doğurur (Foucault, 2007).

1.2.1.4.Yönetimsellik

Derslerinde[2] devletin soy kütüğüne odaklanan Foucault (2015), modern devleti "yönetimin yönetimi" olarak tanımlar. Yönetimin yönetimi kişinin kendisinin yönetiminden diğerlerinin yönetimine kadar olan bir alanı kapsamaktadır (Lemke, 2002). Devlet aklı, yönetim, kontrol ve işletme ağlarıyla var olan bir makro iktidar olarak, bireyin otokontrolü, aileye ve çocuklara yol gösterme gibi mikro düzeydeki iktidar problemlerini önemser. Kısaca tanımlamak gerekişe, geçmiş dönemlerdeki topraktan ziyade mikro iktidar odaklarını, toplumu ve hayatı, farklı yapılarını göz önünde bulundurarak geliştirilen çeşitli politikalar, idari pratikler yönetimselliktir. Yönetimsellik olgusu, modern egemen devlet ile modern özerk bireyin etkileşimindeki belirleyicileri ele alır ve içinde üç unsur barındırır; yönetme eylemi; her zaman iktisat ve siyasetin iç içe bulunması ya da diğer bir deyişle iktisadın siyasal olanla buluşması; belli bir doğanın

[2] Güvenlik, Toprak ve Nüfus (1978) ile Biyopolitikanın Doğuşu (1979)*.

siyasi akılsallığına içkin bir mantık (Bonnafous-Boucher, 2005: 522). Yönetimsellik (govern-mentality), hem yönetim süreci hem de yönetim mantalitesi olarak yönetme üzerine düşünmenin bir yoludur. Yani yönetme eyleminin tanımının belli bir akılsallık çerçevesinde şekillenmesine yönetimsellik demek mümkündür. Kavram disiplinci iktidar ve yasal mekanizmaların üzerine eklemlenen bir uzantıdır ve yönetim anlayışında bir genişlemeyi anlatır niteliktedir.

Bir yönetim sanatı olarak, yönetimselliğin temsil ve müdahale olmak üzere iki yüzü vardır. Öncelikle, devlet bir olguyu sorunsallaştırır ve kendi güç tasarrufunu rasyonelleştiren söylemler üreterek bu soruna çözüm önerileri geliştirir. Sorunsallaştırma, hem deneysel gerçeklik hem de idealizm temelli olabilir. Diğer bir deyişle ya gerçekliği olan şeyin olduğu şekliyle ya da gerçekliği olmayan şeyin dilde yaratılması suretiyle söylemde temsili oluşturulur. Söz konusu bu şey, belirli bir söyleme özgü kavramlarla düşünülmeye başlandığında söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler ile bir düşünce nesnesi haline gelir. Düşünce faaliyetleri sonucu verilen hükümlerle ise sorunsalın çözümüne dair önermeler sunulur. Bu açıdan iktidar söylemlerin birbiriyle yarıştığı bir ilişkiler bütünü, bir hakikat yarışıdır denilebilir. "Hakikat oyununda (jeux de vérité)" her zaman yeni bulgularla karşılaşılacağından oyunun kuralları da dolayısıyla her zaman değişime açıktır (Foucault, 2005a). Yani, söylemlerle kurulan öznel deneyimler dönemseldir. Kanımca bu durum, temelleri politik ekonomide yatan yönetimsellik kavramı ile liberalizm, sosyal liberalizm ve neo-liberalizm dönemlerini de kendi mantıklarının tarihselliği sayesinde incelenmeye elverişli hale getirir. Dönüşümü sağlayan bilgi ve iktidar karşılıklı olarak birbirlerini üretirken, bilgiyi araç olarak kullanan iktidar hakikati belirleme görevini üstüne alır. Artık toplum, sorun karşısında sorumluluk üstlenen egemen tarafından temsil edilmektedir. Buna ardışık olarak ise devlet, bir takım müdahale biçimleri oluşturur ve

hukuken girmesi mümkün olmayan alanlara normlar üzerinden müdahil olmaya çalışır (Lemke, 2016). Devletin, vatandaşları için en iyiyi bildiğini iddia eden bir baba rolünü üstlenmesi, elinde bulundurduğu ideolojik aygıtlar ile toplumu kurması veya neo-liberal politikaların kâr-zarar istatistikleri temelinde bir kayma ile toplumu yeniden şekillendirmesinin meşruluğu bu duruma örnek gösterilebilir.

Disipliner iktidar ile biyo-iktidar arasındaki fark, Foucault'nun Güvenlik, Toprak ve Nüfus kitabında yer alan ders notlarındaki güvenlik toplumu tanımına yakın olan Deleuze'ün disiplin toplumu sonrası bir yapı olan "kontrol toplumu"nda (1992) ve Zygmunt Bauman'ın "likit gözetim"e dayalı "sinoptik" (2000) teorisinde bulunabilir. Bu yapıda görmeye dayalı disipline edici uygulamalar yerini daha kapsamlı araçlarla bütünleşik olarak yapılan bir sisteme bırakmış durumdadır. Aslında olan iktidarın odağının bedenden ruha keskin bir biçimde kaymasıdır. Toplumsaldan çok birey fazlasıyla öne çıkar ve birey iktidarı içselleştirir. Kendinin yöneticisi olan birey için panoptikon kurumları eski önemini taşımamakla birlikte dönüşerek devam etmektedir. Foucault'da gözetim kurumlar arasında bitip yeniden başlarken, Jean Baudrillard, Bauman ve Deleuze gibi düşünürlerin fikirleri üzerinden bakıldığında daha isabetli olarak; süreklilik arz eden bir kayıt sistemi görülür. Bu sistem içinde kişi standartlaşmış belli düzeneklerden geçmek zorundadır ve serüvenine okul ile başlayıp sırasıyla; askerlik ve iş ile devam ederken bu kurumlar dışında da hayatının her noktasında denetim yapma görevini içselleştirmiş bulunan toplumun kendisi tarafından da denetlenir. Yani her kurum çatısı altında yeniden başlayıp biten bir denetimin yanı sıra bireyler kurumlar dışındaki etkileşimlerinde de süreklilik arz eden bir iktidara maruz kalma halindedirler. Aslında bir noktada, Foucault da "yönetimsellik terimiyle, Batı toplumlarında insanları ('halk' ya da 'nüfus') yönetme ile kendi kendini yönetmenin, yani 'kendilik

teknikleri'nin yapısal olarak iç içe geçtiği bir iktidar mekanizmasını ortaya koyar" (Aksu, 2015: 72).

Günümüzde, teknolojik gelişmeler sayesinde egemen güçler bilgiyi çok daha kolay ve toplu halde üretebilmekte ve bu, bireylerin gündelik hayatlarındaki bilgilerin toplamına bakılarak elde edilen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan gözetim neticesinde bireylerin tüketim araçları, tasarruf alışkanlıkları, nerede ne yaptıkları, hangi saatlerde neyi nasıl harcadıkları gibi birçok bilgi temin edilebilmektedir. Bu da sistemin devamını sağlayan kurgunun sürmesini sağlamaktadır. Yalnızca iktidar ile ilişkileri aşikâr olan panoptikon kurumları olarak ele alınan hapishaneler, akıl hastaneleri, okullar, fabrikalar, yasalar değil gazetecilik, yazarlık, edebiyat, felsefe, tıp, ilaçlar, sigara, internet, cep telefonları ve dil gibi oluşumlar da bu kurguya yardımcıdır. 1960'larda değişmeye başlayan yönetim anlayışı, toplumsal yaşamın her noktasına nüfuz edebilen bu iktidar pratiklerinin insan öznelliği üzerindeki tahakkümüne hiç olmadığı kadar olanak sağlamaktadır. "Yeni insan tipini anlamak istiyorsak, onu çevresindeki nesneler dünyasının sürekli etkisine maruz kalan, sistemin en derin noktalarında bile oradan izler taşıyan bir varlık olarak düşünmemiz gerekir" (Adorno, 2017: 43).

Biyo-politiğin doğuşu da yönetim anlayışındaki değişimin sonucudur. İnsan kendi varlığını kendi zihninde ona dört bir yandan dayatılan önceden belirlenmiş kavramlarla belirli bir şekilde temsil etmeye zorlanır. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile gözetim hiç olmadığı kadar etkilidir çünkü artık yalnızca kapatmaya dayalı bir kontrol mekanizmasına gereksinim duyulmaz. Gelenekselin sınırlayıcılığına karşın modern iktidarın ön koşulu özgürlüktür ve iktidar artık tek bedende merkezlenmemektedir. Bu dönüşümün altında yatan neden ise kapitalist sistemin ekonomi politiğidir. "Foucault için kapitalizm bedenin üretim sürecine denetimli bir şekilde girmesi ve nüfusun ekonomik süreçlere uygun hale getirilmesini gerektirir"

(Aslantürk, 2016:577). Üretim ve tüketim süreçlerine katkı sağlayacak bedenlerden en üst düzeydeki verimi almak için onları sisteme uyumlu pasif ve itaatkâr bireyler hale getirmek gerekir. Bu doğrultuda yapılan kâr-zarar hesapları doğrultusunda toplum normatifleştirilir.

18. yüzyıldan beri nüfusun bir söylem olarak doğmasıyla doğum, ölüm, yaşam süresi, sağlık, eğitim, konut ve yerleşme biçimi gibi faktörlerin yönetilmesi olağandır çünkü nüfus, beşeri sermayedir. Nitekim kapitalizmin ilerlemeci anlayışı içerisinde yaşamak için başkalaşım geçiren pratikler sonucu gelinen neo-liberal noktada artık disipline eden ya da normalleştiren bir toplumdan ziyade farklılıkları besleyen ve derinleştiren bir toplumun hayali kurulur. Zaten çıkar sağlanan durum davranış biçiminin dışlanması değil bu dışlamanın tekniği ve yöntemidir. Ekonomik kazanç veya siyasal yarar sağladığı ölçüde –küresel- iktidar mekanizmaları ve ardından bütün bir devlet sistemi için davranış biçimlerinin kendileri sorun teşkil etmezler. Bireylerin sermayeleri kendileridir. İşçiler artık şirkete bağımlı çalışanlar değillerdir ve herkes kendi kararlarından sorumlu özerk birer girişimci olarak rasyoneldir (Sennett, 2008).

Ahlak temelinde düzenlemelere girişilen geleneksel iktidar döneminde hedef patolojik olandan arınmış bir düzen oluşturmak iken günümüzün pragmatist dünyasında norm dışında kalanlar da diğer herkes gibi kârlarını maksimize etmek isteyen bireylerdir (Campbell & Sitze, 2013). Bu açıdan toplumun geri kalanı gibi onlar da kapitalizmin irrasyonel düzeni içinde rasyoneldirler. Böylelikle, toplumsal işlev bozukluğuna mahal verecek bir düzeyde olmayan suç oranlarıyla hayata devam edilir. Biyo-iktidarın gayesi kapatmak değil özgürleştirerek yaşama olanak sağlamaktır çünkü bu faydacı olandır. Bu yolda, biyo-iktidar, bireylerin kendilerini geliştirilebilecek birer ticari unsur olarak ekonomiye katmalarını ve statükonun devamını sağlamak için farklılıklara vurgu yapan bir dili öne çıkarır ancak bir insan doğası ön kabulünde kendini bulan homo economicus

anlayışının aksine, biyo-iktidar insanın biyolojik ve ontolojik bir altyapıya sahip ancak inşa edilebilir görmektedir. Bu durum neo-liberalizmin, piyasayı doğal bir düzene ve görünmez bir ele sahip liberal anlayıştan farklı olarak belli düzeyde devlet müdahaleleri ile yapılandırılan bir oluşum olarak görmesiyle paralellik gösterir. Bu kurulabilen düzen içinde riskler ve krizler bir normalite olarak sistemin bünyesine dâhil edilirler çünkü bunlar ekonominin işleyişini bozmayacak hatta fayda sağlanacak şekilde yönetilebilirdirler.

1.2.2. Mikro İktidar Odakları ve Biyopolitikanın Kurumları

Klasik iktidar ve devlet ilişkisinin yanı sıra toplumda kadın ile erkek, bilen ile bilmeyen, patron ile çalışan ve ebeveyn ile çocuk vb. arasında mikro-mücadele alanları bulunmaktadır. Bunlar küçük çaplı iktidar alanlarıdır ve devlet mekanizması bunların etrafında işler. Küçük iktidar ilişkilerini birbirine bağlayarak bütünleştiren büyük iktidar devleti oluşturur. Devlet, tarihsel gelişim sürecinde cezalandırma uygulamalarından ıslah ve tedavi etmeye geçerken, bu mikro-iktidar alanlarını da siyasal düzleme taşımış ve kurumları üzerinden onları hakikat rejimine uygun şekillendirme çabasına girmiştir.

İktidarın, toplumsal ve siyasi düzlemde kurumsallaştırılmış formları devletin mantalitesini anlamak için önemlidir çünkü yönetme eyleminin nasıl algılandığı, kavramsallaştırıldığı, temsil edildiği ve ne tür belirleyici bilgilerde vücut bulduğunu gösterir (Schiavo, 2015: 5). Devlet kurumlarının gözetiminden geçen bireylerden hakikat rejimini sürdürülmesine yardımcı olan araçlar haline gelirler. Bir anlamda, biyopolitik iktidar, iktidarın hukuki olarak giremeyeceği alanlara normlar üzerinden müdahil olma çabasıdır. Bu kurumlarda üretim ilişkilerinin yeniden üretimi büyük oranda özneleştirme tekniğinin etkisiyle gerçekleşir.

1.2.2.1.Özneleştirme

*Büyük kapatılma*ya (Foucault, 1992) katkı sağlayan bu devlet örgütleri, deneyimin kurulması ile öznelliği normale uygun olarak şekillendirmekte ve böylelikle bireyleri özneleştirmekte, nesnesi haline getirmektedir. Özne, insan bedeni ve kimliği ile inşa edilen bir varlıktır ve geleneksel toplumdan modern topluma geçerken, toplumsal yapı içinde var olur. Özneyi kuran, nesnesi olduğu iktidar ilişkilerinin oluşturduğu hakikat rejimidir. İktidar özneyi, öznel deneyimi kurarak şekillendirir. Öznel deneyim, insanın kendi varlığını kendi zihninde belirli kavramlar altında temsil etmesi, varlığıyla bir bilinç ilişkisi içinde olmasıdır. Bu deneyimler insan davranışının çerçevesinde, insanın kendi ve başka bedenlerle kurduğu ilişkiler ile belirlenim kazanır. Özneleşme, öznel deneyimin tanımladığı kimlikler ve bu kimliklerin sınırları etrafında mümkün olur.

Özneleşmenin temeli pastoral iktidar tekniklerine dayanır. Buna göre pastoral iktidar mevcut normlar doğrultusunda bireyin kendini kendisinin yöneticisi yapmasıyla uygulanır. Aynı süreç daha sonra neo-liberalizm ve benliğin araştırma tekniklerinde kendini farklı normlar üzerinden farklı bir tür iktidar ağı ile gösterir (Kristensen, 2013). Burada değinmek gerekir ki özne (*subject*) kelimesi kendinde iki tezat anlam taşıması ilginçtir. Bir eylemi gerçekleştiren, odak noktası olan kişi özne iken, bir devletin ya da hükümranın kontrolü veya egemenliği altında olan kişi de öznedir. Yani özne hem yöneten hem de yönetilen olabilmektedir. Pastoral iktidarın özneleştirme teknikleri bir anlamda modern devletin kurumları içinde erimiş ve bir gerçeklik ekonomisi yaratılmakta kullanılmıştır.

> "…gerçekliği talep eden ve işleyişi için buna gereksinimi olan iktidar tarafından gerçekliği üretmeye zorunlu kılınırız; gerçeği söylemeliyiz, gerçeği itiraf etmeye ya da bulmaya zorunluyuz, mahkûmuz. İktidar durmaksızın sorar, bizi sorguya çeker, durmadan

soruşturur, kaydeder; gerçeklik arayışını kurumsallaştırır, bunu meslekleştirir, ödüllendirir. Sonuçta zenginlik üretmek zorunda olduğumuz gibi gerçeği üretmek zorundayız ve zenginlik üretmek için gerçeklik üretmek zorundayız. Ve başka taraftan, gerçeğin boyunduruğu altındayız aynı zamanda, şöyle ki gerçeklik yasayı koyar; bu, en azından kısmen, kararı veren gerçek söylemdir; gerçek söylem iktidar etmenlerini iletir, bizzat yürütür. Sonucunda, beraberinde özgül iktidar etmenleri taşıyan gerçek söylemlere: hukuk kurallarına, iktidar mekanizmalarına, gerçeklik etmenlerine, dahası: iktidar kurallarına ve gerçek söylemlerin iktidarına bağlı olarak bizler yargılanırız, mahkûm ediliriz, sınıflandırılırız, görevlere zorlanırız, belirli bir yaşam biçimine ya da belirli bir ölme biçimine adanırız" (Foucault, 2002a: 36).

Demokratik sistemin ifade özgürlüğü hakkı altında konuşturulan insan gerçeğin boyunduruğu altına alınarak özneleşir. Bu özneleşmenin gidişatı ise öznel deneyimin önceden şekillendirilmesini sağlayan kurumlara bağlanmış durumdadır. Birey her girip çıktığı mekân ve kurumda normlara ve normalleşmeye maruz kalır. Bu nedenle mikro-iktidar odaklarının ve kurumların incelenmesi toplum dinamiklerinin büyük resmini görebilmek açısından gereklidir.

1.2.2.2.Okul ve Ordu: Bedenlerin Yönetimi ile Zihinlerin Şekillendirilmesi

Modern anlamda eğitim yönetimi pratikleri Batı toplumlarında gelişen siyasal aklın uzantısıdır. Bilgi ile karşılıklı birbirlerini üreten ve bilgiden beslenen iktidar, varlığının meşruluğunu sürdürebilmek için doğruluk rejimine ihtiyaç duyar. Bu rejim içerisinde üretilen hakikat söylemi, iktidar pratikleri ile düzenlenir, dağıtılır ve alıkonulabilir. Siyasal akıldan türeyen yönetim pratikleri tüm bireyleri hem aynı anda yönetir hem de eşzamanlı olarak onları bireyselleştirme yoluyla bütünler. Bilgi, iktidarın

aracıdır ve bu bilginin en temel dağıtım yeri insanların mekânsal olarak yönetildiği okullardır. Okul ve ordu içinde öğrencilerin ve askerlerin uyması gereken kurallar dizisi ve bunlara uyulup uyulmadığını görülmeden gözetleyen otorite figürleri ve onların dayattıkları tahakküm biçimleri doğruluk rejiminin sürmesine katkıda bulunur. Normalleştirme süreçlerinden geçmiş üstler bu kez yeni astlarını bu sürece tabi tutmaktadırlar. Bu açıdan okul ve ordu içerisinde hep hiyerarşik bir yapılanma, bir güç ilişkisi mevcuttur. Dinleyici pozisyonundaki öğrencilere bilgide eksik olmaları nedeniyle bir suç yüklenmiş ve hüküm giydirilmişlerdir. Bu aşamada, öğrenciler bilmedikleri ancak bilmeleri gereken bilgilerin onlara okulda, öğretmen tarafından öğretileceği bir mecburiyet içindedirler.

Keza ordu da bu biçimde işlemektedir. Mecburiyet aşaması, ödül-ceza mekanizması ile pekiştirilir. Burada kısmi olarak kapatılan bedenler olsa da hükmüne nazaran cezalandırılan zihindir. Öğrencinin büyük kapatılmaya katkı sağlayabilecek düzeye gelmesi için zihinsel disiplini içselleştirmesi gerekir. Askerin ise iyi bir yurttaş olması için bedenen zinde ve gerektiğinde fedakârlıklar yapacak itaatkâr bir yapıda olması gerekmektedir. Zihnin ve bedenin uysallaştığının denetlenmesi için ise öğrenciler sınava tabi tutularak kontrol edilirler. Öğretmenler ise üstleri ve müfettişler aracılığıyla işveren-çalışan mikro-iktidar sistemi içerisinde kontrole tabidirler. Eğitim, normlara uygun bireylerin yetiştirilmesini sağlarken patolojik olanı tedavi etme veya eleme işlevi görür. Normalleştirme rasyonalitesi, norm dışında kalan kimlik ve davranışların dışlanmasına taban hazırlar. Öğrenciler, başarı düzeyi, yetenek ve sosyo-ekonomik statüye göre ayrıştırılır ve sınıflandırılır. Demokratik normların dışlandığı bu sistem toplumsal düzendeki sınıflaşmanın katılaşması; sosyal eşitsizlik ilişkileri ve tahakkümün yeniden üretimine ön ayak olur.

Louis Althusser, devletin ideolojik aygıtlarının arasında en etkili ve egemen olarak okul kurumunun sunduğu eğitim sistemi ve eğitim uygulamalarını ele alır. Okul tüm toplumsal sınıfların çocuklarını ana okulundan yani kişiliğin şekillendirilmeye en açık olduğu çağdan itibaren sistemine dâhil eder. Bu süreçte egemen ideolojinin hakikat söylemlerinin yarattığı dil, hesap, bilimler ve edebiyat gibi know-how[3] ve beceriler ya da sadece ahlak, felsefe ve yurttaşlık eğitimi gibi katıksız egemen ideoloji sürekli olarak tekrarlanarak ve sınavlarla kontrol edilerek öğrencilerin kafalarına yerleştirilir. Kapitalist eğitim sistemi böylelikle, emek gücünün verimi artıracak nitelikli kaynaklar olarak yeniden üretiminin yanı sıra kurulu düzene boyun eğmelerinin de yeniden üretimini gerçekleştirir. Sonuç olarak eğitim sistemi içerisinde kategorize edilen her birey, becerilerine ve başarı düzeylerine göre sistemin içindeki çarklara dâhil olacak ve katkı sağlayacaktır (2002).

1.2.2.3.Modern Devletin Oluşumunda Tıbbın Kurucu Rolü

Bedene, yaşama, ölüme ve sağlığa ilişkin tıbbi bilgi ve pratikler tarihsel, toplumsal ve ekonomik bağlama göre değişim gösterdiği kabul edilir. Devrim sonrasında insan ruhu ile ilgilenen ruhban sınıfı gibi örgütlenen tıp, millileştirilmiş bir uzmanlık alanı olarak bedensel sağlık ile ilgilenmiştir. Doktor, milli sistem içinde gerçekleştirilmesi gereken kutsal bir görevi yerine getiren bir aracı olduğundan, ilgilenmekle yükümlü olduğu hastadan ücret talep etmezdi. Gelirleri kilise tarafından karşılanan doktorlar, rahipler gibi kilisenin varisleri, bedenin rahipleri olarak görülmekteydiler ve bu konumda doktora düşen görev acının azaltılmasıydı. Doktorlar mesleklerini ev ziyareti yaparak icra ederler ve esas tedavi mekânı hastanın doğal ortamı

[3] Bir mesleğin nasıl yapılacağına dair pratik bilgi ve beceriler.

olan evidir. Ancak ender rastlanan hastalıklara sahip veya durumu olmayan kişiler hastanelere yatırılmıştır.

Hastalıklar belli dönem ve yerlerle ilişkilendirilmiştir. Fakirlik, savaş ve refah dönemlerinin hepsi ortaya çıktıkları yerlerde yarattıkları koşullarla insanları farklı davranış ve yaşam biçimlerine itmelerine istinaden toplumda çeşitli hastalıklar baş göstermiştir. Bunlardan ötürü "doktorun ilk görevi siyasidir: hastalığa karşı mücadele kötü devlet yönetimine karşı bir savaşla başlamak zorundadır" (Foucault, 1976: 33). Toplumun tıbbileştirilmesi dogmatik ve yarı dini bir biçimde görülse de getireceği özgürlük söyleminde olumludur. İnsanlar ancak özgürleşirse tamamen iyileşecek dahası vatandaşların eğitilmesi ve önleyici metotların içselleştirilmesi ile hastalıklar ortaya çıkmadan tedavi edilmiş olacaklardı. Bu düşünce biçimi ile tıp artık yalnızca hastalığın iyileştirilmesi ve bundan edinilen bilgi ile sınırlı kalmayacak, sağlıklı olmayanla olduğu gibi sağlıklı olanla ilgili de çalışacaktı. Yaşatmayı teşvik eden özgürleştirici iktidar söylemiyle tıp teknikleri, doğal ve sosyal insanın bilgisine kucak açarak devletlerin kaderini belirleyebilecek bir hale gelecekti.

19. yüzyılda ise tıp sağlıktan çok normal ve patolojik olana dair konseptlerin oluşturulmasıyla ilgilenmiştir. Hasta ve hastalığına dayalı tıbbi epistemoloji, patoloji ve hastalık ikilemine dönüşmüştür. Bu bağlamda tıp söylemleri modern devletin oluşumunda kurucu bir role sahip olmuştur. Sağlıklı toplumun varlığı için gerekli görülen özgürlük önkoşulunun sağlanmasının yolu, bilginin ayrıcalıklı konumda tutulduğu hükümranlık iktidarından, bilginin özgür ve egemen kılındığı bir hakikat rejimi altında var olacak olan gözetim toplumuna geçişti. Ulaşım ve iletişim tekniklerinin gelişmesiyle bölgeler arası etkileşimin artması Devrim'in hayalini kurduğu homojen toplumun yaratılmasının önünü açmış, böylelikle "tıbbi teknoloji" ile siyasi ideoloji arasında köklü bir yakınlık meydana gelmiştir (Foucault, 1976: 38). Böylelikle hastalığın

yönetilmesindeki kuralları değiştirecek hastanelerin yeni bir mekân olarak kurulması ve kurumsallaşması başlamıştır.

Hastaneler, hastanın herhangi bir dışsal etkiden bağımsız olarak doktorlar tarafından gözetim altında tutularak hastalığın yayılma ve ilerleme risklerinin azaltılmasının amaçlandığı mekânlardır. Kiliseyle olan ilişkisi zamanla devlete bağlanan doktorlar için artık tedavinin doğal mekânı hastane halini almıştır. Doğal olarak bu hizmet alanının finansmanı devlete düşmüş ve bazı denemelerden sonra hapishaneler ile hastaneler birlikte ilgilenilecekleri tek bir komitenin yönetimine verilmiştir. Bu da onları kapatılma kurumları olarak öne çıkarmıştır. Tıp uğraşının odağı bir süredir hastalık olmaktan çıkmış, bir birey olarak hasta özneye dönüşmüştür. Normal ve patolojik sınıflandırmaları hastalığın değil hasta olanın varlığına vurgu yapmaktadır. Bu kavramların iktidar mekanizmasına eklemlenmeleriyle toplumsal bedenin kontrolü, 18. yüzyılın sanayi toplumlarından beri normalleştirme ve normlaştırma tekniklerini mümkün kılan kilometre taşı olmuştur (Foucault, 1988:139).

1.2.2.4.Aile ve Toplumsal İlişkiler

Toplumsal ve beşeri bilimler 19. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde aile ve aile içindeki görev dağılımında kadına düşen rollere odaklanmışlardır. Toplumsal gerçeğin bir parçası olarak aile ve toplumsal yapı karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini sürekli olarak etkileyen ve kuran iki oluşumdur. Ancak toplumsal dönüşümün ailenin oluşum ve şekillenme sürecinde daha ağırlıklı olarak köklü değişimlere neden olduğu genel kabul görmektedir. Özellikle değişen ekonomik ve yönetimsel mekanizmalarla birlikte feodal düzen içinde yaşayan büyük aileden şehirlerde yaşayan çekirdek aile ve atomistik bireylere dönüşüm göz önünde bulundurulursa, toplumsal dönüşüm aile yapısını

dönüştürür tezi güçlenmektedir. Aile yapısına derinden bağlı olan kadının toplumdaki konumu da bu değişime koşut olarak belirlenir. "Batı'daki Sanayi Devrimi ile birlikte yeni aile ya da burjuva ailesi şekilleniyor, kadının iş ve emek dünyasındaki kazanımları doğrultusunda yeni kadından söz edilmeye başlanıyordu" (Toprak, 2017: 36). Özel alana dâhil olan aile, devletin müdahale alanlarından biri haline gelerek kamusal alanın bir parçası olmaya doğru ilerliyordu. Ailenin yapısı değişirken, kadının bu yeni resimdeki yeri sorgulanıyor ve görünür olarak yeniden inşa ediliyordu.

Kadının sorunsallaştırılması sonucu kazandığı burjuva kimliği ile yeni bir görünüm beraberinde başka alanlarında sorun odakları haline gelmesine yol açmıştır. Çocuk bakımı ve iç mekânın –kadın için evin - rasyonelleşmesi ile daha verimli ve düzenli çalışma ortamlarının yaratılması gibi konularda söylemler gelişmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE: YENİ TÜRKİYE'DE GÖZETİM TOPLUMU VE BİYOPOLİTİKA

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplum ve Islahatlar

Foucault, soy bilimi ve arkeoloji yöntemlerini bir arada sunarken bunlara koşut olarak tarihin asla çizgisel olmadığını ve kırılmalarla gittiğine değinir. Kısaca, tarihin ne bir çıkış noktası ne de nihai bir varış noktası bulunmamaktadır. Bu nedenle tarihin kendi içinde bir anlamı yoktur ancak geride kalan bu zamanda yaşananları insanlar anlamlandırabilir. Bu süreç içerisinde oluşan güçlerin karşı karşıya gelip çatışmasıyla ortaya öngörülemeyecek yapı, olay veya fenomenlerin çıkması ise tarihteki kırılma noktalarını oluşturur. Bölgesel olarak ele alınırsa, Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atılması Türkiye Tarihinde bir kırılma noktasını teşkil eder. Önceki yapıdan ayrışma çabası içindeki bu oluşumun vücut bulduğu, 29 Ekim 1923'te tasdik edilmiş ve bölgede yeni bir yönetim anlayışına sahip yeni bir ülke doğmuştur. Foucault'nun tarihsellik anlayışı ve arkeolojik yaklaşımı göz önünde bulundurulursa, çalışmanın odaklandığı tarihin 1923'ten itibaren başlamasına rağmen öncesine kısaca atıfta bulunmak gerekecektir çünkü günümüzdeki farklı kurumların kökleri geçmişe dayanmaktadır ve "toplum bir kez belirli bir biçimde örgütlendiğinde bu durum varlığını sürdürme eğilimi gösterir" (Acemoğlu & Robinson, 2013: 48). Bu nedenle, mevcut olandan başka bir yöne eğilim, kök salmış zihniyet ve kurumlar için zor bir değişim olabilir. Bunların,

modernizm etkisinde nasıl ve ne yönde biçimlendiklerini yanılgıya düşmeden görmek için tarihsel bağlamdan koparılmadan ele alınmaları uygun görülmüştür.

Türkiye'nin doğuş yıllarında kurucu kadro siyasal dönüşümü sağlayabilmiş olsa da bunun nüfus genelinde içselleştirilmesi, değişimin sürekli ve kalıcı olması açısından önem arz etmekteydi. Siyasal düzlemde geçmişten bir kopuş yaşansa da toplumsal düzeyde bunun sağlanması için zaman ve çaba gerekmekteydi. Dönemin ön plandaki düşünürleri ve ideolojileri tarafından şekillendirilecek olan bu çaba ise geçmişe ret bağlarıyla bağlılık göstermektedir. Yeni bir oluşum olarak kendini tanımlamak için toplumda geçmiş siyasal ve sosyal yaşantıya dair yerleşik içsel otoritenin reddedilmesi gerekmekteydi. Hatta bu nedenle Cumhuriyet gelecek nesillere ve çocuklara özel bir önem vermiştir. Sonuçta her ulus-devlet varlığını sağlamlaştıracak, geleceğini garantileyecek; kendine bağlı bir zihniyetle yetişecek yeni bir nesle ihtiyaç duyar.

Osmanlı'da Batılılaşmaya Karşın Erken Cumhuriyette Modernleşme

Aydınlanma sonrası oluşan söylemler, Batı'da kapitalist sistemin gelişmesiyle onları destekleyecek bir sermayeye sahip olmuştur. Bir ülkenin tarih sahnesindeki etkisinin altında yatan neden, zengin mi yoksa yoksul mu olduğunun belirlenmesinde kritik bir rol üstlenen kurumlarıdır. Ekonomik kurumlar ilerlemeyi teşvik ettiğinden önemlidir ancak ne tür ekonomik kurumlara sahip olunacağını ortaya koyan ise siyaset ve siyasal kurumlardır(Acemoğlu & Robinson, 2013). Buna karşın Doğu, özellikle Osmanlı, gelişimi ivme kazanan kapitalizmi yakalamakta geç kalmıştır. Tarımda sanayi dönemi teknolojilerine erişebilecek reformların yapılamaması, ticaret yollarının Okyanuslara kaymasıyla gümrük ve tariflerden edinilen devlet kazancının sarsılması ve

devletin orantısız büyümesiyle yönetiminin zorlaşması gibi sorunlarıyla yeniçağ devleti ve ticaretinin yapısına sahip olmayan Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü değişen dış dünya şartları hazırlamıştır. Güçler dengesindeki bu değişim Osmanlı için, ticari ilişkilerde dış ülkelerle iletişimi sağlam olan ancak yeni ve milli olmayan güç gruplarının etki kazanması ve tarım alanındaki sömürünün artması anlamına gelmiştir. Bu değişim sonucu imzalanan "1838 İngiltere-Osmanlı Devleti Ticaret Anlaşması yarı sömürgeleşme sürecini hızlandıran ve Tanzimat'ın bir an evvel ilanını gerektiren önemli bir olaydır" (Ortaylı, 2007: 402). Ancak Osmanlı, modernleşme gayesi doğrultusundaki adımlarının içini dolduramamış ve bu denemeleri Batılılaşma olarak tanımlanabilecek bir yüzeysellikte kalmıştır.

Tanzimat'a zemin hazırlayan III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinden itibaren uygulanmaya çalışılan ıslahatların çoğu köklü bir değişimi elde etme açısından istenilen şekilde sonuçlanmamıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı'nın tarihsel gelişiminin Batı toplumlarından tamamen farklı bir modernleşme siyasetine yol açmasıdır. Başka toplumların kendi ihtiyaçlarına göre ürettiği çözümlerin transfer edilmesi, bir makinanın ona uygun olmayan bir parça ile tekrar işlerlik kazanacağını ummak gibidir.

> "Sivil Batı'nın bütün 'hürriyet' anlayışında, 'siyasi güçlerin sultasından kurtulma' kökeni dolayısıyla önemli bir yer kapsar. Genç Osmanlı İmparatorluğu ve devrimiz Türkiye'siyle bir karşılaştırma yaparsak, bu 'kurtulma' fikrinin bizde hiçbir zaman Batı'da olduğu kadar derin köklere sahip olmadığı görülür" (Mardin, 1995: 14).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetenler (askeriler) ve yönetilenler (reaya) dışında aristokrasi, burjuvazi gibi ayrıcalıklı sınıfsal bir ayrım yoktur. Hükümdar ve tebaa arasındaki ilişkiye başka gruplar sokulmazdı. Devletin yönetiminde Padişah dışında güç sahibi görünen kişiler vardıysa da bunlar hükümdarın otoritesinin temsilcileri olarak resmi anlamda onun kullarıydılar (Zürcher, 2016: 31). Sivil toplumu ortaya çıkaracak bireyselleşme, bu sınıfların yokluğu ve cemaatlerden oluşan bir halkın varlığı nedeniyle

filizlenecek bir zemin bulamamıştır. Osmanlı devletinde toplum merkeze sadaka ve imtiyazlarla bağımlı uyrukların bir Ümmet olarak birleştirilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Kamusal alanın oluşturulma çabaları Tanzimat ıslahatlarının bir ürünü olarak ortaya çıkar ve 1860'larda Bâb-ı Ali'den yetişme bir grubun gazete yazılarıyla bir çeşit amme efkârı (kamuoyu) yaratılmak istenmiştir (Mardin, 1995: 30). Ancak modern devletin yaratılması Cumhuriyet dönemi ile tam anlamıyla gerçekliğe adım atabilmiş ve bu oluşumların etkileri birer miras olarak Cumhuriyet dönemine aktarılmıştır.

Cemaat, cemaat tarafından kolektif davranış ve düşünce zinciri dışına çıkmakta zorlanabilir. Aydınlar için de farklı olmayan durum, onları entelektüel arenada fikirlerin filizlenmesini sağlayan çok seslilikten mahrum bırakabilir. Batı dünyasındaki anlamda bir sivil toplumun eksikliği, herkese açık ve tartışmaya serbest, "herhangi bir konuda geniş bir yayımı olan bir 'amme efkârı'" oluşumuna el vermemiştir (Mardin, 1995: 29). Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki ıslahatların İslami kurallara bağlı kalınarak yapılmasına özen gösterilmiştir çünkü hedeflenen köklü bir siyasal ve toplumsal dönüşümden ziyade dinin korunmasıyla eskinin düzenine dönmektir (Tekeli, 2000). Kısır fikirler döngüsü içindeki aydınlar için de ıslahatların merkezden çevreye yapılması uygun bulunmuş bu da askerilerin otoriter nitelikler kazanmasına yol açmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin saray kültürü ile arasında her zaman bir uçurum olan reaya kültürünü yükseltmek gibi bir kaygısı bulunmamıştır. Askerilerin reayayı kendisine bağımlı kılması ile bir "karizmatik otorite" yokluğunda reayanın kendisini yönetemeyeceği fikrinin zihinlere yerleşmiş olması mümkündür. (Weber, 2017). Burada sonraki başlıklara netlik kazandırması açısından bir parantez açmak gerekir; Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki otoriter görülebilecek eğilimler halkın yönetimden uzak, bireyselleşmeden ve sivil toplumdan yoksun olması nedeniyle anlam kazanabilir. Foucault, devletin yüceltilmesinin, devlet mekanizmalarının yoğunlaşmasının ve kendi

içinden yayılmasının bir devletin totaliter olarak nitelendirilmeye yetmeyeceğini söyler. Totaliter sıfatının kazanılması için devlet imtiyazları ve işleyişinin bir partinin boyunduruğuna sokulması gerektiğinden de söz eder (2015: 159 – 160). Tanım Türkiye örneğine uyuyor gibi gözükse de kanımca, ülkenin kendine özgü tarihsel ve yapısal koşulları kapsamında bakıldığında bu tartışmalı bir konudur. Tarihteki totaliter yönetimler cumhuriyetlerden çıkmıştır. "Osmanlı toplumunda varoluşunu devletin dışında garanti edebilen herhangi bir kimsenin yaşamasına izin verilmediği için ne soylu, ne de girişimci insan ortaya çıkmış, ne de hak talep edilmiştir" (Kılıçbay, 1994: 68). Türkiye ise Cumhuriyet'e tabandan bir istemle geçmemiş ve tüm inkılaplar hükümet eliyle gerçekleştirilmiştir.

İdaresi, ordusu, adliye ve maliyesini düzenli bir yapıya kavuşturma amacı güden değişimler Osmanlı'da 19. yüzyılın ilk yarısında su üzerine çıkar. İmtiyazlı devletlerin tarih sahnesindeki ekonomik zaferi ile vurgulanan Batı'nın kültürel üstünlüğü fikri karşısında, Osmanlı devlet adamları çözümü Batı'nın kurumlarını transfer etmekte bulmuşlardır. Tanzimat girişimleri ile bir ölçüde modern Türkiye'nin kurumlarının ilk temelleri atılmıştır. İdare merkezileşerek yeni nitelikler kazanmıştır. Ancak Cumhuriyet öncesi modernleşme denemeleri hazır bulunan Batı modeli kurumlarının ithal edilmesinden ibarettir ve çağın gereksinimlerine uygun bir devlet yaratmaktansa geçmişe dönük girişimlerdir. Bu nedenle yapılan ıslahatlar Batılılaşmanın ötesine geçmemiş, yüzeysel ve işlevsiz kalmışlardır.

> "Batı toplumlarında görüldüğü gibi kilise şeklinde kurumsallaşmış olan din kurumunun karşısına bireyselleşmenin yarattığı hür teşebbüs vasıtası ile oluşan din dışı ideolojiye sahip burjuva sınıfını ve kapitalizmi çıkaramamıştır. Yani İslamiyet, alternatif bir dinsel ideoloji oluşturamamıştır" (Kona, 2005:111).

Diğer bir deyişle, sağlam temellere dayandırılmayan ve merkez ile sınırlı kalan muhafazakâr ıslahatlarla toplum ve devlet yapısında değişikliğe gidilmeksizin

gerçekleştirilmek istenen çağa yetişme girişimleri, toplumsal, hukuki, ekonomik ve entelektüel destekten yoksun olduklarından tam olarak istenilen sonucu vermemiştir. Osmanlı'nın çöküş nedenleri sorunundan öğrenilen şeyin Cumhuriyet'in ekonomi-politiğe ve belli bir ideolojiye ağırlık veren, geleceğe yönelik bir çözümleme geliştirmesi gerektiğiydi denilebilir. Bu açıdan davranış biçimlerinin kendilerinin teşkil ettiği sorunlar olmasa da iktidar mikro-mekaniği içinde belirli bir ekonomik kazanç ya da siyasal yarar sağlanacak olması, sosyal alanlarda düzenlemelere gidilmesinin önünü açmıştır.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı ile Ulus - Devletin ve Ulusun İnşası

Batı, adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışına sahip geniş imparatorlukların yerlerini alan ulus-devletlerin kurulmasıyla moderniteye adım atmıştır. Türkiye'de ise bu süreç, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle modern standartlara uygun tam bir ulus-devlet olmak için hummalı çalışmalara başlanması ile tecrübe edilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyete, kendi belirgin inanç ve değerler sistemine bağlı rafine bir tabaka miras kalmamıştır. Ümmetin kozmopolit yapısından çıkarken Cumhuriyet aydınlarının karşısına kimlik sorunu çıkmıştır (Türkdoğan, 2004: 212). Ulus-devletin oluşması için birçok farklı kimliğe sahip insanın bir kitle haline gelmesi, yeni bir kimlik kazanarak Türk milleti olmaları gerekmekteydi. Kısaca ulusun inşası kapsayıcı bir üst kimlik tanımlamalıydı yani hukuki düzenlemeden normların düzenlenmesine kayan toplumsal bir normalleşmeye gidilmeliydi. Aynı coğrafya üzerinde yaşayan dil ve kültür birliğine sahip insanlar yaratılmak istenmiştir. Bir devletleşme ve millileşme gereksinimi vardı, bu da toplumdaki karma etnik yapı göz önüne alındığında ancak kültür ve dil birliğine dayalı bir üst kimliğin kabul edilmesiyle başarılabilirdi. Bu üst kimlik de Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkının, Türk milleti olarak tanımlanması

olmuştur[4] (Kocatürk, 1984: 183). Türk milliyetçilik akımının güç kazanmasının bir nedeni de İmparatorluk içinde yaşanan ayrışmadan görülebileceği üzere milliyetçiliğin zaten bir cevap olarak ortaya çıkmış olmasıydı denilebilir. Genel anlamıyla milliyetçilik, Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi ve hatta günümüz dünyasının ekonomi-politiğinin belli özelliklerine dayanarak belirlenen bir olgudur (Nairn, 1977). Özerklik kazanan Batı halkları dışında dünyanın geri kalan ülkelerinde ya bu durumdan ilham alınarak monarşilere ya da sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadeleleri baş göstermiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet kurumları aslında olmayan bir şeyi dayatma çabasına girmekten çok toplumda zaten ortaya çıkmış eğilimleri kurumsallaştırmış ve devletleştirmişlerdir.

1900'lü yılların başında dünyada, savaşların sonuçları, teknolojinin gelişimi ve ekonomik dönüşümlerin etkisiyle de iktidar ağları genelinde milliyetçi düşüncelerin artış göstermesi gözlenmektedir. Modern söylemler devletleri, patolojik ve normal olan üzerine kesin ayrımların, doğal seleksiyon gibi teorilerin toplumsal düzlemde uygulanmasının mümkün olacağı düşüncesine itmiştir. Türk toplumu İmparatorluk dönemine veda ederken öncelikle son kez dış bir tehdit olan öteki'ye karşı topyekûn savaşmıştır. Toprakların yabancı işgalinden kurtulması için etnik, ekonomik, siyasi farklılıklar gözetmeden bir araya gelinmesinin ardından oluşan modern devlette daha sonra bu farklılıklar iktidar ağı içinde çeşitli söylemler üretmiştir. Bu doğrultuda, modernleşme, kapitalistleşme ve uluslaşma süreçleri devlet, piyasa ve aile odaklı düzenleme stratejileri ile belirlenmiştir. "Düzenleme pratiklerinin kurucu özneleri piyasa/sermaye, devlet/siyasal iktidar olduğu kadar cinsiyet kimliklerinin, çocuk yetiştirme politikalarının, nihayet cinselliği denetleme pratiklerinin kurucu öznesi olarak 'aile' de önemli işlev görür" (Sancar, 2004: 194). Yani yabancı bir dış güce karşı gerçekleştirilen savaş olgusunun, ulus-devletin kurulması ile siyasi düzleme kaydığı ve

[4] 1930, Afetinan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, s.351.

farklı siyasi söylemlerin mevcut devlet birliğini ortadan kaldırarak onu kendi kurgusuna göre düzenlemek istediği bir biçime dönüştüğü görülebilir. Kapitalistleşme ve onun zihinsel uzantısı olan modern devletin temelini oluşturan disipliner iktidar ile vücut bulan gözetim toplumu düzenleme stratejilerine gereksinim duyar.

> "Ulusun tarihsel rolünün ve görevinin özünü oluşturan, öteki uluslar üzerinde bir egemenlik ilişkisi kurmak olmayacak; başka bir şey: kendini yönetme, idare etme, hükümet etme, kendi üzerinde, devlet figürünün ve iktidarının kendi üzerindeki kuruluşunu ve işleyişini sağlamak olacaktır. Egemenlik kurma değil, devletleşmedir bu. Böylece ulus esas olarak, barbar ve savaşçı egemenlik ilişkilerinde artık bir partner değildir. Ulus, devletin etkin, kurucu çekirdeğidir" (Foucault, 2002: 230-231).

Dönemin konjonktürü de ülkenin tarihi ile birlikte göz önüne alınırsa hakikat rejiminde öne çıkan baskın söylemler milliyetçilik, devletçilik, laiklik, halkçılık, cumhuriyetçilik ve inkılapçılık olmuştur. Zira bunlar sistemdeki işlevsizlikleri görünür kılan cevaplar olarak görülmüştür. Uygulama evresinde gözetim mekanizmalarından yararlanması otoriter eğilimleri olan ya da otoriter olarak tanımlanabilecek eylemler gerçekleştiren bir iktidar olarak görülebilir. Ancak bu noktada dönemin hem uluslararası hem de ulusal anlamda baskın söylemlerine odaklanılırsa bugünkü şartlara sahip bir dünya düzenindeki gibi bir demokratik işleyişe sahip bir devletin oluşabilmesi rasyonel değildir. Dönemin örneklerine bakıldığında Sovyetler ve Faşist İtalya ekonomik anlamda en iyi görünüme sahip olan ülkelerdir. Bu nedenle bazı otoriter eğilimlerin devleti stabilizasyona yönlendireceğine dair söylemler dönemin hakikati olarak ön plana çıkmış olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemleri bazı açılardan Foucault'nun 1979'da College de France'da verdiği derslerinde incelediği savaş sonrası Almanya'sının içinde bulunduğu özel tarihsel durumu andırdığı da söylenebilir. Klasik liberallerin sorun edindiği var olan bir devlet düzeninde serbest market ilkelerini kurma çabasının aksine,

Almanya'da olduğu gibi (2015), Türkiye fotoğrafında da devletin eksikliği görülmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu topraklarında Ankara hükümetine karşı işbirlikçi bir İstanbul hükümetinin varlığı ve bariz iktidar mücadeleleri, muhafazakâr fikirlerin var olduğuna işaret eder. Yani sorun marketin değil, Kemalistlerin tasvir ettiği türden bir devletin meşruluğunu sağlamaya varmıştır. Bir devletin yarı sömürge olmaktan kurtularak ekonomik özgürlük ya da kalkınma temellerinde nasıl kurulacağı sorusu gündeme gelmiştir. Kapitalizmin oluşum aşamasında her türden gündelik ihtiyacın öncelik taşıdığı ve bu anlamda herkesi kapsama yeteneğine sahip bir ekonomi ortaya çıkmıştır. Bu bireysellikle uyumlu bir ekonomi anlayışıdır. Doğu'da ise lükse ve devletin önceliğine yönelik durağan bir yapı olarak karşımıza çıktığından (Kılıçbay, 1994: 82); bu sorunun cevabı, Almanya örneğinde olduğu gibi geçmişle bağları koparan bir yapıya sahip olmalıydı denilebilir. Geçmişe dönük, düzenin devamını sağlamaya çalışan ıslahatlardan ziyade geleceğe odaklanan ve Türkiye'nin çağdaş dünya ülkeleri arasında yer alabilmesini sağlayacak inkılaplara ve kurumlara ihtiyaç duyulmuştur.

Cumhuriyet öncesi dönem boyunca üst yapı kurumlarına işlevsellik kazandıran değer ve düşünceler zinciri ihmal edilmiş, farklı toplumsal bileşenlere sahip Batı'nın hukuk kuralları uygulanmaya çalışılmış ve bunun başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ulus devlete geçiş aşamasında Türkiye'ye zengin bir kurumsal miras kalmıştır. Ancak, yeni rejimin kurumsallaşması için bunların radikal bir ideolojik değişimden geçmesi gerekmekteydi. Dönemin çağdaş ülkelerinde baskın olan pozitivizm ve söylemlerin ışığında "devletin dini etkin kılan politikalardan uzaklaştırılması ve geleneksel siyasal yapının tüm kurum ve kuralları ile tasfiye edilmesi" gerekliliğine inanılmış ve

> "Cumhuriyet döneminde siyasal modernleşme; dinsel, geleneksel otoritelerin yerine laik, ulusal ve tek bir otorite konularak gerçekleştirilirken, toplumsal modernleşme; Batı'nın

toplumsal kurum ve de kurallarının alınıp uygulanışı ile gerçekleştirilmiştir" (Kona, 2005: 127).

Türkiye'de sosyal anlamda değişime doğrudan sebep olan hükümetin ellerinde bu dönüşüm oldukça hızlı gelişmiştir. Kemalistler, yerlileşme gayesiyle Batı modellerine benzer olarak ulus-devlet inşasına öncelik vermiştir. Batı'daki tarihsel gelişimden farklı olarak Türk Devrimi devlet önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Batı dünyasının tecrübe ettiği gibi vahşi kapitalizm etkilerine, kilise gibi örgütlenen bir kuruma ve sınıflaşmaya sahip bir yapısı olmayan Osmanlı'nın, Batı'daki gibi insanları özgürleştirme benzeri iddialarla gelişim gösteren kurumları olmadığı söylemek yerinde olacaktır. Kısaca, Osmanlı toplumunda Padişaha, Batı aristokrasisine, burjuvazisine gösterilen başkaldırı yaşanmamıştır. Batı'da kişi ve grup özerkliği anlamı taşıyan "milli çıkar", Türkiye'de kişi veya grup özelliklerine bağlı olmayan bir anlama sahiptir (Mardin, 1995: 17). Bu nedenlere dayandırılarak dönemin Türkiye'sinde öne çıkan iktidar mekanizmasının askeri ve bürokratik olduğu, inkılapların yukarıdan aşağıya hükümet eliyle gerçekleştirildiği savunulabilir. Yani, "yasaların Batı ülkelerinde kültürel değişme ve toplumsal uzlaşmaları kurumsallaştırmak amacıyla çıkarılmasına karşılık, Türkiye'de işlevleri modernleşme sürecini belirlemek ve hızlandırmak olmuştur" (Göle, 2000: 69).

Modern yeni insan kurgusu milli çıkarlar doğrultusunda gerekli görülmüştü ancak Müslümanlar, Rum, Ermeni ve Bulgarların aksine hayat tarzlarının farklılıklarından dolayı Avrupa hayat normlarını olduğu gibi benimseyemezlerdi. Bu doğrultuda dil, düşünce ve kültür ortak paydasında birleşen bir millet yaratılmalı ve milleti oluşturan vatandaşlara milliyetçilik duygusu aşılanmalıydı. Milli ideoloji doğrultusunda tıpkı çok sayıda küçük devletten doğan İtalya'nın İtalyanları ortaya çıkarmayı başardığı gibi herkes Türk üst kimliği altında birleşmesi öngörülmekteydi (Kaya, 2011: 128-129). Halk, tebaadan vatandaş olmaya geçecekti. "Bireyselleşme süreci aynı zamanda uyruktan

yurttaşa geçilen sancılı patikayı da resmetmektedir" (Kılıçbay, 1994: 67). Osmanlı devletinde herkesin hayatının merkezin dağıttığı imtiyaz ve sadakaya bağlı olduğu bir devlet-uyruk ilişkisi muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda devlet padişaha bağımlı olduğundan padişah dışında başka özgür bir kimse yoktur. Tanzimat ile değişmeye başlayan bu süreç Cumhuriyet ile sağlam bir temele oturtulmuştur. Cumhuriyet'e geçilmesiyle tanımlanan yurttaşlık kimliği imtiyaza değil haklara dayanmaktadır. Hakların kaynağı da bireyselleşmede bulunur. Modernleşme yalnızca ferdin zaman ve mekâna uyma süreci olarak da görülmemiş, daha ziyade sosyal sistemdeki kalkınmaya uyacak ferdi seviyede bir değişme biçimi olmuştur. Bu açıdan Cumhuriyet, Tanzimat ile başlayan sürecin başarıya ulaşan bir devamı olmuş ve ulus-devlet hedefinin tam anlamıyla gerçekleştiği dönem olarak tarihte yerini almıştır.

Hem milliyetçiliğin bir sonucu hem de sosyo-politik gerekçesi olarak halkçılık yeni rejimin temelleri arasında yerini almıştır. Hükümetin halkın egemenliğine dayanması milliyetçilik ideallerini güçlendirmesi açısından önemli görülür. Bu idealler etrafında toplumsal birliğin sağlanmasıyla Kemalist elit sosyal değişimin siyasi ve ekonomik gelişmelerle kendiliğinden geleceğini ve evrim sayesinde devrime ihtiyaç duyulmayacağını düşünmüşlerdi. "Rejim siyasi bakımdan devrimci, sosyal bakımdan muhafazakârdı" (Türkdoğan, 2004: 63). Zamanla yerleşecek yeni bir hayat tarzı inşa edilecekti ancak bu birebir Batı'yı kopyalamak değil çağdaş olanın Türk gelenekselinin harmanlanması ile iktisadi, ailevi, estetik, felsefi, ahlaki, hukuki ve siyasi değerleri içerecekti. Halkçılık ilkesinin benimsenmesi toplumsal birliği sağlayacağından sınıf mücadelelerine fırsat verilmeyecek ve Osmanlı'da olduğu gibi sınıfsız bir toplumun devamı sağlanacaktı. Kurucu partinin altı oku ile simgelenen cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri yeni insanı oluşturacak kodlardı. Yani Türk toplumunda günün ihtiyaçlarına göre yetiştirilecek ve yaratılacak

olan yeni insan akılcı, objektif, rejimin ilkelerine sahip ve gelenekçiliğe karşı çıkan bir fert olacaktı. Milli (vasat) kültürün geliştirilmesi ve ilkeleri topluma benimsetme görevi ise aydın sınıfa ve devletin kurumlarına yüklenmekteydi. Dönemin baskın söyleminde Gökalp'e göre dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, iktisadi, lisani ve fenni hayat hem kültüre hem de uygarlığa ait bilimsel ve düşünsel hayatlar ise önce uygarlığa ait unsurlardı. Kozmopolit Türk aydınları uygarlığa ait olan üst bir kültürü milli olan vasat kültürün öğeleri haline getirmeliydiler fakat aydınlar halk kültüründen kopmamalıydı (Yıldırım, 2013; Türkdoğan, 2004; Gökalp, 1922). Böylelikle sosyal hayatın muhafaza edilerek, tam anlamda bir Batılılaşma geçirmeden modernleşeceği düşünülüyordu.

Tek Parti döneminin ana karakteri olan Cumhuriyet Halk Partisi eski bürokratlar ve askerler tarafından kurulmuş ve Cumhuriyetin ilanından itibaren 27 yıl iktidarda kalmıştır. Bu süre boyunca resmi ideolojinin hegemonya mücadelesinin, sosyo-kültürel hayata yansımaları olmuştur. İktidar, söylemlerini devletin sahip olduğu ideolojik aygıtları üzerinden yaymaya çalışmıştır. Bu nedenle, dönüştürücü role sahip kurumları incelemek, tek parti zamanlarında Türk toplum yapısının değişiminde uzun süreli iktidarın rolünün ne denli derin olduğunun anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptir. Ancak doğru bir analiz yapabilmek adına, ilk olarak kurumların şekillendirilmesinden önceki toplumsal yapıya değinmek yerinde olacaktır.

Savaşlar Sonrasında Türkiye'deki Toplumsal Düzen

Ulus-devlet kurulana dek geçen sürede gerek göç ve mübadeleler gerekse ekonomik yokluklar nedeniyle büyük bir değişim yaşanmıştır. Genç ve çalışan erkek nüfusun askere gitmesi ve savaşlar ile birçok kayıp verilmesi, boşalan iş sahalarında kadınların çalışmasına zemin olmuştur. Dünya Savaşı sonucu nüfusun çoğu sefalet, fuhuş ve frengi ile karşı karşıya kalmıştır (Toprak, 2017). Savaşın ardından ekonomik ve ahlaki

bir çöküşle karşı karşıya olan Türkiye'de bireylerin milli çıkarı önceleyen normlar kurgusuyla toplumsallaştırılması; toplumda yapması ve yapmaması gereken değerlerin kazandırılması gerekmekteydi. Türkiye bir yanda Osmanlı'nın savaş borçlarının ve Batılılaşmayı tüketimde arayan zihniyetinin yükü altına girmişti ancak diğer bir yanda ise teknolojik gelişimi gereği inkılaplarda yönünü Batıya çevirmeliydi. Bunlara ek olarak, 1929 Büyük Buhranın etkileri de hissedilmekteydi ve nüfusunun büyük kısmı köylerde bulunan Türkiye henüz sanayi ülkesi olmaya uzaktı. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, çalışma ve üretmeye paralel olarak tasarruf ve tüketimi kısma özendirilmeliydi.

Bu sıkıntıların aşılması için devlet bütün kurumlarıyla topyekûn bir modernleşme süreci içine girmiştir. Hukuki, siyasi, eğitsel ve diğer kültürel değerler inkılaplarla halka aşılanmaya çalışılmış ve gündelik yaşamdaki alışkanlıklara yönelik köklü dönüşümler hedeflenmiştir. Toplum, kurgulanan çağdaş ve yeni hayata uyacak yeni davranış kalıplarıyla yoğurulmak istenmiştir. Bu uğurda kullanılan alfabede, giyim ve modada, eğlence ve müzik alışkanlıklarında, eğitim ortamında ve içeriğinde değişimlere gidilmiş ve yeni insan tipine dönemin çağdaşlığını temsil eden Batılı değerler yüklenmiştir. İktidar aygıtları ve söylemler üzerinden davranış tarzı ve alışkanlıklar kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. "Laikliğin ana yasa maddesi olmasıyla din, toplumsal kurumların ve mekanizmaların meşruiyet kaynağı olmaktan çıkarak yerini pozitivizm ve akılcılığa bırakmıştır" (Zorlu, 2003: 13; Mardin, 2006). Atatürk, Türk milletinin dinamik idealini "okuma-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak" olarak dile getirmiştir[5] (Kocatürk, 1984: 178). Bu açıdan Türkiye,

[5] Atatürk'ün Kamutayı Açış Nutukları (1 Kasım 1937).

cumhuriyete disipliner toplumun kurumlarını sağlamlaştırarak okullar, ordu, hastane ve fabrika gibi aygıtlarla biyo-politik zemine adım atmıştır.

2.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Eğitim

Eğitimin ilk kez camilerden okullara taşınması Tanzimat dönemi ve onu takiben Abdülhamit'in ıslahatlarıyla gerçekleşmiştir. 1869 yılında tasarlanan üç katmanlı eğitim sistemiyle mevcut dini mektepler çağdaş okullara dönüştürülmüş ve ek olarak yeni okullar açılmıştır. Okul binaları, eğitim sistemi ve haritalar gibi konularda yeniliklere gidilmiştir (Karpat, 2009). Tanzimat ile başlayan sosyal ve ekonomik değişimin getirdikleri Cumhuriyete miras kalmış ve dönemin değişen şartları şekillenen resmi ideoloji ile yoğurulmuşlardır. Cumhuriyet, 4984 ilkokul, 159 ortaöğretim okulu ve 10 fakülte ve yüksekokul devralmıştır. Harbiye, Erkan-ı Harbiye ve Mülkiye gibi mektepler Osmanlı'da olduğu gibi cumhuriyet döneminde de devlet kurumlarına bürokrat yetiştirmeye devam etmiş ancak zamanla bu kurumlar erken cumhuriyet döneminin resmi ideoloji öğretilerinin aşılandığı merkezler haline gelmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Güler, Cumhuriyet'ten başlayarak 1938 senesine kadar uzanan dönemi millileştirme devri olarak tanımlamıştır. Kemalistler, tek bir milli kültür altında bir araya getireceği ulus devleti kurgulayabilmek için topluma aşılaması gereken değerleri bir eğitim programı olarak sunmuştur. Eğitim programı; milli karakter, bilim ve teknik, ekonomi motifleri ile birlik, bilgisizliği ortadan kaldırma, millilik, bilimsellik, işe dayalı eğitim, disiplin ve karma eğitim ilkeleri temel karakteristikleri üzerine kurulmuştu (Aytaç, 1987: 7 - 21; Güler, 1989). Cumhuriyetin ilk senelerinde, eğitimde Ziya Gökalp'in Durkheimcı sosyolojik bir zemine oturtarak Türklük, İslam ve Batının sentezlenmesiyle ortaya çıkardığı bir eğitim anlayışı hâkim olmuştur. Ulus-devletlerin, eğitim kurumlarını ve müfredatlarını egemen ideolojilere uygun belirlemeleri ile

"çocukta, kendisinden hem devletin hem de içinde yer alacağı özel çevrenin isteyeceği bir dizi fiziksel, entelektüel ve ahlaki gereksinimlerin geliştirilmesi" amaçlanmıştır (İnal, 2006: 268; Durkheim, 1956: 28). Kolektif şuur vasıtasıyla geliştirilen toplumcu bir eğitim sistemi ulus-devletin milliyetçi yapılanmasıyla uygun düştüğü anlaşılabilir bir durumdur. Kanımca, bu bireyselleşmenin önünde duran bir engel olarak görülmeyebilir ve bu dönem Foucualt'nun devlet aklı tanımlamasıyla ele alınabilir.

Devlet aklı, ilahi, tabii ya da beşeri kanunların otoritelerini değil yalnızca aklı referans alan ve akılcı kurallara uyan laik tekniklere sahip bir yönetim sanatıdır (Foucault, 1988: 77). Siyasetin insan yapımı olduğu görüşünün gelişmesiyle insanın bu yapıları akli iradesine dayanarak değiştirebileceği kavrayışı ortaya çıkmıştır. Bunun köklerinin toplumsal sözleşme anlayışında belirdiğini söylemek mümkündür. Yani "insanlar birbirlerine kendilerinin seçmediği, maruz kaldıkları mensubiyetlerinin ürünü olarak ve bu mensubiyetlerin çatısı altında değil de, kişilerin yüklemi olarak bağlanmaktadırlar" (Kılıçbay, 1994: 64). Devlet aklı, devlet bilgisi olarak adlandırılabilecek siyasi istatiksel veya aritmetik bir bilgiye dayanan kendi rasyonalitesi içinde işlemektedir. Devlet, devlet için vardır ve kendini dış rekabetlerden veya iç zayıflıklarından koruyarak dayanıklılığının ve refahının devamını sağlamalıdır. Yani devletin mensupları devlete bir şekilde fayda sağladıkları sürece onun ilgi alanı içerisindedirler (Dean, 2010: 104 - 105). Burada yurttaş bireyselleşmiş bir bireydir.

1900 – 1930 yılları arasında Kıta Avrupası ve ABD'de yankı bulan "yeni eğitim" hareketiyle eğitim kurumları eleştirilere tutulmaya başlanmış ve hayattan kopuk, tekdüze, katı programa sahip, kitaba ve sınava bağlı olmalarından kaynaklı yetersizlikleri dile getirilmiştir. Bunların sonucunda pedagojik bir reform olarak tanımlanabilecek çocukları merkeze alan eğitim düzenlemeleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Atatürk'ün vefatından sonra I. Celal Bayar Hükümet Programında olduğu gibi kısa süreli ikinci

hükümet programında da Cumhuriyet Halk Partisinin programını rehber olarak belirlenmiştir ve 1938 yılından çok partili hayata kadar geçen evre eğitimde hümanistleştirme devri olmuştur (Güler, 1989). Bu doğrultuda Arapça ve Farsça dil öğrenimi yerine Yunanca ve Latince getirilmek istenmiştir. Bir Tercüme Bürosu kurulmuş, Tercüme Mecmuası basılmış; Doğu'nun ve Batı'nın klasikleri Devlet'in güdümlemesiyle Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır. Türk toplumunu muasır medeniyetler seviyesine eriştirme hedefinin öncelikli olarak Batı'yı bu noktaya getiren evrelerin Rönesans'ı hazırlayan hümanist eserlerin okunması anlaşılması ile ulaşılabileceği düşünülmüştür. Ancak bu denemelerin vadesi çok partili hayata geçene dek sürmüştür. "Millî Şef dönemi 1945 yılından itibaren çok partili rejime geçişle beraber tedricî olarak sona ermeye başlamış, 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara geçmesiyle hem tek parti yönetimi hem de Millî Şef dönemi sona ermiştir" (Giorgetti & Batır, 2008: 29).

2.3.1. Maarif Kongresi ve Eğitimde İdeolojik Yapılanma

Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin temellerinin atılması olarak görülebilecek olan, 15 Temmuz 1921'de Muallime ve Muallimler Birliği tarafından toplanan Maarif Kongresi Ankara'da eğitime milli bir yön vermek amacıyla toplanmıştır. Yönetici kadronun eğitimle ilgili sistematik düşünceleri ilk kez bu Kongrede dillendirilmiştir. Savaş yıllarına denk geldiğinden tam bir verim sağlanamasa da Kongre, eğitime ideolojik bir aygıt olarak verilen önemi gözler önüne seren bir başlangıç noktası olması dolayısıyla önem arz eder. Kongrede kabaca, geçmişteki hatalara kapılıp Batılı gelenekleri doğrudan alan bir eğitim anlayışı yerine eğitimin özgün bir kültür yaratacak, pozitivist ve milli bir çizgide ilerlemesi gerektiği belirlenmiştir. Sosyal dönüşümün tepeden inme bir devrimden ziyade evrim olarak gerçekleşmesi yani köklü olması için okul programlarının

inkılaplara yönelik hazırlayıcı, öğretici ve benimsetici olması gerekli görülmüştür. Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler'in 8 Mart 1923 tarihli bir genelgesinde bilginin kitleselleştirilmesi ve toplumsal hayatın şekillendirilmesi aracı olarak eğitimin amacı, Atatürk'ün "bilgiyi insan için bir süs, baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarıyı sağlayan uygulamalı ve yararlanılabilir bir hale getirmek" sözlerinde görülebilir (Akyüz, 2004: 301).

Kongrede, çağın gerekleri, ülkenin sosyal hayatındaki ihtiyaçlar ve öğrenci mevcudunun tespit edilmesi ile ne tür söylemlere dayanacak politikaların yerleştirilmesi gerekeceği ortaya çıkmıştır. Bakanlık tarafından halk mekteplerine yönelik bir proje doğrultusunda çocukları hayatta başarılı olabilecek kabiliyete eriştirecek bir programa ihtiyaç olduğu ve dört sene olan ilköğretimin beşe çıkarılması uygun görülmüştür. Altı senelik iptidai okullarda halkın eğitilmesi için lisan, din ve hesap gibi derslere mevcut yüksek programlardan daha çok ihtiyaç duyulduğu ve köylü ile kentlilerin ihtiyaçlarının farklı olmasından dolayı da ilkokul programlarının ayrı ayrı düzenlenmesi gerektiği kanısına varılmıştır (Milli Eğitim Şurası 1921).

Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın 8 Eylül 1924 tarihli genelgesinde eğitim ve öğretim ile hedeflenen temel amaçlar tanımlanırken okulların hedeflerinden birinin çocuklarda makul bir disiplin anlayışının oluşması olduğu söylenmiştir. Ulus-devletlerin varlığında temel bir yapı taşı olan milli ordu örgütlenmesi, siyasal, toplumsal ve kültürel düzlemde militarizmin benimsenmesini sağlamış, eğitim alanı da ideolojik yapılanmasında para-militarizm söylemlerinden etkilenmiştir. Cumhuriyet'in istediği ve ihtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirmek için eğitim bir araç olarak görülmüş ve 1924, 1926, 1936 ve 1948 ilkokul programları bu hedeflerle uygulamaya konulmuştur. Ancak bu yıllarda eğitim modern program geliştirme tekniklerinden uzak kalmıştır (Gelen & Beyzıt, 2007).

1924 yılının ilkokul programında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretim kurumlarının tek bir merkez olan Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde birleştirilmesine karar verilmiştir. Öğretim süresi beş yıla indirilmiş ve erkek ve kız öğrenciler için ayrı programlar öngörülmüştür. Cumhuriyet bilincini yerleştirmek için onun anlam ve önemine değinen ve yakın tarihe odaklanan dersler çoğunlukta kalırken dersler arası ilişki kurulmamıştır. En önemli vurgusu Toplu Tedris uygulamasını getirmek olan 1926 programı ise yeni Türkiye'nin ilk en kapsamlı programı olmuştur. Bu kez amaçları ve yöntemleri ana hatlarıyla belirlenmiş olan derslerin arasında ilişki kurulmuş olup beş yıl olarak belirlenen eğitim-öğretim süresi iki döneme ayrılmıştır. Yaparak ve yaşayarak öğrenmeleri gerektiği düşünülmeye başlanan öğrenciler, kişisel temelde ilgilerine dikkat edilerek ele alınmaya başlanmış ve iş eğitimi ön plana çıkmıştır. 1930 yılında ise "Köy Mektepler Müfredat Programı" köylerde uygulanılırken 1936'da çıkarılan okul programı şehirlerde uygulama alanı bulmuştur. 1936 yılında çıkarılan bu programda, eğitim politikasının ilk hedefi olarak bilimden uzak kalınmasının giderilmesi belirlenmiştir. Tek partinin etkisinde "Kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı" yurttaşların inşası yaratılmak istenmiş ve milli tarih ve milli dile önem verilmiştir. Son olarak 1948 ile öğrenme zihinsel bir eylem olarak kabul edilmiş ve ilköğrenim süresi içerisinde ulaşılamayacak ağır hedefler belirlenirken öğrenmenin duyuşsal ve devinişsel açıları göz ardı edilmiştir (Arslan, 2005; Gözütok, 2003; Çelenk, Tertemiz, Kalaycı, 2000).

2.3.2. Tevhid-i Tedrisat ve Eğitimde Kurumsal Yapılanma

Toplumsal yapı, çağdaş bir yönelim ile eğitim vasıtasıyla oluşturulmak istenmiştir. Bu gayeyi gerçekleştirmek için ise milli amaç gütmeyen ve zıt görüşlü insanlar yetiştiren mahalle mektepleri ile medreseler, Tanzimat okulları ile kolejler ve

azınlık okullarından oluşan üç katmanlı eğitim sisteminde değişikliğe gidilmeliydi. Üç farklı insan ve hayat biçimi yetiştiren eski sistemin yapısındaki değişim süreci 1924 yılındaki eğitim birliğini sağlamaya ilişkin oluşturulan Tevhid-i Tedrisat yasası vasıtasıyla tüm okulların Maarif Vekâletine bağlanması ile başlamıştır. Böylelikle, Maarif kongrelerinde alınan eğitimin niteliğini değiştirmeye yönelik kararlar uygulama alanına sahip olmuşlardır. Nitekim Tevhid-i Tedrisat ile eğitimde laikleşme ve demokratikleşme başlamış, medreseler kapatılmıştır ve vakıfların eğitim kurumları ile ilişikleri kesilmiştir. Yabancılar ve cemaatlerin denetimleri altında bulunan özel okullar, hükümetin kontrolü altına alınmıştır. Kadınların eğitimine önem verilmiş ve karma eğitime geçilmiştir. "Erkek ve kız çocuklarının, aynı suretle bütün öğrenim derecelerindeki öğretim ve eğitimlerinin pratik olması mühimdir. Memleket çocukları, her tahsil derecesinde ekonomik hayatta verimli, etkili ve başarılı olacak surette donatılmalıdır[6]" (Kocatürk, 1984: 108). İlköğretim zorunlu kılınmış ancak eğitimin, toplum geneline ulaşabilmesi için öncelikle düşük olan okur-yazarlık oranının üstesinden gelinmesine önem verilmiştir. Bu doğrultuda Türkçeye daha uygun bulunan ve öğreniminin daha kolay olacağı düşünülen Latin harflerine 1 Kasım 1928 tarihli bir kanunla geçilmiştir. 1927 ile 1950 yılları arasında okur-yazarlık yüzde 10'dan 33'e çıkmıştır (Karpat, 2009). Bunun yanı sıra tarih ve dil konularında bazı aşırılıklarla sonuçlanan milli bir amaç benimsenmiştir (Akyüz, 2004). 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu kurulmuş ve günlük dilde olduğu gibi bilimsel terimlerde de Türkçeleştirilmeye gidilmiştir. Bu iki kurum önemlidir çünkü milli kültürün yayılmasının sağlanması amacına götüren yol dil ve tarihin öğretilmesinden geçmektedir.

İlkokullarda bayrak ve vatan sevgisinin, beden terbiyesi yoluyla sağlanması yöntemlerinden biri olarak her haftanın ilk günü ilk saati ile her haftanın son günü son

[6] 1924, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 173.

saatlerinde yapılan bayrak töreninde bulunması ve aktif katılım sağlaması gösterilebilir. Bu törenlerde öğrencilerin ezberlerinde olan İstiklal Marşı ve 23 Nisan 1933'ten itibaren Andımız'ı hep bir ağızdan okumaları gerekmekteydi. Bunun yanı sıra öğrenciler Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Felsefe ve Yurt Bilgisi dersleri görmekle yükümlü tutulmuşlardır. "Cumhuriyette okul duvarlar ve özel yönetmelikler arkasında kapalı bir yer olmak durumundadır" (Hesapçıoğlı, 2009: 133). Türk orta öğretimi ortaokul ve lise olmak üzere iki aşamaya sahiptir ve yükseköğrenime devam etmek isteyenlerin bunları tamamlaması gerekmektedir. Bunlar dışında kalanlar ise meslek okullarına kayıt yaptırabilir veya orta öğretim diplomaları ile iş bulabileceklerdir. Erken Cumhuriyet döneminde yetmiş dört ortaokul ve on dokuz lise açılmış, 1940'lara gelindiğinde ise mevcut öğretim kurumları yüz kırk iki ortaokul ve kırk dört liseye ulaşmıştır (Sağ, 2003: 21; Ergin, 1977: 2067). 1923 ile 1950 arasında lise, resmi ideolojinin şekillendirdiği bürokratik elitlerin teminini sağlayan en önemli eğitim kurumu işlevini görmüştür (Karpat, 2009). 1938'den çok partili döneme geçilene dek ise eğitimde bir çeşit hümanistleştirme devrinden geçilmiştir (Güler, 1989). Özellikle 1940'lara dek halkın eğitimine oldukça önem verilmiştir. "Atatürk ilkelerine bağlı, laik, aktif, yeni bir insan tipi yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu, sosyal hayata karışan, fikrini özgürce söyleyen 'kimseye haksızlık yapmayan, haksızlıklara da duyarsız kalmayıp tepki gösteren' yurttaş tipidir ve önceki dönemlerin insan tiplerinden çok farklıdır" (Akyüz, 2004: 298). 1924 Anayasasının 87. maddesinde ilköğretimin zorunluluğu ve devlet okullarının parasız oluşu tekrarlanmıştır. Ancak köylere uzun yıllar boyunca okul yapılamamış ve öğretmen sağlanmasında sıkıntılar yaşanmıştır. Okul eğitiminin nüfusun geneline erişememesinden dolayı takviye niteliğinde resmi ideolojiyi yayacak Halkevi ve Köy Enstitüsü gibi alternatif kurumlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

2.3.3. Halkevleri

Tek Parti döneminde illerdeki sosyo-kültürel yapının dönüştürülmesinde en önemli yapı taşlarından biri Halkevleri olmuştur. Resmi ideoloji ve inkılapların uygulanması noktasında yönetici kadronun düşüncelerine uzak düşen Türk Ocaklarının 1931'de kapatılmasıyla oluşan boşluğu doldurma görevini 1932'de açılan Halkevleri üstlenmiştir. Cumhuriyete özgün bu kuruluşlar hedef, teşkilat ve faaliyetleri bakımından sosyal, kültürel ve ekonomik düzlemlerde hayatın modernleştirilmesine yöneliktirler. Teoride kalan modernleşme pratiklerinin gündelik hayata uygulanması ve yeni değerler sisteminin bir yaşam tarzı olarak benimsetilmesi ancak yurdun dört bir yanındaki en ücra köşelerine kadar ulaşarak sağlanabilirdi. Halkevleri, yeni hayatı tanıtma ve benimsetme işini sırtlanan Cumhuriyetin en örgütlü ve en geniş çaplı kurumu olmuştur.

Halkevleri, gerektiğinde sivil toplum örgütü gibi davranabilen merkezi otoriteye bağlı kurumdu; CHP'nin yan kuruluşu olarak parti kanalıyla örgütlenmekteydiler. İlk olarak Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun'da kurulan Halkevlerinin sayısı kapatıldıkları 1951 yılında 478'i bulmuştur. Nüfusu az olan yerlerde kurulan Halkodalarının sayısı ise bu tarihte 4.332'dir. Parti il yönetim kuruluna gelen teklifler doğrultusunda, her yıl 19 Şubat'ta kutlanan Halkevi Bayramı'nda yeni Halkevleri açılmaktaydı. Bu teşkilatların oluşturulma ve çalışma biçimleri CHP tarafından hazırlanan "Halkevi Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi" ile düzenlenmiş ve öngörülen dokuz ayrı şubeden biri Kütüphane Şubesi olacak şekilde en az üçüne sahip olarak teşkilatlanmaları uygun görülmüştü (Küçükuğurlu & Okur, 2007: 10-14).

Halkın sağlık ve ihtiyaçlarıyla ilgilenilmesine yönelik Sosyal Yardım Şubesi vardır. Topluma yeni harfleri benimsetilmesi, okur-yazar sayısının arttırılması ve gündelik hayat, dil ve pozitif bilim eğitimleri verme görevlerini üstlenen Halk Dershaneleri ve

Kurslar Şubesi bulunmaktadır. Halkevlerine uzak yerleşim yerlerinde, çarşı içlerinde, cezaevlerinde, il ve ilçe merkezlerine yakın köylerde vatandaşların kolayca erişim sağlayıp kullanabilecekleri kütüphaneler ve okuma odaları oluşturmak üzere Kütüphane ve Yayın Şubesi vardır. Halkı modern sanat ile kaynaştıracak, Türk ve Batı kültürüne ait sanat unsurlarına yer verilen Güzel Sanat Şubeleri vardır. Bunlara ek olarak, tiyatro gösterileri düzenleyen Temsil Şubesi, köyün gelişimi ile ilgilenen Köycülük Şubesi, fiziksel ve ruhsal yönden halkın gelişmesini sağlayan Spor Şubesi, yerel tarih çalışmaları ile yeni ve milli olanı destekleyen Tarih ve Müze Şubesi bulunmaktadır.

Konumuz nezdinde şubelerden en önemlilerinden biri halkın Türk dili ve edebiyatına ilişkin bilgi ve kültür seviyesini geliştirmesi beklenen Dil ve Edebiyat şubesidir. Bu şubelerin çalışmaları Türk Dil ve Türk Tarih kurumlarınınki ile paralellik göstermekteydi. Halkevleri, kendi çalışmalarının yanı sıra devletin genel politikalarını da konu alan *Ülkü Dergisi* ve *Konuşmalar Dergisi* gibi halka benimsetilmesi gereken değerleri tanıtan dergiler çıkarma görevine sahiplerdi.

Erken Cumhuriyet döneminde eğitim ile hedeflenen, insanların davranış ve tutumlarında değişiklik sağlayacak bir demokrasi kültürü birikimi yaratılmasıdır. Bu dönemde Cumhuriyet devlet şekli, demokrasi sistemi ile bir tutulmuştur[7]. "Cumhuriyet düşünce serbestliği taraftarıdır[8]" (Kocatürk, 1984: 58). Agamben, insanın kendini siyasi iktidarın objesi değil de öznesi olarak tanıtmasının modern demokrasinin doğuşuna denk düştüğünü söyler. Ancak demokrasi ve totalitarizm arasında içsel bir dayanışma olduğunu ve Foucault'nun, Batı'nın öznel bireyselleş(tir)me teknikleri ile nesnel totalleş(tir)me süreçlerinin benzeri görülmemiş derecede entegre ettiğini savunduğuna değinir (1998). Anlamlarından biri halk olan –aynı zamanda şehir, bölge anlamı taşıyan-

[7] 1933, Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s.251.
[8] 1923 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, s.71.

demos ve iktidar anlamına gelen *kratos* kelimelerinden türetilen demokrasi kelimesinin kökeni Antik Yunan'a dayanmaktadır. Antik Yunan'daki demokrasi anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransız Devriminden almış olduğundan farklı olsa da söylemin arkeolojisi açısından değerlidir. Klasik demokraside *parrhēsia* olarak adlandırılan konuşma vasıtasıyla sağlanan bir eşitlikten söz edilir. Kavram çerçevesinde Antik Yunan'da konuşan kişinin objektif olarak hakikati söylediğini anlamanın yolu ahlaki değerlerine bağlanmıştır. Bu bağlamda vatandaş olarak kabul gören kişi doğruyu söylemek için kendinden üst mevkide birine karşı sahip olduklarını ve hatta hayatını tehlikeye atıyorsa söylediğinin hakikat olduğu anlaşılmaktaydı. Foucault, bunu "korkusuz ifade (*fearless speech*)" olarak tanımlamıştır (1983). Modern demokraside ise ifade özgürlüğü, Kartezyen aklın etkisinde daha çok günah çıkarmayı andıran bir itiraftan doğrunun üretilmesidir. Batı toplumlarında günah çıkarttıran kişiler yaptıkları kötü eylemlerin diğer bir deyişle normlarca kabul edilmeyen davranış biçimlerinin yükünden arındırılarak özgürleştirilmiş oluyorlardı. Foucault, itirafın etkilerinin tıp, eğitim, aile ve aşk ilişkileri ve günlük hayatın en sıradanlığı içinde suçun, hastalığın, sorunların, günahların kamusal ve özel alanlarda itirafına dek eriştiğini savunur (1978). İnsanların zihinlerinde yatanların açığa çıkması ve bilinir hale gelmesi vasıtasıyla üretilen doğru bir anlamda bilgidir. Bu anlamda itiraf bireyselleşme ile yakından ilgilidir çünkü bireylerin kişilikleri ve düşüncelerinin bilinmesi, onların bireysel düzeyde yönetilebileceklerine işaret eder. "İktidar tarafından hakikat üretimine bağlı kılınırız ve ancak hakikat üretimi yoluyla iktidar uygulayabiliriz" (Foucault, 2002b: 36).

Tanınmış bir askeri stratejist olan Sun Tzu[9]'nun ünlü, "düşmanını ve kendini bilirsen, yüz savaşın sonucundan korkman gerekmez; düşmanını bilmeyip kendini

[9]*Savaş Sanatı*'nı yazan Sun Tzu hakkında pek az şey bilinmektedir. MÖ 500 civarlarında Doğu Çin'de Wu kralına hizmet ettiği düşünülmektedir. Sun Tzu yazılarında, düşmanı savaşmadan, kandırmaca yoluna başvurarak boyunduruk altına almanın daha istenilir olduğunu formüle etmesiyle muteber bir stratejist olarak görülmüş ve görülmektedir.

bilirsen her kazandığın zafer için bir kayıp yaşarsın; ne kendini ne de düşmanını bilmezsen, her savaşta yenilirsin" (Freedman, 2015: 98 – 99) sözü bu bağlamda Clausewitz[10]'in tezini tersine çeviren Foucault'nun düşüncelerini destekler niteliktedir. "Siyaset, savaşın başka araçlarla yönetilmesidir" ve Krallık ya da İmparatorlukların çökmesiyle şekillenen ulus devletler için savaş artık yalnızca dış bir tehdit olmaktan çıkmıştır (Foucault, 2002b; 1983). Politika, hayatın temel konularını edindiği bilgiler doğrultusunda ele almaya başlamıştır ve bu bağlamda iktidar bir stratejidir. Nitekim yönetimsellik örgütlü siyasi gücün, toplumun bireylerini rızaları ve istekleri ile yönetimine aktif biçimde katarak genişlemesidir. Bu katılımın da temelinde ifade özgürlüğü yatmaktadır. Bu nedenle bireyler fikirlerini dile getirmeli, seslerini duyurma hakkına sahip olmalıdır. Bir anlamda birey onu yönetene kendini açık bir kitap gibi sunmalı ve ruhunun derinliklerini açmalıdır. Kişinin kendiliğini bilinecek ve yorumlanacak öznel bir bilgi alanı haline getiren bu pratikleri Foucault "öznenin yorumbilgisi (*hermeneutics of the subject*)" olarak tanımlar (2005b). İtiraf yoluyla bireyler bu panoptikon şemasında hem gardiyan yani yöneten hem de mahkûm yani yönetilen olarak aktif rol oynarlar. Bireyin konuşması, itiraf etmesi onu yargılamaya, affedilmeye, cezalandırılmaya, düzeltilmeye ve ıslah edilmeye açık hale getirir. İtiraf ile birey, gerçek kimliğini; olduğu veya olması gereken kişiyi meydana çıkaracağını düşünür ve kendini tanımlama çabasına girerek özneleştirir. Böylelikle gözetim toplumundaki bireyler kendi özneliklerinin kurallarını içselleştirmiş olurlar.

Türkiye özelinde bakıldığında her bireyin kolektif bir kimliği konuşması için bedenlerin maruz kalacağı öznel deneyimlerin kurgulandığı çıkarımı yapılabilir. Hayal edilen kolektif kimlik normları doğrultusunda bireylerin normalleştirilmesine olanak

[10] 1780 Prusya'da doğmuş olan Carl von Clausewitz savaşın ahlaki ve siyasi boyutlarını ele alan bir stratejisttir ve generaldir. Katıldığı Prusya ordusunun Napoleon'un kitlesel ordusuyla karşı karşıya gelmesiyle savaş sanatına ilgi duymuş ve *Savaş Üzerine* yazmaya başlamıştır.

sağlanır. 1924'te Balıkesir vilayet matbaasında basılan ve ilkokul 5. sınıf öğrencilerine Reşit Vahit (Koral) adında bir öğretmen tarafından 48 maddeden oluşan "Hayat Rehberi" dağıtılmıştır. Bu belge genel olarak bir yurttaşın hayatın hemen hemen her alanında nasıl davranması gerektiğine dair belirli normların resmini çizmektedir. Hayat Rehberinin, "hak yeme, haksız olma, haksızlığa sükût etme" diyen 42. maddesinde de görülebileceği üzere "artık susan, boyun eğen, bir şeye karışmayıp kendi huzurunu düşünen, pasif insan tipi kesinlikle reddedilmekte, onun yerine konuşan, fikrini söyleyen, haksızlığa duyarsız kalmayan ve gerekli tepkiyi gösteren, haksızlık yapmayan yeni bir 'Cumhuriyet insanı tipi' meydana getirmek amaçlanmaktadır" (Akyüz, 2004: 301). Ancak okulun hedef aldığı gençlerin yanı sıra bu konuşma kültürünün halkın geneline aşılanması gerekmekteydi. Kültür merkezleri olarak görülen ve demokrasi kültürünü yayan, okulun resmiliğinden uzak kurumlar olarak Halkevlerinde de konuşmaya değer verilmiştir. İmparatorluk düzeninden yeni çıkan Türkiye için hükümranlık iktidar biçiminin söze ve dolayısıyla din dışı bir kimlik tanımlamasına yer vermeyen uygulamalarının etkisi silinmeliydi. Cumhuriyet, vatandaşlarına seslerini vererek yeni ve kendini tanımlayan bir nesil oluşturmanın peşindeydi. Padişahın tebaası durumunda olan halk kendini vatandaş olarak resmi ideolojinin normları doğrultusunda tanımlayacaktı.

> "CHP'ye ait bir broşürde, Halkevlerinin 'söz söyleme sanatı' konusundaki önemi hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır: Asırlardır 'Söz gümüş ise sükut altındır' diyen sakat Osmanlı terbiyesinin tesiri altında şehir ve kasabalarımızda Halkevlerinin açılışından beri söze haysiyet ve itibarı iade etmiş bulunmaktadır…Şimdi Halkevi'ne hiç mübalağasız, her bilgili ve imanlı vatandaşın konuştuğu 'Kürsü'dür denebilir[11]" (Küçükuğurlu & Okur, 2007: 17).

[11] CHP Halkevleri Halkodaları 1932 – 1942, s.4.

Halkevlerinin diğer bir önemli faaliyeti kırsala yönelik olan köy gezileridir. Halkevleri heyetleri bu bölgelere araba ile ulaşım sağlamış böylelikle aydınlarla köy ahalisinin etkileşim içinde olması sağlanmıştır. Okuma yazma bilmeyenlere bu meziyetler öğretilmiş ve kitap okuma etkinlikleri yapılmış, yerel ve ulusal konular hakkında bilgi sahibi kişiler tarafından konferanslar verilmiş, kadınlara yönelik dikiş-nakış kursları açılmış ve çağdaş giysi ve ev eşyaları sergileri düzenlenmiştir. Spor, sanat ve mesleki meziyetleri ön plana çıkaran haftalık faaliyet programları izlenmiştir.

Halkevlerinin sarsılmaya başlaması İkinci Dünya Savaşından sonra çok partili düzene geçilmesi ile başlamıştır denilebilir. 1946 senesinde Demokrat Parti'nin kurulması ile tamamen CHP tarafından desteklenen Halkevleri siyasi gerginliklerin arasında kalmıştır. Hem CHP içinde hem de partiler arasında yaşanan çekişmeler nedeniyle mali ve entelektüel destekten mahrum kalmaya başlayan kurumlar dolayısıyla zaman içinde zayıflamıştır. İktidara gelmesiyle DP Halkevlerinin durumunu tartışmaya başlamış ve ilk 18 Haziran 1950'de Londra Halkevi olmak üzere kapatılmaya başlanan Halkevleri, bu döneme dek hizmet vermişlerdir (Malkoç, Şahin, Malhasyan & Solgun, 2006).

2.3.4. Köy enstitüleri

"Sosyal politikalar ve onların unsurları kapitalist birikim rejiminden ayrı veya bağımsız bir olguymuş gibi ele alınamazlar" (Metin, 2011: 180). Refah toplumları ve sosyal devletler, ekonomik özgürlüğün toplumda yarattığı yıkıcı sonuçların telafisini ya da önlenmesini hedefleyen toplumsal politikalar izlerler. Kalkınmanın sağlanabilmesi için zorunlu bazı verilere piyasa ekonomisi yararına müdahale etmek gerekmiştir. Foucault'nun çerçeve politikası olarak değindiği bu veriler, nüfustur. Bir ülkede tarımsal nüfus çoğunluktaysa buna göç, eğitim, teknik veya hukuki değişim gibi araçlarla

müdahale edilebilir. Teknik açıdan müdahale "işçilere belli araçları sağlayarak ya da gübrelerle ilgili bazı öğeleri teknik olarak geliştirerek vs… tarım işçilerini eğiterek, tarım tekniklerini değiştirmelerini mümkün kılar" (Foucault, 2015: 121).

Nüfusun kentlere göç etmesiyle doğacak sorunlardan kaçınmak adına, doğan söylemler köylerin çözülmesini engellemeye odaklıydı. Böylelikle kırsal mekâna tecrit edilecek olan yoksulluk sorunsalının üstesinden, köy ve şehirlerdeki nüfus dağılımını muhafaza etmek ve modern bir yardımseverlik vurgusuyla gelinmeye çalışılacaktır. Sosyal bir devletin yoksulluk sorununu vakıflara ve gönüllü yardımseverliğe bırakması çelişkili gibi görünse de bu, Avrupa'dan farklı olarak tarihteki Osmanlı vakıflarının sadaka ve zekât anlayışı ile bütünlük sağlayan bir yaklaşımdır. Bu durum Türkiye'de sosyal hak kavramının fazla gelişememesine de sebebiyet vermiştir (Buğra, 2016; Metin, 2011).

Batı'da köylülüğün bir sosyal sınıf olarak tarihe karışması moderniteyle yakından ilişkilidir. Sanayi devrimi ile şehirlere ve fabrikalara taşınan nüfus sanayi proletaryası olarak piyasadaki ihtiyacı karşılamalıydı (Kona, 2005). Cumhuriyet ile köylüye atfedilen efendilik köylüye tebaa değil vatandaş olduğunu anlatmak ve sanayi toplumuna yönelmek için köylülerden oluşan nüfusun çoğunluğunun kazanılması için atılan bir adımdır denilebilir. 11 Haziran 1937 tarihli Köy Eğitmenleri Kanunu'nda köy eğitmenliğinin amaçlarından biri olarak "Cumhuriyet rejimini köylere kadar yaymak. Türk köylüsüne Cumhuriyet rejiminin bir yurttaşı olduğu bilincini vermek" görülür. İnkılapların kalıcı olması için halkın rızasına ve desteğine ihtiyaç vardır. Köylü üzerinden ekonomiyi şekillendirme uğraşının en somut örneğini Köy Enstitüleri temsil etmektedir. Bu kurumlar ile köylüler halktan ayrışmadan üretmeye devam edecek ve eğitimden de yoksun kalmayacaklardı. Dolayısıyla, köylerdeki eğitim girişimleri ile

köyün modernleştirilmesi ve "köylü-öğrencinin yeni/modern köy tasavvuru çerçevesinde 'muhitine faal bir surette intibak ettirilmesi'ne yöneliktir (Üstel, 2016).

Dünya genelinde yaşanan 1929 Büyük Buhranının etkilerini hisseden Türkiye, çözümü dışa kapalı bir ekonomik ve toplumsal siyaset izlemekte bulmuştur. 1936 senesinde küçük köylere gönderilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla Köy Eğitmen Kursları açılmış ve başarılı sonuçlar alınması sonucu 1937 yılında Köy Öğretmen Okulları açılmaya başlanmıştır. 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı Köy Enstitüleri yasasının meclisten geçmesi ile Köy Öğretmen Okullarının adı Köy Enstitüleri halini almıştır. "Türkiye, Köy enstitüleriyle köy eğitiminde, Halkevleriyle yaygın eğitimde, yaygın ve bilinçli çeviri faaliyetiyle Batı kültürünün temellerine yönelmekte"dir (Sağ, 2003: 22; Tekeli, 1980: 94-95). Sosyal ve ekonomik anlamda köyün ve köylünün dönüşümü sanayileşmenin gereksinimlerindendi. Köy enstitülerinin yanı sıra burada bir parantez açmak gerekir ki köyün dönüştürülmesi amacı doğrultusunda burada muhtar, öğretmen ve jandarma üçlüsü Cumhuriyet'in temsilcileridir ve birer gözetmen olarak ortaya çıkarlar. Köy Enstitülerinde bir yandan işi üretirken bir yandan da eğitim gören öğrenciler, köyün eğitim yoluyla canlandırılması hedefine katkıda bulunurken rejimin öngördüğü bireyler haline de gelmekteydiler.

Ancak, Atatürk'ün vefatından sonra sosyalizme yönelen yönetici kadronun eğilimleri doğrultusunda köy enstitülerinin işlevi "Osmanlı'nın marjinale ittiği köylü sınıfını –yeni bir devrim stratejisiyle- tarihsel köklerinden koparmak suretiyle şartlandırmaya tabi tutmak olmuştur… Milliyetçiliğe karşı savaş açılmış, Tarih ve Dil Cemiyetleri, yerini 'Türk Hümanizmi' adı verilen Greko-Latin köklere terk etmek durumunda kalmıştır" (Türkdoğan, 2004: 213). Daha sonraları, Demokrat Parti döneminde ise Köy Enstitüleri tamamen kapatılacaktı.

2.3.5. Beden Eğitimi

Erken Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi biyo-politikanın gelişimi bakımından esaslı bir yer kaplamaktadır çünkü Foucault iktidarın, gereksinim duyduğu vücut tiplerini ürettiğini savunur. Netice itibariyle "Cumhuriyet, fikren, ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister" bu doğrultuda spor bir vatandaşlık ödevi olarak sunulmuştur. Türk toplumu öteden beri savaşçı bir toplum olarak görülmüş ve kurulan yeni cumhuriyet bu ünün devamını sağlar şekilde çoğunlukla askerlerden oluşan bir yönetici kadronun önderliğinde var olmuştur. Milliyetçi düşüncelerin yükseldiği bir dönemde uzun savaşlar tecrübe etmiş yeni Türk toplumu için önemli unsurlardan biri mücadeledir. Dünyada yeni sınırlar çizilirken mücadele verilerek kazanılan Türkiye Cumhuriyeti yine mücadele verilerek sürdürülecekti. Devletin ve milletin bekasını sağlayacak Türk gençliği her türlü düşmanla karşı karşıya gelmeye hazır olmalıydı. Bu anlayış nedeniyle erken cumhuriyet döneminde eğitimin temelinde askeri faaliyetlerle paralellik gözlenir. Askeri faaliyetlerle özdeşleştirilen eğitim anlayışının en somut örneklerinden biri öğretmenlerin "irfan ordusu" olarak tanımlanmasında görülebilir (Türkmen, 2013: 736; Kaplan, 1999: 141).

Spor sistemindeki disiplinsizlik ve düzensizlik sonucu yükselen sorunsallaştırma Kemalist siyasi eliti bunları giderme girişimlerine itmiştir. Spor bireysel olmaktan çıkarak bir sosyal politika unsuru haline gelmiş ve ideolojik bir aygıt olmaya başlamıştır. Spora yönelik ilgi 1930'larda daha geniş bir çevreye yayılmıştır. Büyük Buhran ile devletin terk ettiği liberal politikaların yerine devletçi politikalara geçmesi ile spordan beklenenler netleşmiş ve milli bir spor politikası ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, halkı spor yapmaya teşvik eden propaganda kampanyaları ile beden terbiyesine ayrılan bütçe artış göstermiştir. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile ideolojik bakışlı bir tarih yazımı yapılırken; Türklerin kökenleri ve Anadolu'nun

medeniyetin beşiği olduğu gibi konularda tezlerin yanı sıra (Kaya, 130-133), sporun ve özellikle de modern sporların Türk Tarihinde eskilerden beri yer aldığı, hatta spor kelimesini icat edenlerin de Türkler olduğu gibi fikirler savunulmuştur (Akın, 2004). "Atatürk, 2 Eylül 1930 tarihli mektubunda Güneş Dil teorisi çalışmalarının milli his yaratılması çabasına mühim katkı yaptığını belirtmiş ve 'Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir' diyerek" tarihle bağlantı kurmanın olduğu kadar anlam dünyamızı şekillendiren dilin, milliyetçiliğin gelişmesi açısından önem arz ettiği vurgusu yapmıştır (Kutay, 2017: 50). Maarif Vekilliği, "'Mekteplerde Talebe Spor Teşkilatı Hakkında Talimatname' ile ilk ve ortaokullarda tahsil gören öğrencilerin okul haricindeki spor kulüplerine girmelerini ve okullar haricinde yapılan ferdi ve takım müsabakalarına katılmalarını yasaklamıştır" (Türkmen, 2013: 737). Böylelikle, sağlıklı bir toplum yaratma amacı doğrultusunda hem her fert beden terbiyesi mükellefiyeti altına girmiş oluyor hem de bütün sosyal alanların denetim altında tutulması çabası ile standardizasyon sağlanmış oluyordu. Fertler toplumsal normlara uygun yetişiyordu çünkü iktidar ağlarının nüfuzu ile bedenin terbiye edilmesi, bireyin ruhunun disipline edilmesini sağlamaktadır. Tekrarlı ve kademeli eylemlerin sürekli bir gözetim altında bedene dayatılması sürecinden oluşan egzersiz, bir çeşit, yararlı ve uysal bedenler yaratma tekniğidir (Driver, 1985).

Spor politikalarının yalnızca öğrenim gören kitleleri değil, devlet ile özel kurumlarda ve fabrikalarda çalışanları da içine alması hedeflenmiştir. Tokat Turhal'da yeni bir şeker fabrikası kurulmuş ve "eski köyden oldukça uzak olan fabrikanın yanında mühendisler için evler ve işçiler için apartman blokları inşa edilmiştir. Fabrikanın çalışanlar için yapılmış oldukça büyük spor tesisleri ve yerleşim alanları vardır" (Zürcher, 2016: 419). CHP'nin 9 Mayıs 1935'te yaptığı kurultayda onaylanan programda bu kurumlarda bulunan kişilerin yaşlarına göre beden eğitimi öğrenmesi gerektiği ve

bunu mümkün kılacak gerekli kurumların kurulacağı vurgulanır. Sivil toplum kültürüne uzak bu uygulamalar doğrultusunda kitlelerin, iktidar güçleri tarafından zorunlu ve standardize edilmiş bir şekilde sporla tanıştırılarak disipline edilme girişiminde bulunulduğu söylenebilir. Bu dönemde, spor, bireysel bir faaliyet olarak görülmemiş ve para-militer eğilimler ile kitlesel bir milli mücadele aracı olarak görülmüştür. Birer yurttaş ve vatandaş olarak özneleştirilen insanların, bedenlerini terbiye ederek idealleştirilen vücut normlarına uygun olmaları istenmiştir. Savaşların kaçınılmazlığı sonucu rejimin muhafızı, bekçisi ya da askerleri olmak üzere normlar özellikle erkek bedeni üzerine yüklenmiştir (Koçak, Turan & Şahan, 2018). Beden terbiyesini önceleyen para-militer eğitim politikaları, Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde çok partili hayata geçiş ile son bulmuştur.

2.4. Modernleşmede Etkin Bir Aktör Olarak Ordu

Ordu Türkiye tarihinde daima kilit kurumlardan biri olmuştur. Osmanlı dönemindeki mağlubiyetler ve sık savaşların yanı sıra ordu sistemindeki bozulmalar değişimin ordudan başlamasını bir nevi zorunlu kılmıştır. Modernleşme hareketinin bir sonucu olarak askerliğe yönelik farklı bakış açıları doğmuş ve bu yaklaşımlar arasındaki ayrılıklardan çıkan ideolojik gerilimler daha sonra su yüzüne çıkmıştır. Ordu siyasal mücadelede gelenekçilerin karşısında yer alacak ve toplumda meşruiyetini halktan kopmuş, bozulmaya uğramış olan saraya ve dış düşmanlara karşı konumlanarak kazanacaktı. Daha sonra bu meşruiyetin kabullenilişiyle ordunun siyasi alana taşınmasında "askerler yeni devletin-rejimin kurucusu olma bilincini pratikle desteklenen bir süreçte edindiler. Bu durum ordunun, iktidarın denetiminde salt bir baskı aygıtı konumunu kabullenmesinin önünü kapattı" (Şen, 2011: 15). Osmanlı süreci ordu tarihinin birinci dönemi olarak görülemeyecek olsa dahi yaşanan modernleşme bir

anlamda ordunun Cumhuriyet sonrasına aktarımını sağlamıştır. Örgütlü ve disiplinli bir organ olarak parçalanmamakla kalmayan ordu, Balkan ve Dünya Savaşları ile deneyim kazanmış ve Milli Mücadeleyi desteklemiş üst düzey subayların liderliğinde Cumhuriyet'e taşınmıştır (Zürcher, 2015). Ülkenin kurucularının birçoğunun askeri kökenli olduğu göz önünde bulundurulursa Türkiye'de devletin ideolojik aygıtı olarak askeriyenin büyük rol oynadığı söylenebilir.

2.4.1. Ordu, Militarizm ve Erkeklik Kurgusu

1844'ten beri zorunlu askerlik ve bütünlüğü sağlanmış bir ordu sistemi geleneği, yeni inşa edilen Türkiye Devletine miras kalmıştır. Bu bakımdan, Türkiye'deki militarizmin tarihinin İttihat ve Terakki'nin etkili olmaya başladığı zamanlara dayandığı görülür. "Zorunlu askerlik uygulaması, özellikle erkek yurttaş ile devlet arasındaki ilişkiyi biçimlendiren temel unsurlardan biri olmuştur" (Sünbüloğlu, 2013: 2). Ulus-devlet yapılanmasının genel bir özelliği olarak milli ordu, Türk Tarih Tezi ile güçlendirilmek istenilmiş, askerliğin Türk kültürünün bir parçası kabul edilerek kültürel olarak kodlanması, zihinlerde askeri niteliklerden bağımsız bir sivil milli alanın bulunmasını zorlaştırmıştır.

Modern dönemin biyolojik söylemleriyle erkeklerin kadınlara görece fiziksel bakımdan üstün oldukları düşüncesinden doğan normatif erkeklik, milliyetçi ideal ulus kurgusunun somut halidir. Savaşlarda halk desteğine olan ihtiyaç, bu mit olarak tanımlanabilecek erkeklik söylemini körüklemiştir. "Savaş, belirli bir devlet içerisinde, bundan türeyen bütün kurumsal ve ekonomik dizilerle birlikte, silahların genel bir ekonomisidir, silahlı ve silahsız insanların ekonomisidir" (Foucault, 2002b: 169). Bu ekonomide, güç ve üstünlük ile bağdaştırılan erkeklik olduğundan ulusun varlığını sürdürebilmesi için erkek nüfusun militarize edilmesine gidilmiştir. Erkeklere şiddetin

disiplinli bir biçimde kullanılması; emir ve itaat mekanizmasına dayalı olarak ölme ve öldürme öğretilir. Ülkesini, ailesini ve vatanını korumakla görevli olan askerin cinsiyetinin erkeklikle ilişkilendirilmesi, onu toplumda bedensel olarak hegemonik bir konuma koyar. "Nitekim Birinci Dünya Savaşı ile birlikte savaşçılık bir erkeklik paradigması haline gelir ve savaşa katılım erkekliğe davet olarak formülleştirilir" (Sünbüloğlu, 2013: 5; Mosse, 1990). Böylelikle militarizm yalnız ordu-siyaset ilişkilerinde bedenin yönetilmesinin yanı sıra askerliğin doğallaştırılması toplumsal ve kültürel bağlamda normalleştirmeye katkı sağlar. İktidarın etkin gücünün doğal bir süreç olarak kabul edilmesi, askerliğin vatan borcu olarak görülmesi ve kutsallaştırılmasıyla normatif erkeklik hem siyasal hem de toplumsal iktidarda yankı bulur. Erkeklik kimliği, toplumsal yapının cinsiyet rollerinin dağıtımında onlara yüklediği anlamlar üzerinden şekillenir. Erkeklik söylemi çerçevesinde erkek kişi, çevre ve kendisiyle olan ilişkilerini bu kavramsallaştırmanın içinde özneleşerek düzenler ve değerlendirir. Militarizmin milliyetçi anlayış ile harmanlanmasıyla "Her Türk asker doğar" ve hayatına bu kavram eklemlenmiş biçime devam eder.

"Zorunlu askerliğin henüz sistemli olarak uygulanamaması, askerlikten kaçan büyük bir kesimin olması, askerliğin ulus-devlet için gerekli olduğunun üzerinin kapatılmak istenmesi, askerliğin kültürel bağlar ile özdeşlemesinden dolayı sorgusuz sualsiz kabul edilen bir mekanizma olması ve askerlikten ayrı bir milliyetçilik söyleminin oluşturulmak istenmesi" (Karacagil, 2017: 4413; Altınay & Bora, 2002). İlk kez Fransa'da uygulanmaya başlanan zorunlu askerlik, ulus-devletlerin sahneye çıkmasıyla kurumsallaşmıştır Erkek bedeni üzerinde doğrudan etki sahibi olan askerlik örgütlenmesi dolaylı yoldan kadın kimliğinin oluşmasında da gözlemlenebilir.

2.4.2. Ordu ve Siyasal İktidarın İlişkisi

Türkiye özelinde ordunun tarihinin ilk dönemi 1920-1923 yıllarını kapsar çünkü yapı, ideoloji ve kadrolarıyla yeni Türkiye devletinin bir kurumu haline gelmesi bu döneme denk düşmektedir (Şen, 2011). Bu bağlamda, Türk Silahlı Kuvvetleri zamanla genişleyen etki alanına ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümleri katarak, Kemalist modernleşme değerlerinin aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. 1923'ten 1950'ye dek geçen sürede yeniden tanımlanan iktidar ilişkileri devlet ve ordu arasındaki dengelerin yeniden düzenlenmesini getirmiştir. Şen, bu aralığı ordunun ikinci dönemi olarak nitelendirir çünkü rejim, siyasi elitler ile askeriyenin ayrı tutulmasını sağlayacak düzenlemeler yaparak orduyu siyasi çekişmelerden arındırmak istemiştir. Ancak, devlet ile bağımlı olarak rejimi koruma amacından sapmayan ve resmi ideolojinin yayılması doğrultusunda siyasal alana ve toplumsal ilişkilere müdahale eden ordu, bu dönemlerde Kemalistlik ile özdeşleşmiştir denilebilir. Ordu, yalnızca siyasi elitin bir denetim mekanizması olmaktan öte rejimi koruma amacı taşıyan geniş yetki alanına sahip bir baskı aygıtı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu durumun, dönemin otoriter havası, Türkiye'nin izlediği devletçi politikalar ve tepeden inme modernleşme hareketi ile çatıştığı söylenemez.

Askeri kurumlar zaferler kazanılmasını sağlamanın yanı sıra toplumun bütününün eklemlenmesinde önemli birer yapıdırlar (Foucault, 2002b: 168). Ordu, yaşamsal işlevi gereği uysal bedenlerin üretildiği; "otomat" olanın kendiliğin yerine geçtiği kurumlardan biridir. Zaten 18. yüzyılda geçirdiği dönüşüm ile disiplinin, toplumun tümünü kontrol etmek için oldukça fazla kullanılan bir teknik haline gelmesiyle modern devlet disiplin tekniklerinden bağımsız düşünülemezdir (Foucault, 1992). Bedenin hareket ve işleyişini, zaman ve mekânda bölerek ve düzenleyerek kontrol altına alan disiplin iktidarının askeri uygulamalarda görülmesi kaçınılmazdır. "1930'larda Cumhuriyet Halk Partisinin

çıkardığı bir poster, orduyu 'halk okulu' olarak övüyordu" (Haye, 1996: 42). "Milli disiplin okulu olan ordu[12]"ya kalkınmada da büyük bir rol düşmekteydi. Asker ocağı olarak da tabir edilen bu yer ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda gerekli görülen türden bedenlerin yetiştirileceği bir mekân olarak algılanmaktadır. (Kocatürk, 1984: 309). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolü 1935 tarihli Ordu İç Hizmet Kanunu'yla belirlenir ve burada yer alan belirli maddelere bakıldığında uygulanan disipliner metotlarla kurulan öznel deneyimin net bir şekilde açıklanmış olduğu göze çarpar:

"**Madde 1 -** Yurt ve Milletin saadet ve selâmetini ve istiklâlini temin etmek ve Cumhuriyeti korumak, ancak disiplini mükemmel olan Silahlı Kuvvetlerle kabildir.

Silahlı Kuvvetlerde disiplinin yerleşmesi için, Silahlı Kuvvetlerin bütün mensuplarını mutlak bir itaate ve vicdan mesuliyeti duyarak doğrulukla vazife görmeğe, her hizmeti en küçük teferruatına kadar, büyük bir dikkatle ve istekle yapmağa alıştırmak; kalplerine yurt, Cumhuriyet, Milliyet meslek ve vazife sevgisini sokmak lâzımdır. Bunlar her âmirin baş vazifelerindendir.

Madde 102 - Erbaş ve erler mesleğine ait bilgileri öğrenmeye mecbur olduğu gibi, bir yurttaş olmak sıfatı ile de milletini, memleketini ve dünyasını tanımak ve yurttaşlık hak ve vazifelerini bilmek yolunda umumi bilgilere de sahip olmalıdır.

Okuyup yazmak, hesap öğrenmek, tarih ve coğrafyadan basit ve kâfi bilgi edinmek, yeni ziraat usul ve kaidelerini bilmek, vergi kanunlarını, seçim ve adliye usullerini, idare teşkillerini öğrenmek, umumi bilgilerin kısımlarıdır.

Madde 103 - Erbaş ve erler, askerlik hizmetine gelinceye kadar okuma ve yazmayı öğrenmemiş ise Silahlı Kuvvetlerde bulunurken bunları öğrenmeğe mecburdur. Silahlı Kuvvetlerdeki vazife ve hizmetlerden hakkı ile istifade ederek memlekete daha yükselmiş bir yurttaş olarak dönmek, erbaş ve erlerin başlıca emeli olmalıdır."

Bu maddelerin ışığında milli ordunun "kendine resmi milliyetçiliği tayin etme rolünü" biçtiği görülebilir (Sünbüloğlu, 2013: 4). Ordu hem bedeni hem de zihni şekillendiren

[12] 1 Kasım 1937, Atatürk'ün Kamutayı Açış Nutukları, s. 34.

bir okul olarak görülmüştür. Disiplin ve gözetim tekniklerinin en üst derecede gözlemlendiği yerlerden biri olmasıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "hakiki feyiz verebilecek asıl mektep, kıtalardır[13]" (Kocatürk, 1984: 309). Türkiye, 1952'de NATO'nun içinde yer alana dek ordunun doktrinleri ve örgütlenişi de aynı kalmıştır.

2.5. Erken Cumhuriyet Döneminde Strateji Olarak Tıp

III. Selim dönemi ile sosyal alanlara dair ıslahatlar yapılmaya başlanmıştır. İmparatorluk'ta tıp alanındaki çalışmalar da böylelikle başlamıştır. Bu döneme kadar sağlık işleri ile devletin bir kurumu olan Reis-ül Etibba ilgilenmiştir. Modern tıp anlayışı ile tıpta kurumsallaşma girişimleri 19. yüzyıl ve takip eden dönemde özellikle 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kendini göstermiştir. İlk olarak askeri ihtiyaç ve amaçlara yönelik kurulan hastane ve tıp okullarının, 19. yüzyılın ikinci yarısında halka yönelik olanları kurulmuştur. Münih'teki Atlgemeine Krankenhaus'tan esinlenerek inşa edilen Haydarpaşa Askeri Hastanesi 1845 yılında faaliyete geçmiştir. Yine Altlgemeine'den esinlenilmiş olan 1843 senesinde açılan Gureba Hastanesi, adında ilk hastane bulunduran sağlık kurumu olarak ekonomik durumu olmayan erkeklere hizmet vermiştir (Bezm-i Alem, 2018). 1550 yılında kurularak faaliyete geçen Haseki Darüşşifası 1843 yılında kadınlara tahsis edilmiş, 1869 yılında ise kadın hapishanesine dönüştürülmüştür. 1880 yılında tekrar hastane kimliği kazandırılan kurum 1948 senesinde yenilenerek Cumhuriyet'ten günümüze kadar gelmiştir (Haseki, 2018)."Hastane mimarisi açısından bakıldığında, 19. yüzyılın Batı tipi geniş koğuşlu sistemi yerine, (Osmanlı darüşşifalarında da görülen oda sistemi gibi) pavyon sistemi geliştirilmiştir. " (Ülman, 2007: 180).

[13] 1914, Mustafa Kemal, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, s. 13.

Dünya Savaşı sonrası Türk milletinin karşılaştığı en büyük afetlerden biri olan frengi yaygın ve tehlikeli bir hastalık olarak ortaya çıkmıştır. Yoksulluk içindeki halkın tekrar sağlığına kavuşturulması ve devletin gürbüz nesillerle güçlenmesi için nüfusun sağlıklılaştırılması gerekli görülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasının ardından, 3 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı kanun ile Sağlık Bakanlığının kurulmasıyla tek elden yürütülmesi öngörülen tıbbi teknoloji millileştirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2015). Toplumsal Tıbbın Doğuşu (1973) başlıklı derslerinde Foucault, tıbbın biyopolitik bir strateji olduğunu savunur. Bu bakımdan devletin ideolojik yönelimi ile yakından ilişkili olan tıp söylemleri, devletin geleceğini şekillendirir. Erken Cumhuriyet döneminin en önemli konusu toplumun sağlıklılaştırılmasının yanı sıra savaşlarla kırılan ve göçlerle zayıflayan nüfusun nicelik olarak da eski gücüne kavuşmasıydı. Bu bağlamda izlenen nüfus politikalarının devletin bekasında kritik rol oynayacağı düşünülmüştür.

Pronatalist Politikalar

Özellikle Cumhuriyetin ilk yılları boyunca toplumun sağlıklılaştırılması gündemde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu amaçla ilaç kullanımını teşvik edildiği ve yaygın olduğu dönemin gazetelerine verilmiş balık yağı, gripin, nevrozin, neokalmina, neokürin, sefalin gibi asprin ve belsoğukluğu kitlesel üretilen ilaçların reklamlarından çıkarılabilir. Bunun yanı sıra içkinin zararlarının Celal Nuri'ni Vatandaşlık (Yurt Bilgisi) kitabında ön plana çıkarıldığı ve delilik ile kıyaslanarak içki tüketiminin patolojik bir davranış olarak resmedildiğini söylemek mümkündür. Alkole yönelik söylemler kamusal yarar-zarar sistematiği çerçevesinde seyretmiştir. Bu söylemler göre alkol, insanı delirtir, çalışmasını engeller ve vücudunu çürüterek ölümü hızlandırır (Üstel, 2016).

Dönemin Avrupa'sında olduğu gibi 1923 ile 1950 arasındaki dönemde Türkiye'de nüfusun nicelik olarak arttırılması konusunda çalışmalar yapılmıştır. "Nüfus meselesi bir

memleketin en önemli hayatı konularındandır. İdari, askerî, malı ve ekonomik konularda ülke nüfusunun gerçek sayısını bilmek ne kadar gerekli ise her yıl yapılacak istatistiklerle nüfusun artma ve azalma oranı anlaşılmalıdır. Nüfus artışının devamı ve azalma sebeplerinin ortadan kaldırılması için önlem alınmasının mümkün olmayacağı ortadadır. Bunun için yeniden nüfus sayımı yapılmasına çok acele ve kaçınılmaz bir gereklilik vardır[14]". Devlet politikası olarak belirlenen pronatalist (nüfusu arttırmaya, doğurganlığı arttırmaya yönelik politikalar) girişimlerle göç yoluyla nüfus arttırılmak istenmiş ve yurt dışında yaşayan Türklerin Türkiye'ye gelmesi çağrısı yapılmıştır. Buna ek olarak hukuk ve sağlık alanında yapılacak inkılapların da nüfusu arttırabileceği düşünülmüştür. Ölüm oranlarının azaltılması ve doğum oranlarının arttırılması ile sağlıklı ve üretken bir nüfus istenmekteydi. 18 Mart 1926 tarihli 788 sayılı Memurin Kanununun 88. Maddesi'nde belli süre çalışmış memurun çocuklarının sayısına göre okul ücretlerinde indirim yapılacağı ve hatta on yılı aşkın süreli çalışanlardan para talep edilmeyeceği belirtilmiştir. En az beş çocuklu kişiler yol vergisinden (Şose ve Köprüler Kanunu) muaf tutulmuşlardır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile devletin resmi kurumlarında doğum yardımı ücretsiz tutulmuş ve durumu olmayan kadınların doğurmasında ebeler ücretsiz yardıma mecbur bırakılmıştır. Altı ve üzeri çocuk sahibi olan kadınlar devlet tarafından maddi olarak ya da madalya ile ödüllendirilecekti. Kürtajı önlemek adına cezai önlemler alınmış, zamanında nüfus kütüğüne yazdırılmayan doğum, ölüm, boşanma vb durumların ise cezai yaptırımlarına af getirilmiştir. Böylelikle devlet yeri geldiğinde masrafları yüklenen memuru destekleyeceğini söyleyerek çocuk sahibi olunmasını dolaylı yoldan teşvik etmiş yeri geldiğinde ise cezai uygulamalarla nüfus artışını sağlamak istemiştir.

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1989, s., 305.

2.6. Cumhuriyet İçin Aile ve Toplumsal İlişkiler

Modernleşme teorileri genel olarak aile ve toplumu ayıran stratejilere sahiptir. Uzun savaş yılları sonucu harap olan toplumsal yapının yeniden güçlendirilmesi güçlü bir ulus-devlet yapılanması için en öncelikli konuydu. Aile yapısının güçlendirilmesi savaşın sarsıntılarının atlatılmasının en etkili yolu olarak görülmüştür. Toplumsal çözülmenin üstesinden gelebilmek için yeni aile tanımlamasının yapılması, erkeğin, çocuğun ve özellikle kadının aile ve toplumdaki yerlerinin belirlenmesi gereksinimini doğurmuştur.

2.6.1. Aile Yapısı ve Çocuk

Özel alandan kamusal alana taşınan ailenin somut izlerine Türk İnkılabında rastlanır. Bu dönemde sosyal hayatın kaynağı aile yaşamında görülmüştür. Gelecek nesillere önem verildiğinden, siyasal söylemler çocuk terbiyesinde eskiden kalan susturma geleneğinin yıkılması istenen tiptedir. "Söz büyüğün, su küçüğün[15]" (Tan, 2014) "Büyükler huzurunda az söyle, tez kalk" (Karadağ, 2013: 115) gibi dile yerleşmiş olan ve çocukları susturma amaçlı kullanılan atasözleri sosyal hayatta yer alacak fertlerin yetişmesinde sorun olarak görülmüştür.

> "Hâlbuki tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi, ifade etmeye teşvik etmelidir… Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine, saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerine; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıdır. Bunlar çocuk terbiyesinde, ana

[15] Atasözünün en eski şekline; 1600-1601 tarihli bir yazma atasözleri mecmuasında "Söz ulunın, suç kiçinin" (Söz büyüğün, suç küçüğün) olarak rastlanır.

kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu suretledir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar[16]" (Kocatürk, 1984: 352).

2.6.2. Kadın ve Mekânı Olarak Ev

Tüm geleneksel toplumlarda görüldüğü gibi Osmanlı'da da erkeğin miras hakkı, erkeğin şahitliği ile kadınınkinin eşit kabul edilmemesi, çokeşlilik ve zina gibi konulardaki dini yorumlamalar nedeniyle kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik kurumsallaşmış bir olgudur (Şimşek & Öner, 2015: 451). I. Dünya Savaşının neden olduğu ekonomik ve ahlaki kriz ile aile bağlarındaki çözülme beraberinde Türk kadınının toplumdaki yerine yönelik bir devrim ihtiyacı doğurmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan kadın sorunu Batı'dakinden farklı bir yol izler çünkü erkeğe mahsus olan kamusal alanın kadına açılması erkek için bir ihlal gibi görülürken Batı'da kadın ve erkek kamusal alanı uzun süredir paylaşmıştır. Gökalp'e göre eski Türk toplumlarında kadının sahip olduğu yüksek yer tarihe bakılarak analiz edilmeli ve böylece farklı kültürlerin etkileşimiyle bulandırılmış olgulardan arınma ihtiyacı görülebilir hale gelecekti. "Yüzün peçe ile örtülmesi ve kadınların hareme kapatılması Müslüman toplumların daha sonra benimsediği yabancı geleneklerdi" (Türkdoğan, 2004: 200). 1908 yılında Hürriyetin (II. Meşrutiyet) İlanı ile birlikte kamusal alana açılan kadın gündeme gelmiş ve kadına dair sorunsallaştırma bu dönemlerde başlamıştır. 1917 senesinde İttihat ve Terakki dönemi ile aile konusunda ıslahatlar yapılmak istenmiş ve evliliğe sadece dini bir olay gözüyle bakılmaması ve çokeşliliğin kaldırılması gibi konularda düzenlemelere gidilmiştir.

Batı'nın 19. yüzyılda tecrübe ettiği aile ve kadının yeniden tanımlanması gerekliliğini Türkiye 20. yüzyılın ilk yarısında gözlemlemekteydi. Kadın özneleştikçe,

[16] Hasan Rıza Soyak, Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiytleri, 1965, s.79.

erkeğin erkekliğinin sorunsallaştırmasını da beraberinde getiriyordu. Evden sokağa taşınma evresiyle özgürleşen kadın için artık yeni kadın nitelemesi yapılmaktaydı. Ancak Tanzimat ile girişilen kadına yönelik bütün değişimlere rağmen kadın erkeklik hegemonyası altından kurtulamamış ve yapısı gereği narin ve erkeğe kıyasla beynindeki ve fiziğindeki farklılıklar; kısaca cinslerin karşılaştırmalı üstünlükleri nedeniyle erkeklerden farklı eğitim görmesi doğru bulunmuştur. Mikro-iktidar içerisinde mekânı ev olan kadının, ev ekonomisi gibi iç mekânın idaresini üstleneceği dersler alması yetiyor ve ortaokul sonrası eğitime devam etmesi gerekli görülmüyordu (Toprak, 2017: 36-37). Kadın evlenerek baba evinden koca evine geçiyor ve kamusal alandan dışlanmış bir şekilde özel alan içinde yaşamını sürdürüyordu. Kadının bu durumu Meşrutiyet yıllarına kadar devam etmiştir.

Şimşek ve Öner (2015), Cumhuriyet yıllarında kurgulanan kimlik normları ile İslam ve şeriat çıkışlı ataerkilliğin kurumlarının Batılı ataerkilliğe eklemlendiğini söylemektedir. Kamusal alan algısı, "gebe bırakan, aile geçindiren, himaye altına alan erkeğin" sırtına yüklenmiş olan namus kavramıyla şekillenmiştir (Nagel, 1998: 245; Gilmore, 1980: 223). Görünüşü modernleşen ancak geleneksel düşünce biçiminden vazgeçmeyen erkeğin, kadını bir birey olarak değil himayesi altında koruması gereken bir varlık olarak konumlandırdığını söylemek uygun olacaktır. Bu bağlamda kadın kendi namusunun sahipliğini erkeklik normları gereği onu korumakla görevli olan –baba, abi, erkek kardeş, eş vb.- erkek ile paylaşır. Bu durum kadın cinselliğinin de erkek denetiminden bağımsız bir alan olmadığını gösterir. Ailenin ve kadının kamusal alana çıkması ve politikanın eksenine girmesiyle kadının bedeni devlet ile ailenin kesiştiği noktada bir araç haline gelmiştir. Kamu ahlakının meselesi haline gelen aile ve namus kavramları, devlet tarafından yeniden tanımlanarak kürtaj ve zinanın kötülüğü vurgulanmıştır.

Kadınların siyasetin eksenine girdiği diğer bir konu ise beden terbiyesi ve spor vasıtasıyla olmuştur. Kadınlık imajı biyolojik doğurganlıkla yakından ilişkili olan sağlık, güzellik ve annelik üzerinden kurulmuştur. Annelik ve ev kadınlığı rolleri kutsallaştırılarak ataerkil toplum yapısının korunması ile özel alanın iş yükü itaatkâr, uysal ve sabırlı olması gereken kadına bırakılmıştır. Kapitalizmin sanayileşme süreçlerinde aile ve iş arasındaki ayrışmadan doğabilecek sorunların önüne geçme çabası, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin korunması vasıtasıyla ev içi işlerin ve bakım işlerinin kadına yüklenmesi, kadının emeğinin sömürülmesiyle olmuştur. Bu durumun, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemleri için de böyle olduğu görülür. "Eve ekmek getirmek" erkeğin görevi iken kadın ekmeğin ev içindeki dağıtımından yani bakım işlerinden sorumludur. Ev hanımlığı kavramının vurgusu evin halen kadının sorumluluk alanına dâhil bir mekân olarak kurulduğunu göstermektedir.

> "1934 yılında yayın hayatına başlayan *Cumhuriyet Kadını Dergisi*nin ilk sayısında yer alan tanıtım yazısı, Cumhuriyet dönemi kadının niteliklerini şöyle özetler; 'Cumhuriyet devrinde yaşayan kadın bir cepheli kadın değildir. Bütün manası ile iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında kendisini gösteren kadındır. Fikir kadını olduğu kadar süs kadınıdır. Cumhuriyet kadını fikir mücadelelerine, edebiyat hareketlerine, spora ve aynı zamanda ev kadınlığına, anneliğine ve zevceliğine merbut mükemmel kadındır'" (Çelebi, Yıldırım, Akman & Kayabaş, Mardin, 2010: 289; 1998: 15 – 16).

Modern terbiye ve ahlaka göre genç kızlar için makbul yaşam biçimi modern ailedir. Cumhuriyet'in yeni ailesi içinde modern kadına yüklenen görev de mekânını yani evi modernleştirmesidir. Aile kadının, devlet erkeğin, millet ise kadın ve erkeğin birleşiminin eserleri olarak görüldüğünden öncelikle ev içinde benimsenecek modernleşme önemlidir.

İzlenen pronatalist politikalarla hem nicelikle hem de nitelikle oldukça ilgilenilmiştir. Bu dönemde, madalyalarla ve anneliğin yüceltilmesiyle doğurganlık

teşvik ediliyordu. Doğacak çocuğun sağlık ve gücü büyük ölçüde anneninkine bağlı görülüyor bu nedenle kadınlar spora; sporcu kadınlar ise çok çocuk yapmaya özendiriliyorlardı. Güçlü, kuvvetli, sağlam ve gürbüz bir nesle sahip olmanın yolu güçlü ve güzel insanların çocuk sahibi olmasından geçiyordu. Bu anlamda kadına ve kadın bedenine bir yük bindirilmiş ve bu yük sporun onları kamusal alana çıkararak üzerlerinde özgürleştirici bir gücü olacağı argümanıyla sunulmuştur. Özgürleşme vaat edilen kadın, böylelikle, sadece biyolojik doğurganlık fonksiyonuna indirgenen bir normalleştirme sürecinin içine girer. Bir başka teşvik aracı ise güzellik söylemleri olmuş, ideolojik ve politik sebeplerle erken cumhuriyet döneminde güzellik yarışmaları ön plana çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETÇİLİKTEN NEO-LİBERALİZME: 2000'LER TÜRKİYE'SİNDE GÜVENLİK TOPLUMU VE BİYOPOLİTİKA

3.1. Küreselleşme ve Neo-Liberalizm

Doğa bilimlerine ve pozitivizme yönelik inancın zayıflaması, iki kutuplu dünyanın yıkılması, iletişim devrimi ve tüketim anlayışının değişmesi ile Batı toplumları ekonomik ve sosyal alanda dönüşümler yaşamışlardır. Sosyal düzlemde toplumlar çok kültürlü bir yapıya bürünmeye başlamış, ekonomik alanda ise hizmet sektörü ağırlık kazanarak çalışanlarının sayısı mavi yakalılara erişmiştir. Keynesyen politikaların bir yatırım kriziyle sonuçlanması süregelen yönetim anlayışı yetersiz kalmaya başlamış ve sosyalizme doğru giden bir ekonomik sistemden uzaklaşma gayesi ile doğan neo-liberal söylem tüm sorunlara bir çözüm olarak görülmüştür. Bu dönemlerde sosyal bilimler önem kazanmış ve arkasından devlet kavramının sorunsallaştırılması gelmiştir çünkü görülen odur ki yönetişim gibi yeni bir iktidar söylemi ve teknikleri olmadan yönetim artık yeterli gelmiyor ve gün ışığına çıkan küreselleşme söylemleri devletin krize girdiğinin teşhisi niteliğinde oluyordu. Kısaca kapitalizmin girdiği her krizde olduğu gibi bu krizden de devlet yeniden tanımlanarak çıkılacaktı. Refah devleti anlayışının yönetimi sekteye uğratması sonucu artık sahneye devletçi olmayan bir devlet çıkmalı ve geleneksel

kamu yönetimi anlayışından "yeni kamu işletmeciliği"ne doğru bir paradigma değişimi gerçekleşmeliydi (Aydilek & Kazkondu, 2016: 174; Güzelsarı,2004: 1).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında doruk noktasına çıkan liberalizmin hegemonyası 1960'ların sonundan itibaren hızlı bir düşüş yaşamaya başlamıştı. 1980'lere gelindiğinde bu sürecin sonuçlanması liberalizmden neo-liberalizme geçiş ile olmuştur. Sovyetlerin dağılması ile neo-liberalizm ayrı bir güç alanı kazanmış ve uluslararası düzlemde yeniden yapılandırılmanın önü açılmıştır. Bretton Woods örgütleri ile şekillenen yapılandırma, Amerikan hegemonyasının etkisini hissettirecek küresel ekonomik aktörlerde vücut buldu. Artık, siyaset, ekonominin arkasından ikinci sıraya itiliyordu ve küreselleşen dünyanın Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kurumlarının neo-liberal anlayışı gereği ekonomik emeller siyasette belirleyici rol oynamaya başlıyordu. Yapısal uyum politikaları aracılığıyla uluslararası arenada sürekli gözetim yapan kurumlar ve devlet yönetiminde uyulması uygun görülen belli normlar söz konusuydu. Bu politika transferlerinin yapılması her zaman seçime dayalı gibi görünse de ülkeler gerek içinde bulundukları borç krizinden kurtulmak gerekse de ekonomik sistemden dışlanmamak adına bir nevi zorunluluk içinde neo-liberal kurumlara kapılarını açmışlardır. Bu normlar verimlilik ve kar-zarar hesabı etrafında dönüyor ve kamu yararını önceleyen refah devleti anlayışını denklemden çıkarıyordu. "Bu süreçte liberal gelenek daha önceki süreçte eklemlendiği sosyal-demokrat öğelerden hızla sıyrılarak, yeni sağ söylem içinde giderek daha fazla muhafazakâr ve otoriter öğeler eklemlendi. Sonuçta ortaya tüm toplumsal yaşamın piyasa terimleri üzerinden algılandığı bir piyasa fetişizmi olarak neo-liberal bir tahakküm tarzı çıktı" (Özkazanç, 2005: 1). Küreselleşme ile birleşerek kendini evrensel bir norm olarak sunan neo-liberalizm, öncüllerinden farklı olarak piyasanın doğal bir düzeni olmadığından düzenlenebilir olduğu kabulünde temellenir. Bu bakımdan insanın

da biyolojik bir temeli dışında kurulabilir olduğunu kabul eder ve farklı bir insan modeli ve dolayısıyla toplumsal düzen ortaya çıkarır.

3.1.1. Neo-Liberal Bakış Temelinde Toplum Kurgusu

Neo-liberalizm, farklı biçim ve boyutlarda tecrübe edilen bir kavram olması nedeniyle anlamı muğlaktır ancak genel olarak kullanımı ulus-devlet modelinin zayıflaması ve kamu otoritesinin kendi içinde yeniden konumlandırılmasını içeren ve yönetişim olarak adlandırılan işletmeselleştirilmiş yönetimselliğe tekabül eder. Kavram, bunlara ek olarak ulus-devlet anlayışından uzaklaşılmasıyla, onun boşluğunu dolduracak, yönetimin model ve sistemlerinin gelişimine katkıda bulunacak ulus üstü ya da altı yeni alternatif kuralların aranışı anlamını da taşımaktadır (Bonnafous-Boucher, 2005). Bu doğrultuda, yönetişim, kimin yönettiğinden çok taraflar arasındaki stratejik ilişkilere önem veren ve meşruluğun kurumsal merkezlerinin değişim geçirdiği tarihsel bir yönetim eyleminin kavramsallaştırmasıdır. Yönetimsellik kavramı gibi yönetişim de etki alanları arasında kuralların ve uzlaşmanın arandığı bir liberal yönetimsellik aklına işaret eder. Neo-liberalizm ile birlikte egemenin vergileri arttırma gibi bir durumda ne gibi bir hukuki temele dayandığı sorgulanmaz, artık belli bir kesimin vergilerinin yükseltilmesinin ne gibi olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğuracağı hesabı öne çıkar. Bu kar-zarar hesabı ya da diğer bir deyişle eylemlerin değerlerinin ekonomik akılsallık ile pozitivist biçimde ölçülebileceği düşüncesi neo-liberalizm ile toplumsal alanlara girmiştir.

Neo-liberalizm ile insanı konu alan söylem, girişimci figüre merkezlenmiş biçimde homojenleşir. Yani klasik homo economicus teorisindeki ekonomik insan artık mübadele ortağı değil, "kendisinin şirketi, kendisinin sermayesi, kendisinin üreticisi, kendi gelirinin kaynağı" olan birer girişimcidirler (Foucault, 2015: 190). Mutlak yoksulluk

eşiğinin üstünde kalan her birey, ailesi ve kendisi için toplumda rekabetin esas olduğu bir tür şirketler sistemi içinde şirkettir. (Foucault, 2015: 177). İnsanlar, öz bağlılık temelinde özneleşirler. Yani kendileri girişimcilik kimliği ile tanımlarlar ve bu konuşma (itiraf) onları sisteme kendi istekleriyle bağlarken bir yandan da rekabetçi düzeni oluşturur. "Girişimcilik mutasyonu yalnızca verimliliği arttırmak ve devlet tedbirlerinin masrafını azaltmayı hedeflemez; aynı zamanda demokrasinin modern temellerini de radikal biçimde dönüştürür –bu, sosyal hakların tanınmasının vatandaşlık statüsüne bağlı olmasıdır" (Dardot & Laval, 2013: 217). Yani bu kez devlete olan vatandaşlık temelinden farklı olarak, bağlılık ilişkisi şirketlerle kurulur. Sivil toplumun en büyük örneklerinden biri olan ulus birbirine cemaat bağları ile bağlıdır. Sosyal devletin kurduğu öznel deneyimler de bu temelde birlik, yardımseverlik vb. bağlar temelinde olmuştur. Buna karşın toplumsal alanın ekonomik bağlarla düzenlenmesi çabası bireylerin bencilliklerini öne çıkartarak sivil topluma dair bağların çözünmesine neden olur (Foucault, 2015: 249). Piyasa kurallarına bağlı yeni öznel deneyimde kişi şirketlerde adeta kendi için çalışıyor gibi çalışmalıdır. Bu, sıklıkla şirketin çalışanlarını 'aile' olarak tanımlamasında kendini gösterir ve örneğin emek sorununa odaklanılırken, buna çalışan öznenin gözünden bakılır çünkü böylelikle bireyin etrafında oluşturulan somut dayanaklarla, birey ile şirket arasındaki fark yok edilerek bireyin olası yabancılaşma duygusunun oluşmasının önüne geçilir. Sonuçta, tüm sosyal alanları ekonomikleştirilen bireyler sistemin kalıplarına adapte olurlar ve bunun yanı sıra oluşumuna katkı sağladıkları sert rekabet şartlarını arttırarak derinleştirirler. Bir yandan da bu bireyler adeta bir şirket faaliyeti olarak kendi tatminleri kendi sermayelerini harcayarak üretirler. Bu açıdan tüketimin ön plana çıktığı bir şirket toplumunun oluşturulmasının neo-liberal aklın nihai hedefi olduğu görülür. Bu bakımdan 1980 sonrasının, temel hedefi, odaklandığı noktayı ayrıştırıp normalleştirmek

ve bu süreçte sınıflandırmak, yani gelecek olan tehdidi ortadan kaldırmak olan disipliner düzenden farklı olduğu açıktır.

> "Güvenlik mekanizmaları ise azlıkta olduğu gibi engellemeye çalışmaktan ziyade, azlık ve bolluk arasındaki dalgalanmadan destek alarak disiplin gibi norm yaratmaktan ziyade normalleştirerek, azlık tehlikesini belirli bir seviyeye çekmeye çalışır. Kabaca da olsa bu şekilde bir garanti oluşturur. Bu yolla topluluk artık itaat etmesi gereken bir gruba çevrilmek yerine, nüfusa dönüştürülerek kendi doğallığı içinde idare edilecek bir yapı olarak kabul edilmeye başlanır" (Yalın, 2015: 23).

3.1.2. Yeni Sağ ve Türkiye Deneyimi

Sosyal düzenin salt piyasa ekonomisinin kurallarına göre kurulmasının, toplumu birleştirici bir güçten mahrum bırakacağı üzerine görüşlerin, aile temelli bir muhafazakârlığın ortaya çıkmasına elverişli ortamı yaratmış olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Ekonomik alana dâhil olmayan konuların – evlilik, çocuk eğitimi, suç gibi - ekonomik akılsallık çerçevesinde ele alınması emekçi kitlenin içinde yaşadığı sosyo-ekonomik şartları belirlemiştir. Yani bir bakıma, neo-liberalizmin ekonomikleştirdiği toplumsal düzen içinde yıkılması beklenen sivil toplum bağlarının, bu bağları koruyucu muhafazakâr politikalarla dengelenme çabasının birleşiminden doğan olgu, Yeni Sağ'dır. Kısaca, piyasa ekonomisi ve devletin sınırlandırılmasının, muhafazakârlıkla sentezlenmesinden oluşan Yeni Sağ'ın neo-liberal ve neo-muhafazakâr politikalar arasında gidip geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan Yeni Sağ akımı ekonomik olarak özgürleştirici, toplumsal olarak muhafaza edici ve otoriter eğilimli olarak görülebilir.

Ülkelerin, neo-liberal politikaları kendi bakış açıları ve kendi tarihlerine bağlı gelişen öznel tutumlarına ve sosyal durumlarına uygun olarak yorumladıkları ve

şekillendirdikleri söylenebilir. Bazen sivil milliyetçilik bazen etnik milliyetçilik bazen dindarlık bazen de muhafazakârlık gibi faktörler şekillendirici etmenler olarak ortaya çıkabilmektedir. Kısaca, politikaların yorumlanması ve dozajı değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, neo-liberal politikaları benimsemiş ülkelerin toplumsal yapılarında her zaman aynı çıktıya ulaşılmamaktadır.

Neo-liberallere paralel olan politikalar arasında; serbest piyasa ekonomisinin hayatın birçok alanı ile birleştirilmesi; devlet harcamalarının azaltılması ile - özellikle başta üniversiteler olmak üzere eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında- özelleştirmelerin önünün açılması ve de; bireysel özgürlük ve sorumluluklara vurgu yapılması gösterilebilir. Bunun tam aksi yönünde duran muhafazakâr politikalarla ise geleneksel kurum ve değerlerin önemleri vurgulanır. İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika'da Ronald Reagan ile başlayan dönemlerle eş zamanlı olarak Türkiye'de Yeni Sağ akımını getiren Turgut Özal olmuştur. 1980'ler itibariyle hem neo-liberalizme yönelim olmuş hem de Nakşibendi tarikatına üyeliği ile muhafazakâr yönü de öne çıkan Özal dönemin ruhuna uygun düşmüştür. Neo-liberal dönüşümün tecrübe edilmeye başlanması ile devletin ekonomiden çekilerek boş bıraktığı alanlar İslamcı kesimler tarafından doldurulmak istenmiştir. Böylelikle yeni bir sınıf olarak İslamcı kesimin yükselmesi ile yeni entelektüel tipi, eğitim kurumları, gazeteler, dergiler ve medya oluşmaya başlamıştır. Bu süreci takiben çıkarlarının kurumsal olarak da korunmasını sağlamayı amaçlayan İslamcı kesim MÜSİAD'ı (Müslüman İşadamları Derneği) kurmuş ve bazı kimselerin 'yeşil sermaye' olarak adlandırdığı bir oluşum mevcut hale gelmiştir (Uzgel, 2010).

Türkiye'de 1980 darbesi ile birlikte ihracata yönelik sanayileşme modeline geçilmiş ve diğer çevre ülkeler gibi ekonomik düzlemde yaşanan paradigma değişimine yapısal uyum göstermek durumunda kalınmıştır. "Türkiye toplumunun kolektif iradesi nezdinde aslında demokratik modernliğin değerlerine karşı topyekûn bir savaş açan otoriter zihniyet ile yapısal uyumu gözeten piyasacı mantığın sentezi üzerinden şekillendi… Böylece 'piyasa' ile 'devlet zoru' çok girift biçimlerde iç içe geçti" (Özkazanç, 2005: 4). 1979'da yaşanan ekonomik ve siyasi çalkantıların giderilmesi için 1980 Askeri Darbesi ile yaratılmak istenen istikrar, IMF destekli istikrar programlarının yürürlüğe konulması için uygun ortamı sağlamıştır. Askeri müdahale "yeni siyasal-ekonomik yapılanmaların önünü açmak işlevini görmüştür" (Uzgel, 2010: 16). Birçok alanda önemli dönüşüm sürecini başlatacak olan liberal politikalar önce ordu eliyle daha sonra ise 1983 yılında Anavatan Partisinin iktidara gelmesiyle tecrübe edilmeye başlanmış ve Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak kararları ile temeli atılan piyasa toplumu anlayışı ve girişimcilik kültürü, güçlü biçimde savunulmaya bu dönemlerle başlanmıştır. Kısaca neo-liberal ve neo-muhafazakâr değerlerin sentezini içeren Yeni Sağ mimarisi Türkiye'de Özal ile başlamış ve bu dönemden itibaren ekonomi ve toplum dışa açılmaya başlamıştır. Özal hükümeti döneminin politikaları, 1970'lerin sonunda baş gösteren yatırım krizleri ve bunun yol açtığı siyasi istikrarsızlıklar neticesinde çıkmaza girdiği alenen görülen müdahaleci devlet anlayışını, düzenleyici, denetleyici ve yön gösterici olacak şekilde biçimlendirmiştir.

> "Ocak Kararları'nın iktidarın, 'ulusal burjuvazinin' yeterince güçlendiği konusunda yaptığı bir gözleme dayandığı da söylenebilir: Türkiye'de sermaye sınıfı ve Türk sanayii, artık Batı ile rekabet edecek ölçüde güçlenmiştir.' Bu çıkarım da; 'o halde, dış dünya ile bütünleşilebilir' diye bir yol göstericiye götürmüş ve ekonomik anlamda dışa açılma ile

birlikte halk tabanında da dış dünyaya dair fikir edinme ve orada görülen gündelik yaşam pratiklerine merak duyma güdüsü yayılmaya başlamıştır" (Kıran, 2014: 111; Kongar, 1994: 311).

Piyasadan gelen taleplere hızlı cevap verilmesi ve üretimin mevcut bulunan yeni teknolojilere dayanma gerekliliklerinden dolayı, 1990'larda esnek istihdam rejimine geçilmiş, tüketim kapasitesinin korunması istenmiş ve sermayenin ulusal niteliğinden sıyrılıp küreselliğe bürünme süreci devam etmiştir. Ancak sanayileşmenin ve hızının yetersiz kalmış olmasına iş güvenliğinin zayıflatılması, ücretlerin düşürülmesi ve tarımda sübvansiyonlardan vazgeçilmesinin eşlik etmesiyle taşradan kente artan göçler sonucu oluşan çarpık kentleşme sosyolojik yapıda bozulmalara neden olmuştur. Kısaca Türkiye bu dönem arasında sosyo-ekonomik açıdan bir çıkmaza girmiş görünüyordu. Bu durum bir ihtiyaç yarattığından değişimin habercisiydi. "Dolayısıyla bu dönemi piyasanın ve piyasa toplumunun altyapısının derinleştirildiği bir kuruluş dönemi olarak değerlendirmek gerekir" (Özkazanç, 2005: 6).

Askeriyenin usulen siyasi alandan çekilirken fiilen güçlü bir aktör olmaya devam etmesi "Türkiye'nin İslamcıları, generallerin hiddetinden kaçınmak [ve seçimlerde arzulanan sonuçlara ulaşmak] için pragmatik politikalar benimsemeyi öğrenmiştir" (Nasr, 2005: 18). Bunun yanı sıra

> "neo-liberal politikaları uygulayan siyasi liderler genellikle her ideolojiyi reddederler, [bu açıdan pragmatizmin benimsenmesi yalnızca siyasette yer alan aktörlerin gelişimi ile açıklanamazdır]. Somut politikalara ilham verdiğinde neo-liberalizm bir ideoloji olduğunu reddeder çünkü o aklın kendisidir… Kısaca, neo-liberalizmin büyük ideolojik başarısının altında, izlenen politikaların hiçbir tartışmaya daha fazla konu olamayacak noktada 'ideolojisizleştirilme'si yatar" (Dardot & Laval, 2013: 191).

1990'lar ve sonrasında ise sivil egemen güçler, Kemalist laik ve milliyetçi ideallerin sıkı bir savunucusu olan askeriyenin siyasete dair etki ve baskılarının azaltılması için

çalışmıştır. Bu çabalar hükümete karşı post-modern olarak tanımlanan 1997 Darbesi'nin gerçekleşmesi ile kesintiye uğramış ve İslamcı kesimin kendi içinde ayrışmasıyla sonuçlanmıştır. Darbe yalnızca hükümeti hedef almamış, irticanın ekonomik altyapısı olarak görüldüğünden yeşil olarak nitelendirilen sermayeye karşı da yapılmıştı. Bu nedenle İslamcı burjuvazinin, Batı'yı aleyhine çevirmeyecek ve devlet ile arasında sorun yaşanmayacak bir siyasal hareketi destekleme arayışlarına girdiği söylenebilir. Daha sonraları, TSK'nın ülkenin siyasetine olan etkisini kıracak reformların yapılacağı 2000'li yıllar, Türk askeri tarihi açısından bir kırılma olarak değerlendirilebilir.

Özal hükümetinin iktisadi ve toplumsal liberalleştirme politikaları ile önü açılan Adalet ve Kalkınma Partisi (Yayman, 2014), İslamcı Milli Görüş içindeki ayrılıktan doğarak merkez-sağ olarak tanımlanacağı tarih sahnesinde yerini almıştır. Milli Görüş hareketinin Batı karşısında yer alacak bir İslam birliğine dayalı radikal tutumu, "gerek küreselleşme çağının serbest piyasa yönelimi ve gerekse henüz yeşermekte olan cılız İslami sermayenin korunmasız emek piyasası talebi, hem hareketin söylemindeki serbest piyasa vurgusunu çelişkili biçime sokuyor, hem de adil düzenin vaat ettiği radikalliği pratikte retoriğe hapsediyordu" (Bakırezer & Demirer, 2010: 173). Öte yandan, AK Parti'nin Milli Görüş hareketi içinden kendini siyasal İslam söyleminden soyutlayarak çıkması ve küreselleşme politikalarında Batı karşıtı bir tutum benimsememesi, onun, bu çelişkiye cevap verebilecek nitelikte olmasına olanak sağlamıştır. Devletin sınırlı bir role sahip olması ve aile ile geleneksel değerlere önem verildiğinden bunların evrensel değerler ile harmanından oluşacak tedrici bir toplumsal değişimi savunması nedeniyle AKP toplumun birçok kesimi tarafından destek bulmuştur.

3.2. 2002 ile Başlayan Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi

Siyasal İslam yönelimli Türk siyasi hayatına 2001 yılında yeni dâhil olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), kurulduktan kısa süre sonra gerçekleşen 2002 seçimleriyle iktidara gelmiştir. AKP'nin muhafazakâr demokrasisi " İslam ve demokrasi arasında soyut, dikkatlice düşünülmüş teolojik ve ideolojik bir bağdaştırmaya değil seçim sandığından çıkan fırsat ve isteklere cevaben Müslüman dünyanın çoğunda artış gösteren uygulamalı bir senteze dayanmaktadır" (Nasr, 2005: 14). "Parti programında demokrasi, insan hakları ve toplumsal değerlerin korunması gibi unsurlara ağırlık" (Uzgel, 2010: 21) veren AK Parti, toplumun farklı kesimlerine hitap ederek oyunu arttıran parti hızlı bir yükseliş yaşamış ve bu başarıyı sonraki seçimlerde de sürdürerek uzun dönem iktidarda kalmıştır. Bu süre zarfı boyunca parti birtakım sosyal, siyasi ve ekonomik politikalar izlemiş ve kesintisiz bir şekilde reformlarını yürürlüğe sokma olanağı bulmuştur. Bunlar bazen İslami eğilimi olan bir yönetim için beklenmedik olma (AB'ye girme çabası vb.) bazen ise muhafazakâr yönü olan veya uzun süre iktidarda kalan her yönetimin bir noktada karşılaşacağı otoriter eğilimlere sahip olma eleştirilerini almıştır.

Günümüz Türkiye'si için çoğunlukla dile getirilen "2023 Hedefleri" ve Cumhuriyet'e atfen "Yeni Türkiye" söylemleri, Cumhuriyet dönemi ile günümüz arasında, önemli değişim ve dönüşümlerin tecrübe edildiği zamanlar olmaları açısından bir paralellik olduğuna işaret eder niteliktedir. Kapitalist dönemin girdiği krizlerden sürekli dönüşüm geçirerek çıkması, toplumsal yapının da değişmesiyle sonuçlandığından bu, iki dönem için de olası bir çıktı olarak kabul edilmelidir. Kanımca 1980 ile başlayan süreçte, Cumhuriyet'e geçiş döneminde olduğu gibi hem bir kopuştan hem de bir süreklilikten söz edilebilir. Kapitalizm ve ulus-devlet açısından bakıldığında statükonun sağlanması bir süreklilik iken yönetimsellik açısından, devletin dönemin anlayışına, yapısına ve ihtiyaçlarına göre şekillenmesi geçmişten bir kopuşu da beraberinde

getirmektedir. Aslında Cumhuriyet döneminde belirlenen ilkeler arasında bulunan inkılapçılık gereği görünürdeki bu kopuş da bir süreklilik olarak görülebilir niteliktedir. Yani geçmişten uzaklaşan sürekli bir değişim de kendi içinde bir süreklilik arz etmektedir. Kısaca "AKP'nin inşa etmeye çalıştığı 'Yeni Türkiye'nin hem AKP'nin eseri ama aynı zamanda sadece ve sadece bu siyasi iktidarın eseri olmadığını" görmek elzemdir çünkü "kapitalist sanayileşmenin sermaye birikim süreci sadece maddi değil, sembolik ve iktidar ilişkileri olarak uzun zaman içinde güçlenerek gelişir ve bu daha önceki kültürel örüntülerle melezlenerek" gerçekleşir (Ercan, 2015: 427).

AKP, Milli Görüş'ün "adil düzen" olarak tanımladığı sosyal yardım alanını ise İslam ve Osmanlı kültürleriyle çelişmeyen hayırseverlik söylemleriyle doldurmuştur. Ancak tabi ki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, yeşil kart sistemi ve belediyelerin ihale karşılığı aldığı bağışlar yoluyla muhtaç kesime sosyal yardım yapılması devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Nitekim liberalizmden farklı olarak neo-liberal düşünce gereği "nüfus, eşiğin altında ve üstünde gidip gelen, tam istihdam hedefinden vazgeçmiş bir ekonomide gerektiği zaman kullanılabilen, gerektiği zamansa yeniden yardıma muhtaç konumuna geri gönderilebilir daimi bir ucuz işgücü stoku" olarak kalmaktadır (Foucault, 2015: 177). Nitekim günümüzde, meslek liselerinin niteliklerinden bağımsız niceliksel artışı ile değişen eğitim kademelendirmesinin çocukları erken yaşta seçime zorlaması gibi konular Çin örneği gibi ucuz işgücü yaratılmasının istendiği eleştirilerini doğurmuştur ve düşük emek maliyetlerinin sağlanmasına yönelik politikalar sürmektedir. Öte yandan, Çin ve Hint ekonomileri mevcut güçlerinde iken işgücünün niceliği yanında küreselleşmenin bilgiyi ve aklı araçsallaştıran, zihinsel emeğin önemini arttıran doğası gereği niteliğine yönelik kaynak aktarımı da gerekli görülmüştür.

3.2.1. Eşiğin Altındakiler-Eşiğin Üstündekiler; Sosyal Güvenlik ve Yeni Orta Sınıfın Dönüştürücü Gücü

AKP döneminin sosyal politikalarının yalnızca hayırseverlik odağında ele alınması eksik olacağından, dönemin anlamlandırılması adına yetersiz bir yaklaşımdır. Sosyal devletin tam anlamıyla ve her yönüyle ortadan kaldırılması, piyasa ilişkilerini müdahalesiz bırakması söz konusu değildir. Öte yandan yeniden bölüşümcüdür. "Parti sosyal harcamaları yapmak ve bunları arttırmak suretiyle gelir dağılımına piyasa dışından müdahale etmekte…genel olarak değerlendirildiğinde, AK Parti'nin sosyal siyaseti ekonomik büyümenin ajanı olarak görülen sermayenin teşvikini esas" almaktadır (Bakırezer & Demirer, 2015: 174-175). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun mevcudiyeti, yeşil kart sisteminin varlığı ve belediyelerin ihalelerden aldıkları bağışlarla sosyal yardım yapma zorunlulukları bunun göstergesidir. Bireylerin aldıkları evlilik ve yatırım benzeri aldıkları risklerin hesaplanmasından elde edilen verilerle doğan sigorta sistemi ise Türkiye'de kapsayıcı görünümdedir. Böylelikle bireylerin her zaman bir kuruma bağlı bırakılmaları ile riskin yönetimine olanak sağlanmaktadır. Sosyal politika yardımlarının yanı sıra alt gelir gruplarının, orta ve üst sınıfların tüketimine yaklaşması ise sermayenin sürekliliği için önem arz etmektedir.

Kentin mekânsal ayrıştırılması toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlar. Kent yerleşiminde eskiden beri bulunan sakinler şehirlerin merkez ve merkeze yakın çevrelerinde yoğunlaşırken, şehre sonradan göç eden yeni sakinleri kültürel ve ekonomik olarak ayrı düşmeleri ile kent çeperlerinde ve gecekondu bölgelerinde ikamet ederler. Kapalı siteler ile sosyal ve lüks ayrımı gözetilerek inşa edilen toplu konutların (TOKİ gibi) da alt, orta ve üst sınıfların gelir durumuna bağlı erişim gücü ile ayrışmaları nedeniyle toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan gündelik hayatın yeniden üretimini getiren kamusal alanların

dönüşümü ile aynılaşan bir tüketim kültüründen söz etmek de abes kaçmayacaktır. "Bu bağlamda, AVM'leştirme hiç kuşkusuz yararlı bir araçtır. Tüketim ve tüketicilik kültürünün içselleştirilmesiyle vatandaşlık talepleri yerini tüketici taleplerine bırakır, nüfuslar, sistem karşısında ehlileştirilirler. Nüfuslar artık kapüçino ile pasifize olmakta" ve de ortak bir tüketim kültürüne maruz kalarak benzeşmeye başlamaktadırlar (Baysal, 2015: 134). Barınma ihtiyacına cevap vermesi beklenen kentsel dönüşüm ile mahalleli aidiyet ve dayanışmasından doğan ilişkiler de değişmekte ve yerini aidiyetten ziyade mülk sahipliğine ve şehirli ilişki biçimlerine bırakmaktadır.

Vali Nasr, Batı'da olduğu gibi Türkiye'yi dönüştüren başlıca gücün yeni orta sınıfa dayalı iktisadi güç olduğunu ve en başta bu dönüşümün esas nedeninin dini reform ya da savaşlar değil kapitalizmin gelişmesi olduğunu savunmaktadır. Endüstriyel gelişme ile dindarlık ile girişimi birleştiren Calvinizm benzeri bir İslam anlayışı, İslam'ın keskin köşelerini yumuşatan ve devletten özgürlük talep eden biçimde tecrübe edilmektedir (2009, 2005). Kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturan orta sınıf ve üst sınıf, elinde bulundurdukları maddiyatın seviyesi nedeniyle tüketim kültürünün iletimine en çok maruz kalan hedef kitle olmaktadırlar. "Türkiye'de ağırlıklı olarak üst orta sınıfı hedefleyen tüketim alışkanlıklarının ve yaşam tarzlarının sunumu, özellikle gazetecilik alanında başlamış ve son on yıl içinde basın, asli işlevinin dışına çıkarak, tümüyle yüksek gelir gruplarına seslenen *lifestyle* eşdeyişle, yaşam tarzı haberciliğini benimsemiştir" (Kıran, 2014:116). Alt ve üst gelir sınıfları arasındaki iletişim ile bunun değişmesinin beklendiği söylenebilir. Kent ile kentli insanı, karşılıklı olarak dönüştüren tüketim kültürü, bu sınıflar vasıtasıyla, kente sonradan göç etmiş ve kent çevrelerinde oluşturdukları gecekondu bölgelerinde yaşayan insanları da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm mekâna bağlı olarak gerçekleşmektedir. Neo-liberal bakışın insana bir 'tabula rasa' (boş levha) olarak yaklaşımı, kent ve gecekondu gibi yaşam alanlarına yönelik de

mevcuttur. Bunun yanı sıra sermayenin kendini yeniden üretmesi için imara açılıp dönüştürülebilecek yaşam alanlarına ihtiyacı vardır. Kentsel dönüşüm ile yerlerine apartmanlar inşa edilen gecekondu bölgeleri şehirleşmektedirler. Kentleşme arttığı oranda eski ve yeni şehirliler arasındaki ilişki kaçınılmaz hale gelmiştir. Kapalı siteler ve toplu konutlar ile kendilerini tecrit ederek yaşamlarını ayrı bir mekânda sürdüren orta sınıf kentleşmenin etkisiyle, alt gelir grubunda olanlarla kamusal alanlarda zorunlu olarak karşılaşma durumundadır.

Bunun yanı sıra kentin, doğal çevre özelliklerinden doğan; somut ve insan eliyle meydana getirilen her değişim olan; soyut ögeler içeren bir kimliği vardır. Öte yandan, kent kimliği yalnızca somut ve soyut pasif ögelere dayandırılarak tanımlanamazdır. "İçinde yaşanılan mekân ile o mekâna ait toplumsal ilişkiler (ve güç ilişkileri) iç içe geçerek birbirlerini karşılıklı etkiler ve dönüştürürler" (Baysal, 2015: 125). Yüksek gökdelenlerin, her şeyi içinde barındıran alışveriş merkezlerinin (avm), camiilerin ve Osmanlı ile Selçuklu mimarilerine benzetilen yapılar ve özellikle "İstanbul'da 'ilhamını Hitit vazosundan alan' veya 'Venedik'in aynısı' sloganlarıyla pazarlanan gayrimenkul projeleri"nin inşası ile şekillenen kentler, hem sermayenin yeniden üretimini sağlar hem de kozmopolit ancak İslami kimliğini koruyan dönemin yeni insanını yansıtır niteliktedir (Adanalı, 2015: 121).

3.2.2. Neo-liberalizmin Etkisinde Türkiye'de Eğitim

Halkın eğitim sisteminin farklı katmanlarında nitelikli çalışan ihtiyacını önceleyen neo-liberal politikaların etkisi oldukça hissedilir niteliktedir. Bu doğrultuda büyük bir adım; 18 Ağustos 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla yürürlüğe giren 4306 sayılı kanun ile zorunlu eğitim süresi beş yıldan sekiz yıla çıkartılmasıdır. Avrupa Birliği (AB) içinde yer almasa da uluslararası sınavlar ve Bologna süreci gibi

oluşumlardan bağımsız olmayan Türk eğitim sistemi için 2000'li yıllar bir takım yapısal düzenlemeler geçirdiği zamanlar olmuştur. PISA (*Programme for International Student Assessment; Uluslararası Öğrenci Başarısı Değerlendirme Programı*), TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study; Uluslararası Matematik ve Bilim Eğilimleri Çalışması*) ve PIRLS (*Progress in International Reading Literacy Study; Uluslararası Okur-Yazarlık Gelişimi Çalışması*) gibi uluslararası sınavlardan alınan düşük sonuçlar nedeniyle Türk eğitim sistemi "pasif" ve "ezberci" bulunmuş, çağın gerisinde kaldığı gözlemlenmiştir (EARGED, 2005). Bunun sonucunda zamana ayak uyduramayıp tutuculaşan Cumhuriyet kurumlarının getirdiği eğitim sisteminde reform gerekliliği ön plana çıkmıştır. 58. Hükümet Programı'nda (2002) uluslararası düzlemde rekabet becerisinin arttırılması, eğitimde ezbercilikten kurtulma ve nitelik arttırma ile özgür düşünceye sahip bireyler yetiştirilmenin amaçlandığı belirtilmiştir. Merkezin sağında yer alan bir partinin iktidara gelmesi ile Demokrat Parti döneminde üzerine tartışmaların başlamasıyla yeniden tanımlanan laikliğin açtığı yolda, 2003'te üniversite sınavında katsayı farkı azaltılmış; İmam-Hatip okulları ve meslek liselerine talep arttırılmak ve fırsat eşitliği yaratılmak istenmiştir.

Özellikle 2004 yılından itibaren eğitim sisteminin bütün tabakalarında reform niteliğinde değişimlerle; müfredat ve kitapların içeriklerinin yeniden düzenlenmiş, performans ve kariyer sistemleri getirilmiş, öğrenciyi merkeze alan bir pedagojik yaklaşım belirlenmiş ve eğitim felsefesi odağını davranışçı düşünceden yapısalcılığa çevirmiştir (İnal, 2012: 18; Erdoğan, 2007). Daha önceki davranışçı akımın izlerini taşıyan eğitim sistemindeki pasif ve izleyerek öğrenmeye dayalı anlayışın aksine yapısalcılık için öğrenmek yaşam boyu gerçekleşen, aktif bir süreçtir. Sanayileşme ve otomatikleşmenin beraberinde getirdiği metalaşma sürecine maruz kalan emek gücü, artık kendini üreten beşeri sermaye olarak sürekli bir gelişim içinde kendine nitelik

kazandırmalıdır. Yani iş dünyasına uygun bilginin pragmatikleştiği bir eğitim anlayışı mevcut olmalıdır. Yapısalcı yaklaşım çerçevesinde öğrenciler problem çözme yetisini kazanmak için bilgiyi yapılandırmak durumundadırlar. Öğrencilerin eksiklerinden ziyade yetenekleri ön plana çıkartılmalı, öğrenciler yetenekleri ve farklı öğrenme biçimleri temelinde değerlendirilmelilerdir. Bilginin amaç olmaktan çıkarak araç konuma geldiği bu sürecin ilk aşaması ise derslere aktif katılım sağlanması ile etkileşimde bulunan bireylerin birbirlerini yapılandırması ile gerçekleşir. Yani odak öğretmenden çok öğrenciye kaymaktadır. Öğrenen kişi zihnindeki temsili dünyayı kendi kurmakla yükümlüyken, öğretici olarak bulunan kişi yalnızca ideal bir öğrenim ortamı oluşturmakla yükümlü bir "rehber" ya da "moderatör" gibidir (Özar, 2012; Mayer, 1996). Bu ideal ortam uzlaşma, ortak çalışma ve rekabetten oluşur.

2004 yılı ile uygulamaya konulan yeni ilköğretim programının eskisine göre farkları olduğu aşikârdır. Programda; "konu ve kavramlar sarmallık ilkesine uygun olarak tasarlanmış, bilgiye ulaşma yolları alternatif yöntem ve tekniklerle verilmiş, öğretmenin öğrenciye sorgulamayı öğrettiği bir eğitim anlayışı geliştirilmiş, birlikteliğe dayalı ve verilerle işbirliği içinde bir eğitim esas alınmış, yaşa kaynak olarak kullanılmış ve öğrenciyi merkeze alarak ihtiyaçlarına eğilen öğretmen ve yöneticiler benimsenmiştir" (Gelen & Beyazıt, 2007: 464). Erken Cumhuriyet döneminde olduğu gibi bu dönemde de eğitim ve gençlik, içinde bulunulan zamanın olduğu kadar –hatta belki de daha fazla- geleceğin inşasında ön plana çıkan unsurlar olmuşlardır. Eğitim, iktidar ilişkilerinin ve maddi yeniden üretimin yeniden üretilmesinde taşıdığı rolle stratejik bir önem taşımaktadır. Neticede toplumsal yapı ancak evrim vasıtasıyla sağlıklı bir dönüşüm geçirebilirdir ve bu çerçevede eğitim ise bunun en temel sağlayıcısıdır. Bu doğrultuda "milli ve dini değerler ilk ve orta öğretimde verilecektir ki böylece, küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı 'kültürel direnç hatları' kurulacaktı. Küresel

değerler ise yükseköğretim kurumlarında verilecekti" (İnal, 2006: 278). Hatta yalnızca okul ve edinilen diploma ile sınırlı kalınmaz, bunun yanı sıra ailede başlayıp yaşamın daha sonraki aşamalarında işyeri ve kurslar ve edinilen sertifikalarla devam edecek olan hayat boyu bir eğitimden söz edilir. Bunlar kişinin niteliklerinin onaylanmasıdır ve CV (özgeçmiş) olarak kişiyi ve yaşam tarzı olarak benimsemesi gereken kariyer döngüsünü tanımlayacak birkaç sayfa haline gelmektedir. Bu açıdan rasyonel girişimci birey yaşam koşusunda kendi yapacağı seçimler doğrultusunda aktif biçimde hayatını biçimlendirmektedir. Sermayesi olan kendisini nasıl kullanacağı tamamen onun elindedir. Yani odak hep inşa edilebilen, birey üzerindedir. Seçimlerinde özgür bırakılan kişi hep sorumludur. Kendi kendini gönüllü olarak izlemeli, ölçüp biçmeli, düzenlemeli, sağlığı, refahı, mutluluğu, psikolojisi ve bedeni hakkında bilgilere sahip olmalı, bedenini kontrol edebilmeli ve kendini ne kullanarak ve nasıl temsil edeceğinin seçimini özerk bir biçimde kendi yapmalıdır. İnsanlar

> "eğer hastalanırlarsa, sağlık sistemlerini takip etmede yeteri kadar iradeli ve faal olmadıklarından; eğer işsiz kalırlarsa, mülakat kazanacak becerileri öğrenmede başarısız oldukları veya bir iş bulmak için yeterince çaba harcamadıkları ya da sadece ve sadece tembel olduklarından; eğer kariyer beklentileri konusunda emin değiller ve gelecekleri konusunda korku yaşıyorlarsa, bu arkadaş kazanma ve insanları etkilemede yeteri kadar iyi olmamaları ve, yapmaları gerektiği gibi kendini ifade etme ve diğerlerini etkileme sanatını öğrenme ve bunda uzmanlaşmada başarısızlıklarından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Her halükarda bu, bugünlerde onlara söylenenler ve inanmaya başladıklarıdır, yani artık gerçeğin kendisiymişçesine buna uygun davranmaktadırlar" (Bauman, 2000: 34).

Kısaca nüfusun düzenlenmesinde bedeni disipline edilmesi gereken birey, kendisinin yöneticisi olmalıdır. Bu bağlamda yalnızca bedenin üzerinde değil içinde de işleyen iktidar sonucu ruh, bedenin hapishanesi haline gelmektedir. "'Ruh' hapsedici bir

etki olduğu için mahkûm, hapishanenin mekânsal tutsaklığının yol açtığından 'daha temel bir tarzda' tabi olmuş olur" (Kalan, 2014: 146).

Eğitimde uygulanan reformların arkasında yatan rasyonel küreselleşmenin getirdiği yeni tip iş gücü ihtiyacıdır. Kısaca eğitim sistemi, neo-liberal ekonomik sisteme paralel olarak şekillenmeliydi. İnsan sermayesine rekabetçi serbest piyasada yer almalarını sağlayacak teknik bilginin dağıtılması bir gereklilikti. Diğer bir yandan ise bilginin bu dağıtımı ekonomiye dayalı toplumsal normların, geçmişteki devletçi akıldan farklı biçimde yeniden üretilmesi vasıtasıyla statükonun devamını sağlamaktadır. Okullar, neo-liberal reformların etkisiyle kapitalist düzenin irrasyonel rasyonalitesini öğreten bir müfredata sahip hale getirilir (Apple, 2006). Eşit olmayan bir toplumda üretim mekanizmalarına eklemlenecek olan insan sermayesini oluşturan bireyler, aldıkları eğitim ile düzenin yeniden üretimini sağlayacak özneler haline gelerek bir özneleştirmeye maruz kalırlar. "Zorunlu bir ilişki olarak girişimci-kapitalist ile emek-gücü arasındaki ilişkininin değer dünyasındaki açığa çıkışının, sınıfsal eşitsizliklerin de üstünü örtecek bir 'dindar nesil'" ihtiyacını doğurmasında, yeni sağ anlayışının muhafazakâr politikalarının neo-liberalizmin etkilerini dengelemeye çalıştığı görülür (Ercan, 2015: 429). Toplumsal bağların kopmasının önüne geçilmesi ile eşzamanlı olarak kapitalist işleyişi hızlandırıp derinleştirme isteği sonucunda İslami-muhafazakârlık değerler üzerinde durulur. Bu nedenle amaçlanan hem dindar hem de girişimci ya da ücretli işçi bireylerin yetiştirilmesidir. Bu durum sonucunda kitlelerin dinsel-muhafazakâr değerlerinin artışı ve ihtiyaca yönelik tüketim anlayışının dönüşümü arasında bulunan materyalist ilişki yeniden tanımlanma imkânı bulmaktadır.

Muhafazakâr değerlerin kapitalizm ile yoğurulması sonucu dindar girişimci nesil pratiğe dökülmektedir. TOSYÖV Yönetim Kurulu Başkanı Yalçın Sönmez, Sanayi 4.0 olarak adlandırılan dijital devrim

> "Türkiye'de birçok şeyi yıkacak, birçok şeyi de hiç yoktan oluşturacak. İşte bu yıkılış ve yeniden kuruluşun girişimcisi gerekiyor bize. Bilişim ve bilgi ergenliği, biyolojik ergenliğin önüne geçti. Bilişim ve bilgi temelli birçok uygulama, sosyal ağ ve bloglar 15-16 yaşlarında, lise çağındaki girişimciler tarafından başlatıldı. Girişimci yetiştiren üniversiteler elbette var ama artık girişimci liselerini de düşünmeliyiz. 'Çocuk Girişimci' kavramını bile şimdiden bir kenara yazalım" (KobiEfor, 2016)

demiş ve girişimcilikte eğitimin strateji olduğunu vurgulamıştır. Ekseriyetle çoğunluğun Müslüman olduğu bir ülke olduğu vurgusu yapılması da göze alındığında bu yaklaşım için istatiksel bakımdan rasyonel nitelendirilmesi yapılabilir. Özellikle küreselleşme ile sermaye, ulusal ölçekte var olmanın yanında bir de küresel bir alan kazanmış, sınırlar ötesi bir hal almıştır. Dolayısıyla bu durumun, milliyetçilik ve dışa kapalı devlet anlayışlarından uzaklaşma ile sonuçlandığı söylenebilir. Bunlar yerine çok-kültürlü toplumsal yapılar öne çıkmaktadır. Türkiye özelinde de AKP ulus-devlet ile çatışan değerlerin çözümlerini geçmişle bağlantısını koparmadan çözmek adına Osmanlı'yı örnekleme yoluna gittiği söylenebilir. Osmanlı'nın hedefi ulus-devletin tüm unsurlarını kapsayacak bir Osmanlılık kimliği altında topraklarında yaşayan bütün nüfusunu toplum haline getirmekti. II. Mahmut ve Tanzimat ile ülkedeki Müslüman ve gayr-i Müslim unsurları kapsayacak şekilde bir ulus-devlet yapılanmasına girişilmiştir. Fakat gayr-i Müslümlerin ayrılma temayülleri ve zamanla ayrılmaları, dahası Balkan Savaşları sonucunda hedeflenen Osmanlı kimliği Osmanlı devlerinin mevcut sınırları dâhilinde Müslüman Osmanlı kimliğine dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı ile gerçekleşen Milli Mücadele beraberinde Misak-ı Milli sınırları içinde son bir dönüşüm ile Müslüman Türk kimliği temelinde bir ulus-devlet kurulmuştur. Bu bakımdan, geçmiş ile bir bakıma süreklilik gösteren yeni bir süreç başlamıştır. 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde yer alan "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir" ibaresine rağmen daha sonraları –özellikle 1960'lar ile artan ve 2000'ler ile ses

getiren- Kürtçülük akımının karşısına Türklüğün konulması söylemleri ile Türk kimliğinin etnikleştirilmesi de milliyetçi politikaların azaltılmasında etkin rol oynamıştır. Kısaca Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de kısa bir süre olduğu üzere Sünni Müslümanlık ön planda kalırken, zamanla etnik anlam kazanan Türklük ve dolayısıyla milliyetçilik küreselleşmenin gereksinimlerine paralel olarak azalmaktadır. Ancak bu tabi ki pragmatik olarak milliyetçi politika ve söylemlere başvurulmadığı ve bir yönetimsellik tekniği olarak akımdan tamamen vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. AKP, ulus-devletin dönüştürülmesinde yaşanan

> "Bu çelişkileri çözmek adına resmi politikada değişimi ifade eden birçok adım atmıştır: okullarda And'ın kaldırılması, okul formasına son verilmesi, zorunlu din derslerinin sayısı arttırılırken Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi gibi derslerin sayısının azaltılması, ulusal bayramların stadyumlarda kutlanmasına son verilmesi, T.C. ibaresinin devlet kuruluşlarının tabelalarından kaldırma girişiminde bulunulması" (İnal, 2015: 463).

Devletin eğitim ile istihdam arasındaki ilişkiyi kurmasıyla gelişen süreç sonucunda bilginin ve eğitimin bir tüketim nesnesi olarak araçsallaştığı görülür niteliktedir. Piyasalaşma ile kamu bütçesinden eğitime ayrılan kaynakların miktarında azalma görülür. "Türkiye'de eğitim harcamalarının konsolide bütçe içerisindeki oranı 1995'te yüzde 12,3, 2000'de yüzde 10,1, 2005'te ise yüzde 12,8" ile kamu için düşen eğitimin maliyeti aileler için artmaktadır; bu hizmetin yüzde 30 ila 35 civarlarında piyasalaştığının göstergesidir (Yolcu, 2010). Bunun yanı sıra "FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesinde olduğu gibi eğitim kurumlarının sermaye için realizasyonu, yani alıcı kurumlara dönüşmesi; eğitim kredisi uygulamaları çerçevesinde eğitim ile bankacılık arasında iç bağlantının kurulması ile; para sermaye arasında bağlantılar kurulmuştur" (Ercan, 2015: 448). Bir yandan da merkezi ve elemeye dayalı sınav sisteminden uzaklaşılmasıyla daha yalnızca sınav odaklı olmayan daha esnek bir eğitim anlayışı oluşturulmak istenmiştir.

2012 yılında 6287 sayılı Kanun'da yapılan düzenlemeler ile eğitim kademeleri 4+4+4 olarak ayrıştırılırken, kesintisiz ilköğretim yerine ilkokul ve ortaöğretimin de ayrılması hedeflenmiştir. "Böylece kademeler arası yatay ve dikey geçişlere imkân tanınmış, esnek yapı sayesinde bireye yetenek ve gelişimine göre erken yaşlarda tercih hakkı tanınmıştır" (MEB, 2012: 9). Neticede zorunlu eğitim 12 yıla çıkmıştır. Bu uygulamalar genel itibariyle Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin eğitime yönelik politikalarıyla uyumludur. Ortaokul ve liselerde, Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hayatının seçmeli ders olarak okutulması sağlanmış ve zorunlu dersler dışındaki seçmeli derslerin bireylere (aileler ve öğrenciler) seçme hakkı sağlamasıyla, eğitimin demokratik bir hale getirildiği savunulmaktadır. Bunlara ek olarak, 1982 Anayasası ile ilköğretimde zorunlu okutulması öngörülen 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' dersi devamlılığını sürdürmüştür. Ancak bu durumun, 2010 yılında yeniden gözden geçirilmesiyle İslam içinde bulunan yorum farklılıklarına verilen yer arttırılmış ve çoğulcu niteliğin güçlenmesi sağlanmıştır. (Aşlamacı, 2017). Dinin görünürlüğü siyasal arena ve kamusal alanda artış göstermiştir.

Üniversiteler ve demokratik kitle örgütlerinin belirttiği görüşlerde; zorunlu eğitimin süresinin arttırılarak 12 yıla çıkarılması, rehberlik hizmetinin birinci kademeden itibaren mevcut bulundurulması, yabancı dil ve seçmeli derslerin çeşitlendirilmesi ve dolayısıyla seçime önem verilerek ilkokuldan itibaren sunulması reformların olumlu sonuçları olarak görülmüş ancak olumlu sonuç alınmayan yanları olacağı da belirtilmiştir. Okula başlama yaşının düşürülmesinin öğrenme bozukluklarına sebep olabileceği, çocukların erken yönlendirilmesinin fırsat eşitliğinden çok alt gelir kesimindeki çocukların okul öncesi eğitimden mahrum kalması ve mesleki eğitimin niteliğinden ziyade niceliğini ön plana çıkarması dolayısıyla üniversiteye erişimlerini de kısıtlaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Açık öğretimin teşvik edilmesi Türkiye'de

– özellikle ülkenin doğusunda - bulunan kapalı aile yapıları gereği kız çocukların toplumdan soyutlanması anlamına gelebilmektedir (Odabaşı, 2014).

3.2.3. Tıp ve Sağlık Politikaları

1928 senesinde penisilinin bulunması ile endüstriyel sisteme uyum sağlayan tıp sektörleşerek kişiye özel ilaç üretiminden kitlesel bir üretime geçiş yaşamıştır. Kapitalizme eklenerek sektör haline gelen tıp, değişime açık bir alan olarak kendini üreten kapitalist bir yön kazanmıştır. Günümüzde sektörün genom araştırmalarına eğilmesi ile kişisel verilere dayanan bir alan kazanarak genişlemesi söz konusudur. Biyomedikal teknoloji itici güç olarak belirlediği sağlık kavramından beslenerek ilerler ancak iktidar mekanizmaları ile olan ilişkilerle çevrelendiğinden sadece insan sağlığının ön plana çıkma gibi durumu yoktur. Tıbbın, kuş gribi, domuz gribi benzeri henüz var olmayan hastalıkların ortadan kaldırılması ve insan sağlığı için tüketilmesi gereken şeylerin vurgulanması gibi tüketimi arttırıcı ve yönlendirici bir etkisi de vardır. Birer tüketici olarak bireyler kitleselleşen bazı ilaçlara reçeteye ihtiyaç duymaksızın ulaşabilmektedirler. Bilimi sembolize eden hale gelmiş laboratuvar önlüğü iktidarın sömürü aracı olarak da kullanılabilmektedir[17]. Kitle iletişim araçlarından insanlara ulaşan tıp söylemlerinin yanı sıra aile hekimliği sisteminin uygulamaya konulması da erişimi kolaylaştırması ile bireyler üzerindeki gözetimi kolaylaştırabilmektedir. Nüfusun sağlık söylemlerine yönlenmesi bu bakımlardan kolayca gerçekleşebilmektedir.

[17] Amerika'da bir dönemler tütün tüketiminin sağlığa zararı bulunmadığının ekranlarda doktorlar tarafından lanse edilmesi bunun en belirgin örneklerinden olarak gösterilebilir.

İstatistiklere göre Türkiye'de nüfus, gelecekte doğurganlık hızının düşmesi ve yaşlı nüfus oranının artması sonucu Avrupa ülkelerine benzer bir görünüm alarak hızla yaşlanacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda ise sosyal güvenlik sisteminin dengelerini değişebileceği, kalkınmanın sürdürülebilirliğinin engellenebileceği düşünülmektedir. Bu gerekçelere bağlı olarak, doğurganlık hızının altın oranı olarak görülen 2.1 oranı korunmak istenmekte ve "en az üç çocuk" söylemini taşıyan pronatalist politikalar izlenmektedir. Ailelere çocuk yardımı ve geçim indirimleri, ebeveyn izinleri, annelere doğum sonrası yarı zamanlı çalışma ve ev kadınları ve çalışan annelere erken emeklilik gibi nüfus artışına teşvik edici düzenlemeler yapılmıştır (AKP, 2018: 27-28) . Öte yandan Türkiye için işsizlik ve eksik istihdam da bir problem olarak varlığını sürdürmektedir.

Hayatın her noktasını sarmalayan iktidar, sayısız noktada hayata nüfuz eder ve insan ilişkilerine içkindir. Bu sistem içinde kilonun gözlenmesi yalnızca tıp mesleğini icra edenlere değil kişinin kendisine düşmektedir. Gözetim sürecine kişi dışındaki diğerleri ve medya da etkili olmaktadır. Fitlik normunun olumlanması kanalıyla özgür irade, kişinin öz disiplin kabiliyeti, iradesi ve kararlılığıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda bedene yönelik bir baskılama ve gözetim ile uygulanan kontrol, etkisini yitirmeye başladığında yeniden üretilerek uyarma ve arzulama vasıtasıyla insan ruhuna dönük uygulanır hale gelmiştir. İktidar, "soyun ama zayıf, iyi görünümlü, bronz ol" (Foucault, 1980: 57) benzeri mesajlar ile mükemmel vücuda ulaşma arzusunu yaratarak bireyleri kendi bedenlerini diyet ve egzersiz disipliner teknikleriyle yönetmelerine ve uysallaştırmalarına teşvik eder. Kişi kendi kendinin gözetmeni olur ve bunu elektronik tartılar, diyet kitapları ve gıdaları, diyetisyenler, aynalar, egzersiz aletleri gibi ticarileşmiş teknolojiler vasıtasıyla sürdürmesi daha düzenli ve kolay hale gelir. Yani iktidarın

içselleştirilmesi söz konusudur ve bunun kişiyi kendini iyi, tam, sorumlu ve normal hissettiren maneviyata ve zevke dair boyutları vardır. Güzellik, iyi olan olarak algılanmaktadır (Dion, Berscheid & Walster, 1972) ve bu nedenle güzellik normları dışında kalmayan kimseler hayatta başarılı görünmektedirler. Bu bakımdan güzellik normları aslında görünüşten ziyade davranış biçimlerini yansıtmaktadırlar (Calogero, Boroughs & Thompson, 2007). Normal olanın fitlik/zayıflık, patolojik olanın ise bunun tam tersi olarak kurulması bilginin iktidar ilişkileri arasında kalması dolayısıyla tarafsız olamayacağından (Foucault, 1980) sistemin ihtiyaç duyduğu türden tüketimin ve uysal bedenlerin yaratılmasını sağlamaktadır. Yani güzellik idealleri tüketici davranış biçimini yüceltmektedir. Egzersiz alet ve kıyafetleri, diyet ürünleri, spor ve güzellik merkezleri gibi belirgin tüketim mallarının yanı sıra kola şişelerinden arabalara kadar birçok ürünün güzellik algılarına hitap eden şekilde tasarlanması da yine güzellik normu üzerinden bireylerin hizaya sokulmasına yardımcıdır (Pylypa, 1998; Conrad, 1994).

Bedenin –ve özellikle kadın bedeninin- şekillendirilmesi tarih sahnesinde çok eskilere uzansa da güzellik ideallerinin kitlesel standardizasyonu Batı'da 19. yüzyılla olmuştur. Önceleri sadece aristokrasi ve üst sınıflara mahsus olan vücut şekillendirici kıyafetler zamanla toplumsal düzeyde moda haline gelmiştir. Bu esnada 16. yüzyıl civarlarında kilolu ve dolgun olan sağlıklı beden algısı bunun tam tersi yönünde, sınırlayıcı bir şekle bürünmüş ve sağlık ile güzellik 1990'lara gelindiğinde tamamen zayıflıkla ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Calogero, Boroughs & Thompson, 2007). Moda ile bedene dair beğeninin dönemsel olarak değişmesi "beden üzerindeki tahakkümün ve tüketim nesnesi olarak kurgulanan bedenin yeniden inşasına da dayanmaktadır… dolayısıyla modanın beden kurgulayışı, büyük ölçüde estetik değeri ve işlevsel değeri tüketim üzerinden dolayımlayan sermayenin ve kitleyi hedefleyen bir toplumsal kategorizasyonun eseridir" (Yağlı, 2012: 148). Bu süreçte bedenin fitliğini

sağlamaya yönelik duyulan sürekli endişe iki farklı söylem doğurmaktadır; sağlık ve medya/moda söylemleri. Tıp uzmanları tarafından üretilen bilgilerin ışığında bilimsellik kazanan sağlık söylemi ile fit tanımına uyan vücut sağlıklı ve arzulanan hale gelirken fazla kiloları olan vücut ise sağlıksız ve istenmeyen olarak dışlanır. Reklamlar ve medya tarafından üretilen söylemler de fit ve zayıf vücudu güzel ve popüler olan olarak meşrulaştırmaya yardımcıdır (Pylypa, 1998: 25). Kişi sağlıklı veya sağlıksız addedilen "yaşam stilini" seçmekte özgür bırakılırken aslında bir suçlununkine benzer şekilde kar-zarar ilişkisi temelinde değerlendirilir. Sağlıksız kabul edilen yaşam stilini seçen kişi sorumsuz, tembel vb. görünme riskini göze alacaktır. Kişi yapıp-yapmadıklarını, yapması-yapmaması gerekenler hakkında sözlü olarak veya sosyal medyada fotoğraflar üzerinden konuştukça normlardan sapıp sapmadığını itiraf etmektedir çünkü sermayesi olan kendinden sorumlu olan kişi yine kendisidir. Tüm bunlara karşılık günümüzde bedenin olumlanmasına dair hareketler de karşı bir söylem olarak doğmaktadır.

3.2.4. Aile ve Toplumsal İlişkiler

AKP, güçlü toplumu vurgulayan 2023 siyasal vizyonunu açıklarken muhafaza edilecek olanın eskiden ziyade eskimeyen olduğunu savunmaktadır. Muhafaza edilen bu 'eskimeyenin' dönemin muhafazakârlık anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, aile kurumu olduğunu görülmektedir (Ercan, 2015). Aileye toplumdaki bireylerin bedensel ve ruhsal sağlıkları açısından önemli bir element olarak yaklaşılmakta bu nedenle muhafazası istenmektedir. Ailenin muhafaza edilmesi düşüncesine paralel olarak, 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 29 Haziran 2011'de Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın konulmuş, bu durum kadının yok sayılması korkusunu doğurmuş ve birçok kişinin tepkisini çekmiştir. Öte yandan, iş ve aile hayatının uyumlaştırmasına işaret eden bu değişim

sadece kadın yerine çalışan bireye odaklanılmasını beraberinde getirmekte ve bu da kadın istihdamının ek gelir olarak görülmesi ve düşük bir düzeyde kalmasını değiştirmemektedir.

3.2.4.1. Aile, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda bölüşümü yapılan ev içi iş dağılımının büyük çoğunluğu kadınlara yüklenmektedir. Buna ek olarak, çocuk, yaşlı ve engelli bakımı da genellikle kadınların sorumluluk alanlarına dâhil görülmektedir. Böylelikle, iş hayatı ve ev hayatının sorumlulukları arasında denge sağlamak kadın için güç bir hal almıştır. Bunun sonucu olarak da kadın istihdamı Türkiye'deki erkek ve diğer gelişmiş OECD ülkelerindeki kadın ve erkek istihdam oranlarının altında seyretmektedir. İş ile ev alanları arasındaki keskin ayrım ve evin kadının çekip çevirdiği bir mekân olarak görülmesi, çalışan probleminden ziyade bir kadın sorunu olarak düşünülmüş, ancak "2006 yılından beri sosyal politika alanında kadın istihdam oranlarındaki düşüklük önemli bir toplumsal sorun olarak tanımlanmaya başlanmış"tır (Dedeoğlu & Şahankaya, 2015: 94). Özellikle sosyal politikalar çerçevesinde ele alınan yaşlı ve engelli bakım hizmetlere ilişkin düzenlemelerin sınırlı kalması bunların kadının görevi olarak görülmesiyle son bulmaktadır. Öte yandan, kadın istihdamı ve kadının girişimci kimliğini geliştirmeye yönelik çabalar Ak Parti Kadın Kolları tarafından sürdürülmektedir.

Hem politika yapıcı kurumlar hem de sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması için izlenen politikalar ile iş ve aile arasındaki keskin çizgi, silikleştirilmeye çalışılmaktadır. Öncelikli olarak işgücü piyasasına dâhil olmayan kadının teşvik mekanizmasına dayandırılarak istihdama aktarılmasına çalışılmış ancak istenilen düzeyde bir başarının elde edilememesi sonucu çalışma koşullarının

esnekleştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen reformlardan biri yalnızca doğum yapan annelere tanınan izin hakkının genişletilerek babanın da altı aya kadar yarım gün çalışma hakkına sahip olmasıdır. Doğum sonrası annelik izni 16 haftaya çıkartılmış ve babalık izni ise 657 sayılı Memurlar Kanunu'nda 10 gün, 4857 sayılı İş Kanunu'nda 5 gün ve sözleşmeli personeller için ise 4B doğum izni gereğince 2 gün olarak düzenlenmiştir. Bu bakımdan aile yaşamında eşitlikçi bir denge sağlanması için atılan her adım, kamusal ve özel alanlarda kadın emeğinden fayda sağlanması açısından önemlidir.

Evdeki iş bölümünün sağladığı eşitlik ve kadının, ekonomik kazanımlarının güvencesi altında olması çocuk yetiştirmede de önemli rol oynamaktadır. Aile içinde anne ve babanın eşit zemine sahip birer birey olmaları, "işyerindeki açık uçlu toplantının ailedeki yansıması olan 'liberal ebeveynlik'" (Sennett, 2008: 26) yapısını doğurmaktadır. Şirket gibi hareket edecek bireyler olarak anne ve baba modern işyerlerinde olduğu gibi meselelerde uzlaşmacı olmak zorunda kalacaklar, bu durum çocukların da sistemin gereği olan girişimci bireylerin yetiştirilmesinde etkisi olacaktır. Ancak muhafazakâr demokrat bakışın paradoksal yapısı sonucu aile yapısının değişim karşısında korunması ile girişimci bireyin yetiştirilmesi hedefleri bazen çatışmaktadır.

3.2.4.2. Moda ve Tüketim Kültürü

Üretim odaklı politikaların izlenmesinin yanı sıra tasarrufla ilgilenen sosyal devlet anlayışı bir noktada üretilenleri tüketecek bireylere ihtiyaç duyan ve bu nedenle çalışma dışında kalan boş zamanlara odaklanan bir yönetimsellik olan neo-liberal anlayışa kaymıştır. Tüketimin yapısı değişmiş ve amaç, ihtiyacı gidermek iken günümüzde arzuların maddi yolla tatmini çabasına bağlı salt tüketim amacına yönelmiştir. Tüketimin itici gücü olan moda, hem yeni bir kültür yaratım aracı hem de

tüketim nesnesidir. İktidar ilişkilerinden muaf olmayan bir alan olarak moda, edinilebilecek hemen her ürünün çabuk eskimesinin, işlevselliğini kaybetmesinin sağlayıcısıdır. Buna paralel olarak günümüzde üretilen tek sezonluk kıyafetler ve tek senelik telefonlar benzeri nesneler de uzun vadeli kullanım amaçları taşımadan üretilmektedir. Böylelikle, tüketici ihtiyaç duyduğu algısına kapılmaktadır. Nesnelerin, nitelikleri ehemmiyet kaybederken, nicelikleri ve markalaşarak sundukları idea önem kazanmıştır. Moda olan kişinin değişen dünyaya adaptasyon yeteneğinin göstergesi olarak kimliğin belirleyicisi olmaktadır. Yeni bir kültür ve ideoloji olarak sunulan küresel dünya ve tüketim, beraberinde yeni bir gerçeklik söylemi geliştirmektedir. Bu gerçeklikte, gerçekliğin yeniden üretimini temsil eden sembol ve imgeler kendi dünyalarını oluşturur ve bu doğrultuda yeni bir toplumsal düzen, yeni bir yaşam tarzı şekillenir. Ekranlarda sunulan her şey reel dünyada bireyler tarafından gerçekliğe döndürülmek istenirken ekrandaki gündelik yaşam sokağa taşınır. İmajın kurgusu ve üretimi, tüketileni nesne olmaktan çıkarmış, düşünce haline getirmiştir (Bocock, 1993). Ürünlerden ziyade imgelerin üretimi ve mübadelesi söz konusudur. Bu açıdan gerçekliğin de imajın, özün ve anlamın; görüngünün, gerçekliğin; medya tüketiminin, ilk elden deneyimin yerini almaya başladığı bir "hiper-gerçeklik" olarak yeniden üretimi söz konusudur (Baudrillard, 1981).

Orijinalin bir sureti olmasıyla anlamından kopartılan imgelerin tüketimi aslında nesnenin çıkar doğrultusunda kullanımıdır. Yani tam anlamıyla nesnenin tüketimden söz edilemez. Kişinin imgeleri tüketmedeki çıkarı toplumsal kimliğinin belirlenmesidir. Kimliğin, eşyalar ve onlara ilişkin anlamlar üzerinden yansıtılması ile hem kişi kendi tüketici kimliğini benimsediğini gösterir hem de gündelik hayatındaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlar (Yağlı, 2012). Eşyaların arzulara hitap eden biçimde estetik algılarımıza yönelik tasarlanması ve modanın sürekli bir devinim içinde olması

tüketimin sürekliliğini sağlar çünkü arzular, ihtiyacın giderilebilmesi gibi tatmin edilemezler. Bireyler içinde bulunacakları her tür farklı durumlara, hissiyatlarının her değişimlerine, hatta burçlarına göre ya da diğer bir deyişle kendilerini yansıtmak adına farklı nesnelerin edinilmesi ile tüketime yönlendirilirler. Kıyafetler insanları yapmakta/yaratmaktadır (kleider machen leute[18]) ve insanı, insan yapan giysiler olduğundan, kişiler kıyafetlerine göre değerlendirilmektedir. Bu bağlamda birey, ihtiyacı dışında tüketirken, iktidarı içselleştirmesiyle kontrol altında olan ruhunun arzularının geçici tatminini üretir.

"Değişimin nedenleri daha derinde yatmaktadır; kökleri, kamusal alanın dönüşümüne, daha genel olarak modern toplumun işleyiş ve kendini sürdürme tarzına uzanmaktadır" (Bauman, 2000: 25). Günümüzde boş zamanın yönetiminde, şehir meydanları ve parkların yerini alan AVM'ler büyük yer kaplar hale gelmiştir. "Tüketicilerin, boş zamanlarında bile tüketimi düşündüklerinin göstergesi olarak, alışveriş merkezlerine sadece gezmek amacıyla da gitmekte ve sadece satış yeri reklamlarının, ambalajın, ortam ve atmosferin etkisi altında kalarak da mamul satın alabilmektedirler" (Çınar & Çubukçu, 2009: 298). Tüketici deneyimlerinde bireyselleşmenin artması, kişiselleştirilebilen, daha detaylı tüketim bilgilerinin paraya dönüştürülmesinin önünü açmıştır. Bu sayede şirketler kişiselleşmiş veri analizleri yoluyla tüketici tiplerini daha detaylı biçimde belirleyebilmekte ve ruh üzerindeki denetim daha öznel bir deneyim haline gelmektedir.

Öte yandan insanlar bireyselleşirken, kolektif kimlikler oluştururlar. "Tarz-ı Hayat'tan *Life Style*'a" dönüşen gündelik yaşam, iyi yaşamayı ve keyif almayı felsefe haline getirmiş bir film sahnesi, bir stil olarak Amerikanlaşmanın da ötesinde

[18] 1874 yılında İsviçreli yazar Gottfried Keller tarafından Almanca yazılmış komedi türünde bir hikâyedir. Tek sahip olduğu kendine diktiği kıyafetler olan ve onlardan mahrum kalmaktansa açlığı yeğleyen fakir ve işsiz bir terzinin, zengin tüccar ve işadamlarının tavırları eğlence konusu olmaktadır.

küreselleşmiştir (Bali, 2018). Kamusal alanın da dönüşmesi ile norm olan tek tip bir yaşam tarzından uzaklaşılmış, yaşam bir stil olarak normlaşmış ve içinde farklı normaller barındırmaya başlamıştır. Kendini belli bir imgenin tüketimi ile tanımlayan birey, aynı imgenin tüketimini yapan diğerleriyle bir grup olmakta ve bu büyük çoğunlukla modanın sunduğu "trendler" yoluyla kişilerin tüketim seçimlerinin belirlenmesiyle olmaktadır. Küreselleşme ve trendlerin küreselleşmesi medyanın aracılığı yokluğunda mümkün olamaz (Köksalan, 2009 aktr. Rantanen, 2005). Medya, döneme göre ulus-devlet düzeni içinde vatandaş kimliği veya liberal devlet içinde özgürlük ve seçim üzerinden arzulara hitap ederek tüketici kimliğine vurgu yapar. *Bugün Ne Giysem, Bu Tarz Benim, İşte Benim Stilim* benzeri akım belirleyici (*trendsetter*) televizyon programları, diziler, ünlü kişiler ve sosyal medya "influencer"ları (etki altında bırakan kimse) kitlesel düzeyde gerçekliğin yeniden programlanmasını sağlamaktadırlar. Ana akım medyanın yanı sıra sosyal medyanın ulaştığı alan da oldukça geniştir. Geleneksel kitle iletişim araçlarını içinde barındıran ve bunlara erişimi kolaylaştıran internetin kullanımı her sene git gide artmaktadır. İnternet kullanan bireylerin oranı 2017 yılında %66,8 iken, her dört kişiden biri de internet üzerinden alışveriş yapmaktadır (TUİK, 2018). Bu bağlamda "'kamu', 'özel' tarafından kolonileştirilmiştir; 'kamusal yarar' halk figürlerinin özel hayatlarına duyulan meraka indirgenmiş ve kamusal yaşam sanatı, özel ilişkilerin aleniyete dökülmesi ve özel hislerin umuma açık itirafına daraltılmıştır" (Bauman, 2000: 37). Bireyler teknolojinin sunduğu imkânlarla bir yandan hayatlarından anları adeta bir filmin kesitleri gibi teşhir ederken, diğer bir yandan da pasif birer seyirci gibi röntgencilik işlevi üstlenirler. 1980'ler ile başlayan yetenek, bilgi ve yemek yarışmaları ise rekabetçiliğin tanıtımının yapıldığı ve bilginin para kazanma yolunda bir araçtan ibaret olduğu alt metnine sahip programlardır. Bilgi yarışmaları ile bilgi enformasyona dönüşmekte, "enformasyon ise gitgide metalaşmaktadır" (Boschele, 2004: 6) Türkiye'nin –genellikle

Batılı orijinallerinden taklit edilen- yarışma programları ile tanışması 1990 ve sonrası olmuştur. 1980'nin piyasa ekonomisi ile maddiyat, Türk halkının odağına eskiye nazaran daha fazla girmiş ve medyanın etkisiyle tüketmek için tüketmeyi öğrenmeye başlamışlardır. Türk toplumu medyada tanıtılan ithal ve marka ürünlere sahip olmak için gayret etmiş ve bu nesnelere *gösterişçi*lik üzerinden *göstergesel* anlamlar yüklemişlerdir. Tüketim kültürü ile karşılıklı etkileşim içindeki medya aracılığıyla insanlar, kazanan yarışmacıların ellerine geçeni yine tüketime harcayacakları yanıtlarını dinleyerek kendilerinin de bu tip yarışmalar sayesinde daha iyi yaşam şartlarına ulaşabileceğine inandırılmışlardır. Yaşam kalitesinin seviyesi tüketime bağlı gösterilirken, bir yandan da

"1980'lerden günümüze değin, Dünya'da ve Türkiye'de gelir dağılımı bozulmuş, enflasyon ve ekonomik krizler yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kumar, at yarışları, spor toto, sayısal loto, milli piyango, 900'lü telefon hatları, yarışma programları bir yandan yurttaşın cebindeki son kuruşunu dahi alırken, bir yandan da kaybedenlerin yine kazanma umutlarını sisteme bağlamalarına neden olmuştur. Bu arada, Amerikan rüyasına paralel bir Türk rüyası yaratılmış, ses, güzellik, dayanıklılık, dans gibi yarışma programlarıyla pragmatik bir felsefe toplumu egemen kılınmıştır. Medya, bu dönemde toplumsal çelişkilerin üzerini örten ve sisteme bağlılık vaaz eden pragmatik yeni bir 'dinin' aktarıcısı olmuştur" (Güven & Kar, 2010: 20-21).

Muhafazakâr Tüketim Kültürü

Kemalist kadronun arkalarına modern orduyu alarak ivedi bir şekilde inkılapları yukarıdan aşağıya gerçekleştirme istekleri sonucu kökten dinci bir akım doğmuştur (Nasr, 2009). Kendi içinde zamanla farklı akımlardan etkilenerek sağ ve sol görüşler biçimlenmelerine ayrılan Kemalistler, Atatürk'ün vefatından sonra modernleşme ile Batılılaşma arasında gidip gelmiş ve sol akımlara yaklaşmış, oldukça elitist bir hal kazanmışlardır. İdris Küçükömer, Türkiye'de sağ ve solun Batı'dakinden farklı

olduğunu, solcularının gerici, İslamcı halk kitlelerinden oluşan sağcılarının ise ilerici olduğunu savunmuştur (2007). Belli kesimlerin görüşlerinin Kemalist zümrenin egemenliği dışında kalmasıyla ortaya çıkan muhafazakârlık, bir alt ve orta sınıf ideolojisi olarak var olmuştur. Bu yönüyle Avrupa'nın sol işçi partilerinin tabanlarına benzer niteliktedir (Özipek, 2010: 115). Farklı toplumsal kesimlerin sosyal ve ekonomik açıdan güç kazanmaları çevreden sonucu merkeze yerleşmiş ve uzun süre merkezden dışlanmışların birbirine tutunduğu bir dayanışma forumu halini almıştır (Çağlar & Akdemir, 2017: 112). Bu durum günümüzde Avrupa'daki Hristiyan Demokratik partilere denk düşen bir "Müslüman Demokrasisi" üretmiştir ve 1990'lardan beri Türkiye siyasi açılımlar tecrübe etmeye başlamıştır (Nasr, 2005: 13). Köktenci akımların Şeriatçı bakış açısından uzaklaşan dönemin muhafazakârları, dönemin ruhuna uygun düşen pragmatizmi benimsemişlerdir. Bu bakımdan İslami değerler, demokrasi ve neo-liberalizm ile uzlaştırılmaktadır. Burada bir parantez açmak gerekir ki toplumda ekseriyetle birbiri yerine kullanılma alışkanlığı olsa da dindarlık ve muhafazakârlık birbirinden ayrıdır. Dindarlık, dinin kurallarını katı biçimde uygulamak ve ibadetlerini aksatmadan yerine getirmek iken muhafazakârlık dini kurallara bağımlılık derecesinde farklılık göstermesiyle uygulamada aynı katılığa sahip olmadığından tüketim kültürüne eklemlenebilmektedir.

Bireylerin tüketim alışkanlıkları, lükse bakış açıları parçası oldukları sosyal çevrelere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Sonuçta, muhafazakâr bireyler de kitlesel iletişim araçlarının etkisine bağışıklık kazanmış değildirler ve gösteri alanı olarak tanımlanabilecek kamusal alanla etkileşim içindedirler. Dönemin en yaygın kamusal alanı olan

> "avm'ler artık tüketim alışkanlıklarımızın genele yayılmış bir parçası olmuş ve bu pratiklerimizi dönüştürmüşlerdir. Fakat eşzamanlı olarak bu mekânlar da kendi içlerinde bir dönüşüm geçirmektedirler. Kendilerini tercih eden kitleye göre mevcut hizmetlerini

güncelleme yoluna giderler…[muhafazakâr kesim] gittikleri mekânlarda kutsallarını ihmal etmeden vakit geçirebilmenin yollarına başvurmaktır. Bu taktiğe başvurarak hem parçası oldukları büyük resimde bir yer tutmaya devam edecekler hem de kendi küçük resimlerini koruyabileceklerdir" (Kıran, 2014: 186-187).

Toplumun geri kalanı gibi muhafazakâr bireyler de iktidar ilişkilerinden bağımsız bir hayat sürmemektedirler. Bu yönleriyle onlar da kişisel zevk kategorisinde bulunan tüketim nesnelerini tüketmekte, bunlara yönelik harcamalar yapmaktadırlar. Kadın ile erkeğin ayrı bulunduğu ve/veya alkolsüz ortamları tercih etmeleri dışında özel günlere yapılan harcamalarda muhafazakâr olmayan kesim ile olan arasında tüketim bakımından fazla bir fark gözlenmez (Kıran, 2014).

Destekçisi olduğu kadar eleştireni olan muhafazakâr modanın gelişme göstermesi ile tesettür de bir tüketim nesnesi haline gelirken muhafazakâr kadın bir tüketici grubu altına girmiş ve de görünür hale gelmiştir. Yalnızca örtünmekten ibaret olmayan tesettür giyimi kendi içinde belli kodlar üretmekte ve "bunları taşıyan kimselerin çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel sermayelerinin göstergesi haline" geldiği ve bazen dini vecibelerden çok olayın toplumsal boyutunu önemsedikleri görülür (Kıran, 2014: 191). Bu bakımdan muhafazakârlığın tüketim kültürü, neo-liberalizm ve modernlik ile yer yer tavizlerde bulunulan bir uzlaşma içinde olduğu söylenebilir. İslam'ın ticari yönü; Kur'an'daki borçlara ve ticarete dair ayetler, özel mülkiyet ve peygamberin tüccar olması gibi konuların öne çıkması ile İslam'ın kapitalizme ve modernliğin gereklerine uygun olduğu söylemi doğmaktadır. Yani yeni bir gerçeklik tanımlanmakta, muhafazakârlık da bunun üzerinden markalaşmaktadır ancak markalaşma, anlamın ölümünü doğurur. Tesettür bir imge tüketimi olarak arttığı oranda modanın bedenleri nesneleştirmesi ile beraber anlam yitimine maruz kalmaktadır.

"Münferit insanın şeyleştiği, 'kullanım değeri' doğrultusunda nesnel ve enstümental bir konumda olduğu M[uhafazakar]M[arka] da ortak nesneler kutsallaşmaktadır. Nesnelerin

değerleri de sembolik değer yörüngesine yakınlığı oranında ontolojik anlamını artırmaktadır. Dolayısıyla aslında dışarıda olanla, içerde olan nesneler arasında sadece yörünge farkı vardır" (Boşnak, 2011).

SONUÇ

İki dönemin incelenmesi ile uzun süreli iktidar dönemlerinin toplumsal dönüşümlerde etkili olduğu kanısına varılmıştır. Hakikat rejimi içerisinde hakikatin belirleyicisi konumunda olan egemen güç, toplumun dönüşeceği yolu söylemsel olan ve olmayan yönetim mekanizmaları ile şekillendirmektedir. Ancak bir iktidarın uzun süreli olarak egemen güç konumunda kalması tek başına hedeflenenlere tamamen ulaşılacağı anlamına gelmemektedir. Söylem ile pratik her zaman tutarlı ve paralel bir ilişki içinde olmamıştır. Bu çalışma yoğun olarak söylem üzerinden yürütülmüştür ancak söylemsel olmayan okul, ordu ve hastane gibi kurumlarla ve yasalarla yolu kesişen insan, belli bir biçimlendirilmeye tabi tutulmuştur. İnkılap ve reformlar ile yeniden yapılandırılan bu dönüştürücü kurumlar aslında değişen dünyadaki yaklaşımlar ile kamu ve kamu yararının yeniden tanımlanması ile kendileri de dönüşüme uğramaktadır. Refah devletlerinin yükselişte olduğu dönemlerde kolektif bir faydanın tanımlanabilir olması ile birbirine kenetli, vatandaşlık bilinci temelinde ve daha katı ve militer bir örgütlenmeye sahip yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu dönemlerde ahlak ve ideolojiler ön plandadır ve hakikat, bunlar doğrultusunda belirlenerek devlet kurumlarında işlerlik kazanmaktadır. Çalışmada, Foucault'nun kapatma kurumları olarak tanımladığı ve hakikatin normalleştirme ya da normlaştırma sürecini gerçekleştirecek bir araç haline geldiği bu kurumların dönemlerinin paradigmasına uygun anlamlar kazandıkları gözlemlenmiştir.

Kapitalizmi tecrübe eden toplumlar sahip oldukları değerleri değişen koşullar ile birlikte yeniden tanımlamaktadır. Üretim süreçleri ve sistemin devamını sağlama istencinden doğan nüfusun düzenlenmesi ihtiyacı bedenlerin kontrolü ile gerçekleşmektedir. Bu bakımdan biyo-politika ile bireyler her zaman özneleştirmeye

tabidir, sadece zamanla yönetimsellik aklının ve tekniklerinin değişmesiyle farklı öznel deneyimler kurulmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminin sosyal devlet anlayışı gereği düzenlenen toplum, daha çok disipliner tekniklere bağlı bir şekilde, kurgulanan normun oturtulması üzerine gelişme göstermiştir. Temel gayenin üretken vatandaş üretimi olması bakımından dayanak noktasını ideolojik temellerde bulacak bedenin düzenlenmesi, gözetimin dışsal bir şekilde uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönem toplumsal açıdan normalleştirmenin dönemi olmuştur. Osmanlı'nın kendine özgü yönetim şekli, devlet biçimi ve bunların yarattığı toplumun farklılaşma ve modern bir devlete dönüşmesi isteği tabandan gerçekleşmediğinden, dışsal bir gözetim ön plandadır. Cumhuriyet ile hâlihazırdaki devlet aklının etkisi, belki bir derece hafiflemiş olsa da aslında sosyal devleti andıran farklı bir yönetimsellik anlayışının ortaya çıkması, baskınlığını devam ettirmesini sağlamıştır. Geçmişten farklı olarak vatandaşlık ve iktidar söylemlerinin kurduğu yeni insan normları devlet kurumları vasıtasıyla yerleştirilmek istenmiştir.

2002 öncesine uzanan ve değişimin uzun bir iktidar dönemi ile güvence altına alındığı 2002 sonrası dönemde ise neo-liberal politikalar gereği normalleştirmeden çok normlaştırma görülür olmuştur. Toplumun kendinde istatiksel olarak çoğunlukta olan değerler ön plana çıkarılarak normalden norma ulaşılmış ve geçmişle bağlar kurularak dindar nesil ön plana çıkarılmıştır. Ancak tek öne çıkan dindarlık değil sistemin ihtiyaç duyduğu doğrultuda birer kişilik özelliği haline gelen girişimcilik ve tüketicilik de olmuştur. Böylelikle, özgür seçim temelinde hayat yarışındaki girişimci bireyler, bedenlerinin gözetimini içselleştirerek gerçekleştirmeye başlamıştır. Biyo-iktidar, disiplin mekanizmalarının üzerine eklemlenmesiyle boş alan bırakarak ve bu boş alanları yöneterek hükmeden bir iktidar mevcuttur. Sosyal devletin şimdi üret, sonra harca, tasarruflu ol zihniyetinin yarattığı tüketime dayalı yatırım krizleri sonucu boş zaman,

tüketim zamanı olarak değerlenmiştir. Boş zaman moda, sağlık ve medya gibi iktidar alanlarının söylemleriyle şekillendirilmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi insanı vatandaş kimliği altında disipliner tekniklerin kullanımının yoğunlukta olduğu bir tek tipleştirme çabasına girişmiştir. Bu doğrultuda resmi bir ideoloji ahlaka dayalı kurgudan norm doğurmakta, daha sonra bu normlar toplumu normelleştirmektedir. Batı'nın üstünlüğünün, Batı'nın ahlak ve değerleri ile özdeşleştiği ideolojilere dayalı hegemonya söylemlerinin esas olduğu bir dönemde şekillenen Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın yaratmak istediği ancak, gelişen savaş ve milliyetçilik olguları sonucu yaratmayı başaramadığı ulus-devleti yaratmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerindeki Batılılaşma çabalarından ziyade erken Cumhuriyet döneminde bu açıdan geçmişten kopuş istenmiş ve modernleşme olarak değerlendirilebilecek inkılaplara girişilmiştir. Batı'nın toplumsal değişimleri kurumsallaştırmak için çıkardığı yasalardan farklı olarak, Türkiye'de yasalar yoluyla toplumsal değişim sağlanmak istenmiştir. Modernleşme sürecinde ordunun oynadığı rol de göz ardı edilemeyecek niteliktedir. İstenilen yeni insan makbul vatandaş olarak ortaya çıkmış; kıyafeti, dili, dini, bedeni, dinlemesi ve okuması gereken şeyler ulus bilinci güçlendirilmek istendiğinden yönetici kadro tarafından yasalar ve kurumlar vasıtasıyla görünür bir kısıtlamaya tabi tutulmuştur. Devletçi anlayış ve dışa kapalılığın da getirisiyle Cumhuriyet'in bireyleri üretici bilince sahip milliyetçi, laik kişilikler olarak yetiştirilmek istenmiştir. 1923 ile 1950 arasındaki uzun süreli iktidar sürecinde şekillenen yönetimsellikte, zaman ve mekân üzerinde panoptikon düzeninde işleyen kurumlarla hâkimiyet kurulması ile bedenlerin ıslaha ve disipline etmeye yönelik yönetimi olduğu çıkarımı yapılmıştır. Bireyler hem belli zaman dilimlerinde belli mekânlara kapatılmakta hem de davranışları da belirli kural ve rutinler çerçevesinde kontrol edilmektedir. Bu kapatılma mekânının, iletişim araçlarının günümüzdeki gelişmişlik seviyesinde olmadığı

ulus-devlet ve kapalı dünya düzeni olduğu görülmüştür. Ulus-devlet ve pozitivist ideoloji paradigmaları ile katı bir var oluş gösteren resmi ideoloji ile toplum endoktrine edilmiştir.

2000'li yıllarda ise gelişen kitle iletişim araçları aynı ölçüde disipliner bir kısıtlamayı mümkün kılamamakla beraber girişimci üst kimliği altında farklı kimliklerin kendi içinde ortaya çıkmasına el veren yapıda olmuştur. Gelişmişliğin ve refahın, kurumların demokratik işleyişleri (Acemoğlu & Robinson, 2013) ve Weber'in 'Protestan Ahlakı'ndansa, okur-yazarlık oranlarında bulunması (Becker & Wößmann, 2009) benzeri söylem ve teknolojik gelişmeler, hegemonya yarışının ideolojik düzlemden piyasanın kurallarına bağlı bir düzleme evirildiğini gösterir niteliktedir. Modernlik ile erişilmek istenen, ahlaki ve kültürel değerlerin aynılığı değil, birlikte var olma, pragmatik bir yaklaşımla insanların birbirini tanıma ve kabullenme haline gelmesidir. Nitekim 1980'ler ile değişim geçiren Türkiye, 2000'lerde ulusal düzeyde muhafazakâr ancak küreselleşmeye bağışıklığı olmayan ve ulus üstü seviyede ekonomik sisteme eklemlenebilen bir yapıdadır. Yaratılmak istenen girişimci insanın, kendi sermayesini yönetmedeki davranışlarının bir yan ürünü olarak da tüketici kimliği ortaya çıkmıştır. 1980'lerden itibaren ekranlardaki siyasetçilerin, imajlarıyla gündeme gelmesi, kamusal alanın özel ilişkilerin sergilendiği bir sahne ve imgelerin kimliğin temsili haline gelmesi ile siyah-beyaz ekranların kasvetinden 1980'li yılların renk cümbüşüne geçilmesi (Türkiye bu yıllarda siyah-beyaz yayından renkli yayına geçmiştir) tüketim kültürünü körükleyen faktörler olmuşlardır. İnsan haklarının genel olarak kabul edilmesiyle nihai hedef olan eşitlik yerini –metalar üzerinden sağlanabileceği düşünülen- mutluluğa bırakmıştır. Mutluluk söylemi yönetimselliğin ruha odaklanarak bedenin yönetimini, iktidarın içselleştirildiği kişisel bir öz yönetim mekanizmasına bağlamasıdır. İktidar söylemine göre şekillenmiş bu mutluluk anlayışı, metalaşmış ve metalara bağlanmıştır. Mutlulukla ilişkilendirilen tüketim birçok alanı olduğu gibi kamusal alanı da düzenlemiş;

çeşitliliği sağlamış ve eskinin tek tip yaşam biçiminin sorgulanmasına neden olmuştur. Yaşam bir stil haline gelmiştir. Tüketim, küreselleşen dünyanın çok kültürlülüğünden beslenerek düşüncelerin göstergesel tüketimi ile bireylerin farklı kimlikler geliştirerek kendi kolektif kimlik alanlarının doğmasına da sebebiyet vermiştir. İktidar sistemlerinin içinde bulunduğundan, etkisinden muaf olmayan muhafazakârlık da bu bakımdan bir tüketici kimliği haline gelmiştir. Bunun önünü açan bir neden de piyasa temelli toplum anlayışının filizlenmesidir. Ahlaksal ideolojilerle normalleştirilen toplumsal yapı yerine gelen sermayenin ulustan büyük bir dünyaya ait olduğu yaklaşımına dayalı rasyonel ve pragmatik insanın normlaşması, hem muhafazakar ya da başka bir kimliğe sahip olmayı hem de ulus dışında da etkileşimde bulunabilmeyi sağlamaktadır.

Ulus-devlet inşa edilirken bir ulusun ortaya çıkarılması zorunluluğu Türklük kavramına anlam yüklenmesini gerektirmiş ve kapsayıcı bir Türk kimliği yaratılmak istenmiştir. Ancak çeşitli grupların, kavrama zamanla "Türkiyeli" benzeri söylemler doğuran etnik bir anlam yüklemeye çalışması ve neo-liberalizm ile gelişen yeni değerler sistemi içinde milliyetçiliğin eski önemini yitirmesi, yerini küreselleşme ile gelen çok kültürlü bir yapıya bırakması ile Türkiye, resmi ideolojinin yaklaşımından bir nebze sıyrılmıştır. Bu anlamda, son dönemde öne çıkan muhafazakâr-İslam anlayışı ile neo-liberal dönemin getirdiği çok kültürlülük, Osmanlı'nın sahip olduğu kozmopolit yapıyla bağdaştığından, tarih anlatısında Osmanlı öne çıkarılmıştır. Osmanlı mimarisi içeren yapılar ve şehir kapılarının inşası, Osmanlı'nın önemli kişiliklerinin arkasından adlandırılan büyük projeler bu amaca yönelik örnekler olarak gösterilebilir. Ancak, 1980 ile başlayan pragmatik bir yapıya sahip yönetimsellik aklı gereği milliyetçilik, toplumda bir alt nota olarak bulunmakta ve zaman zaman hükümet tarafından başvurulan bir politika tercihi olarak varlığını sürdürmektedir. Bu noktada modernleşme sürecinde önemli rol oynayan ordunun 2000'lerde elinde bulundurduğu bu gücü kaybettiği

aşikârdır. Ordunun siyasetteki yeri biyo-politik sivil yönetimin güç kazanması ile silinmeye başlamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, günümüzde boş alanlara odaklanılan bir yönetimsellik vardır. Bu doğrultuda, girişimci kültüre uygun olacak biçimde kitlesel iletişim araçları ile özgürlük (seçim) temelinde düzenlenen alanların, ordu gibi disipline edici ve kısıtlayıcı bir kurum tarafından düzenlenmesi beklenilemezdir. Kısaca, uzun süreli iktidar dönemleri hakikat rejiminde egemen gücün reformlarının kesintisiz devamı açısından toplumsal ve bireysel dönüşümü gerek normalleştirme gerekse de normlaştırma ve farklı yönetim teknik ve mekanizmaları ile etkilemektedir. Bu nedenle uzun süren iktidarların toplum yapısı üzerindeki etkisi ve dönüştürücü gücü fazladır. Bu durumun, geçmişinden ve gelenekselinden farklı bireylerin ve toplumsal yapıların yaratılmasının tabandan olmayan bir dönüşüm ile özgürlük söylemleri, yasalar ve dönüştürücü kurumların geniş zamana yayılan istikrarı ile etkisini arttırdığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D., Robinson, J. (2013). *Ulusların Düşüşü.* (F. R. Velioğlu, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.

Adorno, T. W. (2017). *Minima Moralia*. (A. Doğan & O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life.* California: Stanford University Press.

Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor.* İstanbul: İletişim Yayınları.

AKP. (2018). İnsanı Yaşat Ki Devlet Yaşasın: Milletimiz İçin Sosyal Politikalar. file:///C:/Users/User/Downloads/insani_yasat_ki_devlet_yasasin.pdf . Erişim: 1 Aralık 2018

Aksu, C. (2015). Neoliberal Toplumda Öznellik. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* C. 1, S. 1, s. 66 – 89.

Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* (Y. Alp, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Altınay , A., & Bora, T. (2002). Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. T. Bora (Ed.). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, A. (2015). Is Giving Voice an Incitement to Confess. A. Fejes, K. Nicoll (Ed.). Foucault and the Politics of Confession in Education, s. 133-145.

Apple, M. W. (2006). *Eğitim ve İktidar.* (E. Bulut, Çev.) Kalkedon Yayınları. İstanbul.

Aslantürk, H. (2016). Türkiye'de Biyo-iktidar Açısından Sağlık Hizmetleri ve Kadın. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi.*

Aşlamacı, İ. (2017). *Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında Ak Parti'nin 15 Yılı.* İstanbul: SETA

Aydilek, E & Bükrücü Kazkondu, Ş. (2016). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Devlet Aygıtının Dönüşümü. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı. 55. s. 173-194.

Aytaç, K. (1984). *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Bali, R. N. (2018). *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and Simulation*. (S F Glaser, Trans.). Michigan: University of Michigan Press. https://www.e-reading.club/bookreader.php/144970/Simulacra_and_Simulation.pdf . Erişim: 10 Kasım 2018.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity.* Cambridge: Polity Press.

Bayram, A. K. (2003). İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 33-46.

Becker, S. O., Wößmann, L. (2009). Was Weber Wrong? A Human Capital Theory of Protestant Economic History. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 124. No. 2 ss. 531-596. DOI: 10.14812/cufej.2014.015 . http://egitim.cu.edu.tr/efdergi .

Best S. & Kellner, D. (1998). Postmodern Teori. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Bezm-i Alem. (2018). Hastane Tarihçesi http://www.bezmialemhastanesi.com/tarihce.asp . Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018.

Bonnafous-Boucher, M. (2005). From Government to Governance. Ethical Perspectives: Journal of the European Ethics Network. C. 4, S. 14, s. 521 – 534.

Boschele, F. A. (2004). Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar. Bilginin Araçsallaşması ve "Bilgilendirici" Olarak Medya. İstanbul: MediaCat Yayıncılık.

Boşnak, M. (2011, 16 Mayıs). Muhafazakârlık "marka" mıdır? http://www.haber7.com/yazarlar/metin-bosnak/744212-muhafazakarlik-marka-midir . Erişim Tarihi: 11 Ekim 2018.

Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Burchell, G., Gordon C. & Miller, P. (Eds.). (1991). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago: University of Chicago Press.

Calogero, R.M., Boroughs, M., & Thompson, J.K. (2007). *The Impact of Western Beauty Ideals on the Lives of Women and Men: A Sociocultural Perspective.* In V.Swami & A.Furnham (Eds.), Body Beautiful: Evolutionary and Sociocultural Perspectives. s. 259-298. New York: Palgrave Macmillan.

Campbell, T. C., & Sitze, A. (2013). *Biopolitics: A reader*. Durham and London: Duke University Press.

Conrad, P. (1994). Wellness as Virtue: Morality and the Pursuit of Health. *Culture, Medicine and Psychiatry*. C. 18, S. 3, s. 385-401.

Çağlar, İ. & Akdemir, K. H. (2017). Ak Parti Döneminde Cemaatler. Ak Parti'nin 15 Yılı. M. A. Memmi (Ed.). İstanbul: SETA Yayınları. s. 105 – 122.

Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Dergisi*. C. 5, S. 1, s. 512 – 523.

Çelenk, S., Tertemiz, N.& Kalaycı, N. (2000). *İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çınar, R. & Çubukçu İ. (2009). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları -Karşılaştırmalı Bir Uygulama-. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1): 277-300.

Dardot, P. & Laval, C. (2013). *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. (G. Elliott, Trans.). Roma: Derive Approdi.

Deleuze, G. (1992). Postscript on the Societies of Control. C. 59, s. 3-7. Massachusetts: MIT Press. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/778828 . Dion, K. K., Berscheid, E., & Walster, E. (1972). What is Beautiful is Good. *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 34, s. 285-290.

Durkheim, E. (1956) *Education and Sociology*, (S.D. Trans). New York: Fox, The Free Press.

EARGED. (2005). PISA 2003 Ulusal Nihai Rapor. http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/PISA-2003-Ulusal-Nihai-Rapor.pdf . Erişim: 11 Kasım 2018

Ercan, F. (2015). Yeni Türkiye Pragmatik Neslini Yaratırken. K. İnal, N. Sancar, U. B. Gezgin (Eds.). Marka Takva Tuğra AKP Döneminde Kültür ve Politika. s. 423-458.

Finlayson, J. D. (2010). "Bare Life" and Politics in Agamben's Reading of Aristotle. *The Review of Politics.* C: 72, S: 1, s. 97 -126.

Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Brightor: Harvester.

Foucault, M. (1983). Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia. 6 lectures at University of California at Berkeley, CA. Retrieved from https://foucault.info/parrhesia/ .

Foucault, M, (1988). *Politics, Philosophy, Culture.* L. Kritzman (Ed.) (A. M. Sheridan, Trans.) New York: Routledge.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2002a). *The Birth of the Clinic.* R.D. Laing (Ed.), (A. M. Sheridan, Trans.), New York: Routledge.

Foucault, M. (2002b). *Toplumu Savunmak Gerekir*. O. Türkay (Ed.), (Ş. Aktaş, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2005a). *Özne ve İktidar.* (I. Ergüden, O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2005b). *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981–1982.* (G. Burchell, Trans.), New York: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78.* M. Senellart (Ed.), (G. Burchell, Trans.), London: Palgrave Macmillan.

Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. F. Taylan (Ed.), (A. Tayla, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Freedman, L. (2015). Strateji. (T. Belge , B. Ç. Dişbudak, Çev.) ALFA Kitap. İstanbul.

Foucault, M. (1978). The History of Sexuality An Introduction. C. 1. New York: Vintage Books.

Gilmore, D. D. (1980). *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity.* New Haven: Yale University Press.

Gölbaşı S. (2015). Güvenlik, Toprak, Nüfus. *Mülkiye Dergisi,* C. 2, S. 39, s. 327-340..

Güler, A. (2004). *Türk Eğitim Politikasının Tarihsel Süreci*. Yeryüzü. Ankara.

Güven, S. K., & Kar, A. (2010) Medyanın Seyirlik Sunakları: Yarışma Programları. *Folklor/Edebiyat*, C. 16, S. 61, s. 17-32.

Haseki Hastanesi. (2018). http://www.hasekihastanesi.gov.tr/Kurumsal/Tarihcemiz.aspx Hastane Tarihçesi. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018.

Haye, W. (1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*. İstanbul: Hil Yayın.

Hayek, F. (1979). *Law, Legislation and Liberty, Volume III: The Political Order of a Free People.* Chicago: University of Chicago Press.

İmren, M. (2018). İşte Benim Kimliğim: Moda ve Medyanın Kadınların Kimlik İnşası ve İdeal Beden Söylemlerindeki Rolü Üzerine, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 1, S. 4, s. 103-111. DOI: 10.31592/aeusbed.338524. https://www.researchgate.net/publication/326027030_Iste_Benim_Kimligim_Moda_ve_Medyanin_Kadinlarin_Kimlik_Insasi_ve_Ideal_Beden_Soylemlerindeki_Rolu_Uzerine . Erişim: 27 Ekim 2018.

İnal, K. (2006). Neoliberal Eğitim ve Yeni İlköğretim Müfredatının Eleştirisi. *Praksis Dergisi*. S. 14. s. 265 – 287.

İnal K. (2012) *The Educational Politics of the AKP: The Collapse of Public Education in Turkey.* Palgrave Macmillan's Postcolonial Studies in Education. s. 17 – 30. New York: Palgrave Macmillan.

Kalan, Ö. (2014). Foucault'un Biyopolitika Kavramı Bağlamında Moda ve Beden: Vogue Dergisi Üzerinden Bir Söylem Analizi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. 8, S. 3, s. 140 -162.

Karpat, K. (2009). *Elites and Religion from Ottoman Empire to Turkish Republic*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, S. (2011). *Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği.* Nirengi Kitap. İstanbul.

Kılıçbay, M. A. (1994). *Cumhuriyet Ya Da Birey Olmak*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kıran, E. (2014). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Muhafazakar Bireylerin Tüketim Toplumunda Var Olma Deneyimleri (Doktora Tezi), (İstanbul Üniversitesi)

KobiEfor. (2016, 1 Mayıs). XII. KOBİ Zirvesi hedefi gösterdi: Yenilikçi Girişimci Ekosistem. https://www.kobi-efor.com.tr/kapak/xii-kobi-zirvesi-hedefi-gosterdi-yenilikci-girisimci-ekosistemi-h5259.html . Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Kona, G. (2005). *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma*. İstanbul: Okumuş Adam.

Köksalan, M. E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Televizyon: Çokkimliklilik ve Postmodern İzleyicilik. *Uluslararası Davraz*. . C. 9, S. 43, s. 1978 – 1990.

Kristensen, K. S. (2013). Michel Foucault on Bio-Power and Biopolitics. Master's Thesis (University of Helsinki).

Kutay, M. T. (2017). Kültürel İktidarın El değiştirmesi ve Türklüğün Yeniden İnşası. M. A. Memmi (Ed.), Ak Parti'nin 15 Yılı. İstanbul: SETA.

Küçükuğurlu, M. Okur, M. (2007). *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*. Trabzon: Derya Kitabevi.

Küçükömer, İ. (2007). "*Batılılaşma" düzenin yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lemke, T. (2002). Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism*, C. 3, S. 14, s. 49-64.

Lemke, T. (2016). *Biyopolitika*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1995). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, A. D. (1998). *Hanımlar Âleminden Roza'ya, Kadın Süreli Yayınları Bibliyografisi*. İstanbul: Kadın Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları.

Mayer, R. E. (1996). Learners as Information Processors: Legacies and Limitations of Educational Psychology's Second Metaphor. *Educational Psychologist,* C. 3/4, S. 31, s. 51-161.

MEB. (2012). 12 Yıl Zorunlu Eğitim Sorular – Cevaplar. http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf . Erişim: 20 Kasım 2018.

Nairn, T. (1977). *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. London: New Left Books.

Nasr, V. (2009). *Forces Of Fortune The Rise Of the New Muslim Middle Class And What It Will Mean For Our World* . New York: Free Press.

Nasr, V. (2005). The Rise of Muslim Democracy. *Journal of Democracy*. C. 16, S. 2, s. 13-27.

Odabaşı, B. (2014). Türk Eğitim Sisteminde Yeni Kanun (4+4+4) Değişikliği Üzerine Düşünceler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 43, S. 2, s. 103-124.

Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Özar, M. (2012). Turkish Curriculum: Claimed to be based on Constructivism. *International Journal of Business and Social Science*. C. 3, S. 18, s. 122 – 130.

Özdemir, G. (2014). Weberyan Anlamda Türklerde Otorite Ve Meşruiyet İlişkisi (15. yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar). *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 2, S. 9, s. 69-90.

Özipek, B. B. (2010). Avrupa'da ve Türkiye'de Muhafazakarlık. *Muhafazakar Düşünce*. C. 7, S. 9 – 10, s. 25-26.

Pylypa, J. (1998). Power and Bodily Practice: Applying the Work of Foucault to an Anthropology of the Body. *Arizona Anthropologist*. S. 13, s. 21 - 36.

Sadan, E. (2004). *Empowerment and Community Planning.* (R. Flantz, Trans.). http://www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment.pdf . Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018.

Sağlık Bakanlığı. (2015). Kurum Tarihçesi. http://www.hasekihastanesi.gov.tr/Kurumsal/Tarihcemiz.aspx . Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018.

Schiavo, L. L. (2015). Sovereignty, Governmentality, Globalization and the Crisis of the State. RE-Telling the Story Backwards: A Foucauldian Analysis. *Journal of Social Science for Policy Implications.* C. 3, S. 1, s. 1-18.

Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri.* (B. Yıldırım, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stocker, Barry. (n.d.). Foucault on Parrhesia: Liberty and Speech. https://www.academia.edu/2413321/Foucault_on_Parrhesia_Liberty_and_Speech . Erişim Tarihi: 10 Haziran 2018.

Sünbüloğlu, N. Y. (2013). *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Şen, S. (2011). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği.* İstanbul: Su Yayınları.

Şentürk, İ., & Turan, S. (2012). Foucault'un iktidar analizi bağlamında eğitim yönetimine ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Egitim Yönetimi Dergisi*, C. 2, S. 18, s. 243-272.

Toprak, Z. (2017*). Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908 – 1928.* İstanbul: Doğan Kitap.

Türkdoğan, O. (2004). *Milli Kültür, Modernleşme ve İslam*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Tüzün, G. (2009). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları.* İstanbul: Tarih Vakfı.

Üstel, F. (2016). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık*

Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yağlı, F. (2012). Görsel Kültür ve Görsel İmajın Bir İnşa Alanı Olarak Modanın Endüstriyel Büyüsü. 08-10 Ekim 2012 "1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu'nda sunulmuştur. http://doczz.biz.tr/doc/7365/akdeniz-sanat-dergisi-7.-say%C4%B1--bi%CC%87enal-%C3%B6zel-sayisi- . Erişim tarihi: 18 Kasım 2018.

Yalın, B. (2015). Bilim Kurgu Filmlerinde Nüfusun Biyopolitik Denetimi (Doktora Tezi), (İstanbul Bilgi Üniversitesi).

Yayman, H. (2014, 6 Mayıs). Turgut Özal ile Tayyip Erdoğan arasındaki on fark... http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-634644-yazar-yazisi-turgut-ozal-ile-tayyip-erdogan-arasindaki-on-fark---/ . Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018.

Yücedağ, İ. (2017). Modern Toplumda Denetim Asemblajı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 41, s. 161 – 175.

Weber, M. (2017). *Bürokrasi ve Otorite*. (B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* B. Akkıyal (Ed.) (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğundan Atatürk Türkiyesine Bir Ulusun İnşası.* (L. Yalçın, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

ÖZET

Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlayan dönem Türkiye için başta sosyal alan olmak üzere birçok farklı düzlemde inkılap anlamına gelmekteydi. Yapılan siyasi devrimin sürdürülebilirliği toplumsal boyutun evrimi ile sağlanmak istenmiş ve makbul görülen yeni insan tipinin yaratılması hedeflenmiştir. Çoğunlukla kapatma kurumları ve disipliner iktidar mekanizmalarıyla gerçekleştirilmek istenen bu hedef dönemin normlarına uygun vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. Bu normlar sosyal devlet anlayışı ile iç içe geçmiş durumdadırlar ve toplumsal bir normalleşme sürecini körüklemektedirler. Benzer bir durum, 2000'li yıllara gelindiğinde bu kez neo-liberalizmin sunduğu normlar ile gelen reformların yine yeni bir insan tipi yaratma hedefi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kez boş zamanın düzenlenmesine ve özgürlük söylemlerine odaklanılması ile girişimci ve tüketici kimliklerine sahip bir insan tipinin yaratımı gözlemlenmektedir. Siyasetin söylemlerinde ekseriyetle karşılaştırılan bu iki dönem yüzeyde oldukça benzer görünmelerine rağmen paralellikleri kadar farklılıkları da bulunmaktadır. Çalışma bunları detaylı biçimde incelemekte ve iki uzun süreli iktidar dönemini ve doğurdukları insan tiplerini biyopolitika kuramı üzerinden açıklamayı ve uzun süreli iktidar dönemlerinin toplumsal dönüşümler üzerindeki etkilerini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış, doküman taraması ile veri analizi yapılmış ve kültürel analiz ile edinilen bilgiler yorumlanmıştır.

Anahar Kelimeler: biyopolitika, toplumsal dönüşüm, iktidar, sosyal devlet, neolibealizm, normalleşme.

ABSTRACT

For Turkey, the period which has started with the establishment of the Republic meant reform in several domains the social one being the primary area. Continuum of political revolution that has been achieved was wanted to be provided by evolution of social dimension and also, a certain type of people who is favorable in terms of norms was aimed to be created. The goal was to train citizens who were acceptable by norms of the era mostly through panopticon-like institutions and disciplinary power mechanisms. These norms were going hand in hand with the mentality of social state and they stirred the normalization process up. A similar situation can be seen in 2000s when reforms that are aiming to establish a new kind of people in line with new norms of contemporary new ways of life was introduced. This once, entrepreneurship and consumerism identities were highlighted by focusing on regulations of free time and discourses of freedom. These two time periods may have parallels with each other on the surface but do have many distinctive aspects as well –even though they are often compared in politics discourses. - This paper intends to examine these in a detailed manner by arguing how long-termed government periods affect the societal changes by promoting a certain type of people they wish to produce within the framework of biopolitics. Accordingly, this paper follows both document review to gain data and cultural analysis to interpret the gained knowledge out of the qualitative research methods.

Key Words: biopolitics, social transformation, power, social state, neoliberalism, normalization.